ALTAYLAR'DAN ANADOLU'YA KAMİZM

(BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE TENGRİCİLİK-GÖKTENGRİ İNANÇ SİSTEMİ)

Dr. Yaşar KALAFAT

Dr. Yaşar Kalafat

İlk ve orta tahsilini 1939 yılında dünyaya geldiği Kars'da, Yüksek tahsilini 1961 - 1962 yıllarında mezun olduğu Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde zooteknist olarak yaptı. 1986-1987 Güz döneminde Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden fark derslerini vererek mezun oldu. 1987 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden Yakın Çağ Tarihinden "Şeyh Sait" konulu 1989 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Halk Edebiyatından "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri" konulu ve 1991 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi'nden "Kuzey Azerbaycan Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma" konulu mastırlar yaptı. 1992 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı'ndan "Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar" konulu çalışması ile bilim doktoru ünvanını aldı. 2002 yılında KPSA (Kazakistan)nın Fahri doktoru oldu.

Irak, İran, Suriye, Türkmenistan, Tacikistan Afganistan, Özbekistan, Karakalpakistan, Kırgızistan, Kazakistan, Nahçıvan, Azerbaycan, Gürcistan, Karaçay-Çerkez, Kabartay-Balkar, Dağıstan, Kırım, Çuvaşistan, Tataristan, Başkürdistan,Altay, Hakasya,Yunanistan, Romanya, Makedonya, Sırbistan, Dağıstan, Bulgaristan, Gagauzeli, Kıbrıs, Dağlık Altay gibi Türk Bölgelerinde, Suudi Arabistan'da Almanya, Belçika, Avusturya, Norveç, İsveç, Hollanda bulundu ve buralarda alanında yaptığı çalışmaları sürdürmektedir.

1999 yılında Başbakanlıktan emekli olan Yaşar Kalafat bir dönem ASAM'da Kafkasya Araştırmaları Masa Başkanlığı ve Yönetim Kurulu Üyeliği yaptıktan sonra halen aynı kurumda Türk Kültürü ve Stratejileri Araştırma Masa Başkanı olarak çalışmaktadır. İLESAM, Folklor Araştırmaları Kurumu, Dinler Tarihi Derneği, Egeli Araştırmacı Yazarlar Birliği üyesidir. Avrasya, Alanız, Stratejik Analiz, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Gündem gibi yayınların Yayın Kurulunda görevlidir.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BASKI İÇİN SUNUŞ

Nasıl ki bir maddi nesnenin kendine özel yapısı varsa, sosyal grupların ve milletlerin de kendilerine mahsus bazı özellikleri vardır. İşte o özellikler milletleri birbirlerinden farklı kılar.

Şüphesiz sosyal farklılıklar maddi nesneler gibi kesin çizgilerle ayrılmazlar. Ancak onları analiz ettiğimizde benzerlerini diğer milletler ya da halklarda görsek de bazı hususları ya da bazı anlamlandırmaları diğerlerinde göremeyiz. Zaten kültürü milli yapan da bu anlamlandırmalardır. Yani kültür unsurları genellikle de milli değildir. Onlar evrensel özellikler taşır. Fakat kültür unsurlarına verilen anlamlar ya da onlara karşı takınılan tavırlar, onları diğerlerinden ayırır ve onları milli yapar. Mesela her toplumda aile vardır, her toplum yemek yapar ve yer. Fakat her toplumun aile anlayışı ve yemek kültürü bir diğerinden farklıdır.

G.L Bon'un ifadesiyle "bir uygarlığın temel fikirlerinden en önemlileri arasında dinsel fikirler bulunurlar. Tarih olaylarının çoğu dolaylı olarak dinsel inançların değişikliğinden çıkmışlardır. İnsanlığın tarihi her zaman tanrıların tarihine koşuttur". Bu bağlamda din, dini ritüeller ve inanmalar sosyal yapıyı etkile yen sosyal faktörlerin en önemlilerinden birisidir dersek yanlış yapmış olmayız.

Türklerin İslamiyet'e girmeden önceki dini anlayışları yeterince ele alınmadığı gibi, şimdiki durum da gerektiği şekilde değerlendirilememiştir. Diğer yandan Türklerin eski dini sadece Oğuz grubu esas alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Oysa Kıpçak grubu en azından Oğuzlar kadar Türk tarihinde önemli bir yer işgal eder. Bu nedenle günümüzde eski Türklerin dini inançları hakkındaki yeterli bilgileri öğrenebilmek için Asya'da yaşayan Kıpçak gruplarının yaşayışlarına da bakmamız gerekir. Elinizdeki çalışma, hem Oğuz hem de Kıpçak grubuna ait Türkler arasında saha çalışmaları yapılarak hazırlanmıştır. İşte bu açıdan Türkiye'de bir ilke imza atılmıştır.

Bir çok çalışmada Türklerin "Gök Tanrı" ya da "Şamanizm" dinine inandıkları yazılmaktadır. Bir defa Şamanizmin bir din olmadığı hususunu konunun dünyaca tanınan Dinler Tarihi uz mam M. Eliade "Şamanizm" adlı eserinde dile getirir. Her ne kadar Eliade eserinin önsözünde "Şamanizm de tam böyle bir arkaik bir esrime tekniklerinden biridir; hem gizemcilik hem büyü hem de terimin geniş anlamıyla din'dir" dese de ileriki bölümlerde Şamanlık "bir vecd tekniğidir" der. Ona göre "Şamanizm Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamına egemen olsa da bu geniş bölgenin dini değildir. Bazı kimseleri kuzey insanlarının ve Türk—Tatar halklarının dinlerini Şamanizm saymaya götüren Şey, gevşeklik ve kafa karışıklığı olmuştur". Ayrıca Eliade'ye göre Şamanları bir din adamı yerine koymaktansa onları mistikler arasında kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır.

Sayın Kalafat'a göre de "...Şaman kişi oğlu ile ruhlar alemi arasında görev üstlenmiş iken, Kam daha ziyade Tengri buyruğu ile kişioğlu arasında işlev üstleniyordu". Kam kavramı öz Türkçe olduğu ve anlam farklılığına rağmen Türkiye'de yapılan çalışmalarda bazı istisnalar hariç "Şaman" kavramı kullanılmıştır. Bu çalışmada da bazen "Şaman" kavramı kullanılmıştır. Ancak burada "Şaman"a verilen anlamla "Kam"a verilen anlam arasında bir farlılığa da dikkat çekilmiştir.

Eliade'ye göre dünyanın her yerinde bir **"Gök Tanrı"** inancı vardır. Dolayısıyla Sibirya Orta Asya halkları arasında da bu inanç vardır. Onlara göre Tunguzlar, Samoyedler, Türk— Tatar halkları arasında **"Gök** Tanrı" inancı vardır. Ancak bunun dışında diğer tanrılar da vardır. Ancak "Gök Tanrı" büyük tanrı anlamına geldiğinden en kutsal tanrı "Gök Tanrı"dır. Buna Samoyedler "Num", Tunguzlar **"Buga",** Moğollar "Tengri", Buryatlar "Tengeri", Volga Tatarları **"Töngere", Beltirler "Tingir",** Yakutlar "Tangara" derler. Bu kavramlarla Yakutlar "Yüce

Egemen", Altay Tatarları **"Ak Işık",** Türk—Tatar halkları da **"Başkan, Han,** Bey" ve daha çok **"Ata"** anlamını verirler. Bir diğer Dinler Tarihçisi W. Schmidt'e göre de bütün toplumlarda bir "Yüce Yaratıcı" inancı vardır. Hatta Schmidt'e göre insanlar önceleri tek tanrılı inanca sahiptiler, zamanla bu inançlarından çeşitli nedenlerle uzaklaşarak çok tanrılı inanmalar ortaya çıktı. Yapılan antropolojik çalışmalarda da tanrı inancının olmadığı bir sosyal gruba rastlanılmadığı çeşitli çalışmalarda dile getirilmiştir.

Kalafat, "büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkler yerlere göre değişen, geçen yüzyıllara rağmen eski ve yeni inançlarının karmasını yaşamaktadırlar" der. Bu anlayış belki bazılarının hoşuna gitmeyebilir. Ancak sosyal gerçeklerden kaçamayız veya onları görmezden gelemeyiz. Biz onları görmezden gelsek de onlar bizimle yaşamaya devam ederler. Bu hususa yıllar önce dikkati çeken G. L. Bon' de "bir ulusun zihin yapısı, sadece o ulusu oluşturan yaşayan bireylerin sentezini değil, fakat özellikle onun oluşmasına katkıda bulunmuş olan sayısız ataların sentezini temsil eder" der. Kalafat'ın bu çalışması eski Türklerden gelen "atalar kültü" konusunda çalışanlara da önemli malzemeler sunması açısından son derece faydalı bir çalışmadır. Diğer yandan bu çalışmanın bizce en önemli tarafı yıllardan beri masa başında eski Türklerin dine hakkında yorum yapanlarından farklı olarak, çok geniş bir sahada ilk defa bir alan çalışmasına dayalı olarak hazırlanmış olmasıdır. Bu açıdan Kalafat, çalışmasıyla eski Türklerin inançları konusunda bir ilke imza atmış olup, umarız bu çalışma başkalarına örnek teşkil eder ve konu hakkında aynı üslupla yapılmış başka çalışmalar bunu takip eder.

Çok önemli bir çalışmaya imza atmasına rağmen sayın Kalafat, her zamanki üslubu ile alçak gönüllülüğünü yine göstererek "eski Türk inanç veya inançları konusunda yapılması gereken çalışmayı yapabildiğimi sanmıyorum.Yaptığım çalışmanın ihtiyacı karşılayabileceği iddiasında da değilim" der.

Kalafat, din konusunda çalışmalar yapanlara da bir gönderme yaparak, farklı bir konuda ilgililerin dikkatini çeker. O'na göre "Türkiye'de dini öğreten müesseseler ile öğrenilmiş dini uygulatan din görevlileri, günümüz inanç dünyasına taşınan ve kaynağı çoğunlukla eski inanç sistemi olan birçok inanç ve uygulamayı; bid'ad, hurafe, batıl ve şirk olarak nitelemekte ve din dışı olduklarım belirtmekle yetinmektedirler. İslamiyet'i, ona ait olmayan inanç ve uygulamalardan ayıklamak İslamiyet'in bizatihi gereğidir ve her Müslüman bu uyarıya uymak ve bu mücadeleye katkıda bulunmak zorundadır. Ancak mücadele adına alınan tavrın daha etkili ve realist olabilmesi itibariyle ayet ve hadislerde de yer almadığı halde Müslüman'ın inanç dünyasına giren uygulamaların kaynağına inebilme zorunluluğu vardır".

Sonuç olarak Kalafat, Şöyle der: "Sizin olan sizi siz yapandır. Sizin olanı tanımadan nasıl ona sahip çıkabilirsiniz"?O halde biz olmak, bizim olanı tanımak için, öncelikle disiplinler arası bir anlayışla, bizi var eden ve bizimle yaşayan sosyo-kültürel değerlerimizi tanımak zorundayız.

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Birinci baskısı "Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm – Şamanizm" ismi ile çıkan kitap çalışmamızın ikinci baskısını "Başlangıçtan Günümüze Tengricilik/Göktengri İnanç Sistemi" başlığı altında hazırladık. İsim değişikliği izahı şu şekilde yapılabilir. Birinci baskıda da

belirttiğimiz gibi kitabın adı Şamanizm olmasına rağmen eski Türk dini Şamanizm değildi. Din görevlisi konumunda olan kişinin Şaman olmasından hareketle bu isim Türk olmayanlar tarafından biraz da jeokültür amaçlarla verilmiştir. Türklerin eski inançlarındaki din görevlisi konumunda olan Kam idi. Buradan hareketle isim verilmesi halinde Kamizm denilebilirdi ki, bu da doğru olmayacaktı.

Zira, bu taktirde islamiyete hocaizm veya hıristiyanlığa papaizm denilmesi gerekirdi. Bazı uzak doğu dinlerinde emsalleri olsa bile bize pek uygun değildi. Kamdan hareketle Kamlık dini belki denilebilirdi. Ancak kaynaklara da bu inanç için Tengri, Göktengri, Türk Tengri gibi sağlam deliller var iken, uygun ismin de buradan alınması gerektiğini düşündük. Okurun geneli itibariyle özet mahiyetinde olan ilk baskı için Tengri Göktengri isimleri gazla yeni olabilirdi. İlk ismin Şaman-Kam adı kullanılarak çıkmış olması bu itibarla yararlı da olmuştur, kanaatindeyiz. Bu hususa yeni baskı da ayrıca açıklık getiriyoruz.

İkinci baskıya, birinci baskıda hacim kadar daha ilave yaptık. Bu hal, "genişletilmiş ikinci baskı" olmaktan ziyade kitaba yeni isim verilmesini gerektirdi. Yeni bir kitap ortaya çıkmıştı. Bibliyografya kısmındaki eski inanç sistemi ile bir şekilde ilişkisi olan yayın künyesini %50 artırarak indeksi yeni şartlarda zenginleştirerek bazı bölümler ilavesi suretiyle "geliştirmiş" oluyorduk. Bu arada kitaba resim koyarak mesajımızı güçlendirmek istemiştik. Aynı resimleri tekrar kullanmak istemedik. Bazı bölümler eklenmek sureti ile ilaveli baskı" hazırlamış oluyorduk. Biz isimdeki anlam içeriğini de dikkate alarak yeni ve son ismi koymayı seçtik. Birinci baskıda Türk coğrafyası itibariyle yer vermiştik. Bu kez Tengricilik inancının daha yoğun görüldüğü Anadolu Türk-İslam kesimlerinden Alevilik konusundaki çalışmamızı, Anadolu Türk heterodoksisinin hinderlantı durumunda olan Ortadoğu'daki izlerine yer veren bir çalışmamızı da kitaba aldık. Birinci baskıda; Kırgızistan, Kazakistan, Altayların bazı bölümleri ve Çuvaşistan dini hayatından bahsetmiş iken, bu defa Katanov'un çalışmaları ve Tatar Mif (mit)leri gibi bölümleri de ekleyerek sadece Türk coğrafyasının daha geniş bir bölümü ele almakla kalmayıp evvelce ele alınan olanlarda derinleşmeye de çalışmayı amaçladık. Böylece kitabın yeni ismi "Başlangıçtan Günümüze Tengricilik Göktengri İnanç Sistemi" olarak çıktı.

Kitap çalışmamızın ismini değiştirmemize vesile olan bir husus da, Tengricilik inancı Türk Dünyasının her kesiminde hala canlı izler bırakmıştı. Bu tespitlerin izahı yapılırken her defasında başlangıç dönemine atıf yapılıyordu. Bu özellik Türk elleri arasında ortak gösterge oluşturmuştu. Hal bu olunca "Başlangıçtan Günümüze" ifadesinin mevcut durumu daha iyi yansıtabileceğini düşündük.

Konu ile ilgili birisi Köstence'de Türk Dünyası Gençlik Kurultayı'nda diğeri Türk Ocakları Ankara Şubesinde yapılmış iki sunumu da kitabımıza aldık. Bu iki yazı daha ziyade Türk tefekküründe genel inanç yapılanmasının köklerinden yola çıkılarak günümüzdeki yansımaların tartışılması mahiyetinde idiler. Ayrıca geçmişten günümüze Türk inanç anlayışını yansıtması itibariyle Türklük –İnanç ve Terör konulu bir hazırladığımızı da kitaba aldık.

Zaman içerisinde konuyu daha yakından ele alma imkanı bulmuş olan Fuzuli Bayat'ın Türkiye şartlarında bilhassa Alevi İnançlı kesim arasında geliştirerek inceleyen Cemal Şener'in ve diğer araştırmaların çalışmaları da oldu. Bu çalışmalardan da kısaca bahsettik.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bu çalışma, Türk Dünyasında bulunma imkanı elde ettiğim yerlerden; Çuvaşistan, Tataristan, Kazakistan ve Altay'da Türklerin hala inanmakta oldukları literatüre eski Türk İnanç

sistemi olarak geçen ve bu bölgelerde; Baksicilik, Manascılık, Kamizm, Şamanizm, Altay Kişi İnanç Sistemi, Ak din Neo Şamanizm, Tatar, Çuvaş Şamanizmleri, Ortadoğu'da Şamanizm gibi isimlerle tanınan dini muhtevalı yazılardan oluşmuştur. Evvelce müstakil makaleler halinde, Diyanet, Erciyes, Türk Dünyası Tarih, Birleşik Kafkasya gibi dergilerde yer alan bu yazılara geniş bir giriş yazısı eklemek suretiyle yapılan çalışmanın mahiyet ve amacı anlatılmaya çalışılmış aralarındaki boşluğun doldurulması cihetine gidilmiştir. Çalışmayı ayrıca benzeri diğer yayınlarımızda olduğu gibi bir de resim bölümü eklenilmiştir. Bununla izahı yapılan hususların pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Keza kitaba konulan inanç indeksi de diğer kitap çalışmalarımızda uyguladığımız metodumuzun bir parçasıdır. Bu metodun imarı hocam Sayın Dursun Yıldırımdır.

Bu çalışma ile, evvelce Türk coğrafi kesimleri veya Türk boylarından yola çıkarak, mahiyetlerine dair anahtar mahiyetli bir halka eklemek istedim. Yazılarımızda geçen inanç isimlerinin sınırlı da olsa tanıtımlarını yapmak istedik.

Bu seriden olmak üzere elimizde Anadolu ve yakın çevresini ilgilendiren üç çalışma vardır. bunlardan dördüncü baskısı hazırlanmakta olan "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri"ve ikinci baskısı hazırlanan "Göktengri Dininden Günümüze Anadolu Türk Halk İnançlarında Katmanlaşma – Etrüskler, Sümerler, Sakalar, Hunlar, Hazarlar, Selçuklular, Osmanlılar" isimli çalışmalarımız yeni bilgi ve bulgularla genişletilmiştir. Diğer iki çalışma ise tamamen yenidir. Aynı araştırma şablonunu ayrıca Balkanlara da uygulamayı tasarlıyoruz. Bu çalışmalarımızı hazırlık safhaları büyük ölçüde tamamlanmış benzeri diğer çalışmalarımız izleyecektir.

Çalışmalarımızla birinci adımda varmak istediğimiz; malzemenin temini, karşılaştırması ve yazılı kaynaklardaki yerlerinin tespiti dönemi çalışma planımızın sınırları itibariyle büyük ölçüde hedefine varmıştır. Muhtelif vesilelerle tanımlamaya çalıştığımız tasarımız bitirilince, inanç lügatı ve inanç atlası gibi çalışmalara başlanılması tasarlanmaktadır. Malzemeden Türkiye'nin Türk Dünyasının küreselleşen, globalleşen dünyada nasıl yararlanılabilecek içerikli çalışmaları planlanacaktır.

Dr. Yaşar Kalafat
Kafkasya Masası Başkanı

GİRİŞ

“Gök tengri, bilgisi ile ilk tanışmamız” Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri isimli çalışmamız münasebeti ile oldu. Konunun ilk yazılı kaynaklardan incelenmesi halinde karşılaşılan tablo
şudur; Türk İnançları ile ilgili en eski bilgilere Çin yıllıklarında, Bengü Taş yazıtlarında ve muhtelif yazılı kaynaklarda rastlamaktayız. Türk inanç sistemini oluşturan unsurları, bunların ve günümüzde yaşayan biçimlerinin verdiği imkanlar çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Bu konudaki ilk bilgiler milâd öncesi Hun Türkleri ile ilgili olanlardır. Bu bilgilere göre, eski atalarımız Hun Türkleri, **Tengri’ye**, **Yir-Sub** iyelerine, **Yağız Yir** iyelerine, **Kök Tengri** (mavi gök) iyelerine ve ata arvaklarına kurban keserlerdi. Yılın beşinci ayında, Hun Türkleri Kağanı halkı biraraya toplar, kurban merasimi yaparlardı. Sonbaharda tekrarlanan ayinden sonra ise, kağan ile beraber orman etrafında dolaştıkları ifade edilmektedir.[1][1]

Hun çağından sonra Türk devletleri hakkında bilgi veren aynı kaynaklar, onların da dininden söz ederken, Tengri’ye, Kök Tengri’ye, Yağız Yir’e, Yir-Sub’a, güneş ve aya ata ruhlarına kurban kestiklerinden söz eder.[2][2]

Türkler, kendilerinden sonra gelecek nesillere öğüt vermek amacıyla yazıp bıraktıkları **Bengü Taş** yazıtlarında inançlarla ilgili bilgiler de vermişlerdir. Yazıtlardan anlaşıldığına göre, Kök Türk inanç sisteminde yaratıcı, kılıcı, kut, küç, ülük ve bilik verici yüce varlık Tengri, her şeyin üstündedir. Kök-Tengri (gök-yüzü, yahut mavi gök), Yağız Yir (kara yer ; veya toprak yahut yer altı) ve Yir Sub (yer ve sular, yani yeryüzü)ün Tengri tarafından kılındığı/yaratıldığı bir **ıduk** kabul edilir ve kutsanır. Bu düşünce tarzı “yaradılanı severiz, yaradandan ötürü”mısrasıyla günümüzde bile yaşamaktadır.[3][3]

Tengri, bağışlayıcı ve mükafatlandırıcı olduğu kadar, cezalandırıcı vasfıyla da Türk hayatında görülür. Kağanlarını terkeden halkı, başka inançlara kapılanları, kötü kağanları cezanlandırır. Kişi oğlunu yaratan tengri, töpü (tepe)’sünden tutup göğe kaldırıldığı kişileri insanoğlu üzerine kağan tayin etme gücüne ve kudretine sahiptir. O, yani seçilen kağan, Tengri’nin kendisine verdiği buyruk çevresinde halka hükmetmekle görevlidir. Kağan seçildikten sonra, töreyi yürütmek, açları doyurmak, çıplakları giydirmek, az milleti çok etmek mecburiyetindedir. Bu açıdan kağan, Kök Türk hayatında bir resul görevi içinde karşımıza çıkar.[4][4] Ata, baba anlamındaki kang ile kam arasındaki ilişki ve kağanların kurban sunma ayinlerini yönetmesi bize, onların da aynı özelliklere sahip olduklarını gösteriyor. Belki ilk kağanların, kang/kam gibi ad taşıyordu.**Bilge Tonyuluk** yazıtında şöyle bir ibare var: “Tengri ança timiş eriç: Kan birtim, kanıngın kodup içik ding, içikdük üçün Tengri ölütmiş

---

[1][1] İ.Kafesoğlu ,**Türk Bozkır Kültürü,** Ankara 1987, s. 90-91 D.W. Eberdhard, **Çin’in Şimal Komşuları, A**nkara 1942, s. 80

[2][2] Kaynaklar açısından S.Divitçioğlu, **Kök Türkler,** Istanbul**,** 1987**,** E.Esin **Türk Kosmolojisi**, İstanbul, 1979 B. Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**,İstanbul 1988, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi** , Ankara 1981, cilt 2; J.P Roux, **Türklerin Tarihi**, **Büyük Okyanus’tan Akdeniz’e İkibin Yıl**, İstanbul 1989, s. 110-119 lev Nukolayeviç Gumilev, “Eski Türk Dini”(Aktaran a. Güngör), **Türk Kültürü,** sayı 377, Eylül 1994 s. 8 –19 adlı eserler, bizi burada bir sıralamadan kurtaracak ölçüde zengindir**.** Dolayısıyla arzu edenler**,** bu eserlerden istifade edebilir.

[3][3] But söz, Yunus emre’ye atfedilir. Ancak, tespit edebildiğimiz şekli biraz farklıdır. Belki anlama bakımından yukarıdaki şekle sokulmuş olabilir. Bk. Faruk K. Timurtaş, Yunus Emre, İstanbul 1972,s.33

[4][4] Kağanın resul mevkiinde bir fonksiyona sahip olduğunu S. Divitçioğlu da vurgulamaktadır. Bk. a.g.e. s.124

erinü"(Tonyukuk, B 2,3).[5[5]] Bu mesajı kim almış? Bize bu açık; kağanlık için göğe töpüsünde tutulup çekilen kişi ağzı ile bu söz kişioğluna, buduna iletilmiştir.

Halk tasavvufunda **"at"** nefs olarak geçmektedir. **"Kültiğin"**in yalın bir devlet adamı olmadan öteye Tanrı adına bir misyon üstlenen uyarıcılık görevi olduğu da ifade edilmektedir. Miraç'a atla çıkan ulu kişi nefsine binmiş, yenmiş olmaktadır. Kültiğin (abidesinde)savaşa giderken 8 defa ak ata, 3 defa boz ata, 2 defa konur ata ve1 defa keher ata binmiştir.[6[6]] Kültiğin'in seferleri, amaçları ve sonuçları ile atların don renklerinin ilgisi olmalı.

Bengü Taş yazıtlarında Tengri'nin bir kez Türk sıfatı ile, **"Türk Tengrisi"** şeklinde geçtiğini görüyoruz. Bu da, onun diğer milletlerin inandığı tanrıların veya Tanrı'dan farklılığını göstermek için yapılmıştır. Kök Türkler için ikincil bir Tanrı kavramı yoktur. **"Öd Tengri"** kavramı, bizce ibarenin yanlış okunup anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu ibare bilim adamlarınca farklı okunmuştur. Kimi, "zamanı Tanrı yaşar, kişi oğlu hep ölümlü yaratılmış"şeklinde manalandırmış;kimi, "ebedi olan Tanrıdır, kişi oğlu hep ölümlü yaratılmıştır"diye anlaşılmıştır. Fiilin, yaşar mı aysar mı olduğu üzerinde tartışılmıştır.[7[7]] Oysa, **Divanü Lügati't-Türk'de** yas fiili mevcuttur.[8[8]] Dolayısıyla, cümlenin anlamı, "zamanı Tanrı çözüp dağıtır, kişi oğlu hep ölümlü yaratılmış", olmalı. Çünkü, zamanı yaratan ve dağıtanda O'dur. Bugün bile, "yazan da O, bozan da O"demiyor muyuz? Anlam aynıdır. Prof.dr. Dursun Yıldırım'a ait olan bu tahlile biz de katılmaktayız.

Bengü Taş yazıtlarında çocukların koruyucu iyesi olarak **"Umay"** adı geçmektedir. "Umay teg anam" tabirinde de, Umay iyesinin tıpkı İlbilge'nin çocuklarını koruması gibi bir vasfa sahip olduğu anlaşılıyor. Onu da bir tanrılık/tanrıçalık fonksiyonuna sahip olmadığı açıkça görülüyor.[9[9]]

Tengri, dediğimiz gibi, sadece yeri ve yeryüzünü, yeryüzünde yaşayan canlıları, insanları yaratmakta iktifa etmez. Yarattığı yeryüzünde, Iduk Ötüken Yış, ıduk yir –sub sahipsiz kalmasın, Türk budunu yok olmasın diye de kağan seçip gönderme, yardım etme vasıflarına sahip bir Tengri'dir. Daha sonra Tengri'nin yanı sıra yüce yaratıcı, **Bayat, Ogan** ve **Bir Tengri** şeklinde de ifade edilecektir.[10[10]] İslam olmayan Türkleri anlatan bir Arap seyyahı X. Yüzyılda Oğuz Türkleri ile karşılaşır. O, seyahatnamesinde bu Oğuzların "bir Tanrı'ya inandıklarını" kaydeder.[11[11]]

Çuvaş Tengriciliği'nde dua Allah'a yapılır. İbadet dili Çuvaş Türkçesidir. Dini merasimlerden, baharın uyanışı duası, yağmur duası, hastalara şifa duası, kurbanların kesilmesi, Adak Çamı'na bez bağlanması **Adak Tepesi**'nde yapılmakla beraber, ibadet ve dua her yerde ve

---

[5[5]] M.Ergin **Orhun Abideleri**, İstanbul 1973 s. 91

[6[6]] K.N.Veliyev, "Türk Dünya Bakışında Renk", **Nevruz ve Renkler,** Ankara 1996;M.T:Küyel "Bilge Kağan Bir Filozof-Ahont mudur?,**XI.T.T Kongresi**, 5.9.1990, Ankara

[7[7]] Bu konudaki yapılan münakaşa ve farklı görüşler için bk. E. Esin **Türk Kosmolojisi**, İstanbul, 1979, s. 19-22; S. Divitçioğlu, **Kök Türkler**, İstanbul, 1987 s. 62-65 T. tekin, **Orhun Yazıtları**, Ankara 1988 s. 87

[8[8]] **Divanü Lügat-ıt Türk**, (bkz.B.Atalay)Ankara, 1985, 2. basım Cilt 3 s. 59-60

[9[9]] A.İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976, s. 24-26

[10[10]] Türklerde Tanrı için kullanılan adlar için bk. H.Tanyu, **Türklerde Tek Tanrı İnancı,** İstanbul, 1986, A.Küçük „İslamiyetten önce Türklerde Tek Tanrı İnancı", **Bogaziçi Dergisi**, Ankara 1954 I-II s. 59-80

[11[11]] **İbn Fazlan Seyahatnamesi,** (Hz. R.Şeşen), İstanbul 1975, s. 31

her saatte yapılır. Gece başlayan ibadetler daha ziyade gün doğuncaya kadar devam eder.[12[12]] Altay kişinin **akdin**/Gök Tanrı inancında da mescit yoktur. Bir ağaç , bir kaya ibadet için yeterlidir.

Türk hayatında erişilmez kabul edilen Kök/ gök tasavvurundan ulu varlığa doğru gidişi Kafesoğlu, dikkati çekici kabul eder. [13[13]] Burada hemen ifade edelim ki, Hun çağından itibaren Türk hayatında görülen Tanrı, Tengri veya Türk Tengrisi, Bir Tengri kavramıyla İslamiyet'e kadar gelmiştir. İslami devrede Tanrı, Allah olmuş şekli ile, hayatına devam etmiştir. Türk Tengrisi etrafında da, semavi dinlerde olduğu gibi, yaratılan çevre/etraf vardır.[14[14]] İye/ige/ısı/tös gibi muhtelif adlarla Tengri etrafında yer alan veya inanç sistemi içinde görülen bu unsurları semavi dinlerdeki meleklere benzetmek abartı olmaz. Hun çağından itibaren sistem içinde varlığı görülen güneş, ay, yıldızlar, gök ve yer, yer ve bu ile Umay bu çerçevede değerlendirilebilir.[15[15]] Bizce, Kök Tengri ile Tengri kavramları birbirine karıştırıldığı için, Türk İnanç sisteminde maddi varlıktan ulu varlığa doğru bir gelişme olduğu varsayımı ihtiyatla karşılanacak bir görüştür, çünkü, Kök Tengri kavramı, tıpkı yağız Yir **(kara yer)** gibi Tengri tarafından yaratılmış/kılınmış maddi göğü ifade eder. Nitekim, B. Öğel de bu düşüncededir.

Hıristiyan Ruslara bir tepki olarak , eski inanca dönüş şeklinde gelişen Çavuş Tengriciliği'nde, hafif alkollü içki içilebilmekte, domuz eti yenilebilmekte, belirli dönemi ve süresi olamamakla beraber oruç tutulabilmekte, ayinlerden ve toplu olarak yenilmiş yemeklerden sonra Çavuş Milli Marşı ayakta okunmaktadır.[16[16]]

Türkler, Öğel'e göre, yaratıcı güce, varlığa karşı İslamiyet öncesinde ve sonrasında pek farklı bir inanca sahip olmamıştır. Semavi dinlerde olduğu gibi, Türklerde kağanlarını, yeryüzünde Tanrı'nın yukarda, gökyüzünde olması inancı, Türkler arasında, başlangıçtan günümüze kadar devam etmiştir.[17[17]]

Tanrı'nın gökte, yukarda bulunduğu inancı Dede Korkut boylarında da görülmektedir. O zamanlar **alkış'ı alkış** olan Türk Beyleri, ellerini açıp, yüzlerini göğe doğru tutup, Tanrı'ya yakarırlardı.[18[18]] İslami devrede de, Türklerin avuçlarını açıp göğe yüz tutarak dua etmeleri acaba bu inancın izleri midir? Veya öfkelendiğimiz, haksızlığa karşı çıktığımız zaman, "yukarda Allah var" dediğimizde, biz bu inancı mı sürdürüyoruz? Doğu Anadolu yöresinde, bu anlamdaki Türk İnancının izlerine her tarafta rastlayabiliriz. Kars'ta, "tavuk bile su içerken Allah'a bakar" tabiri, Allah'ın yukarda, gökyüzünde olduğu inancının bir yansımasıdır.

[12[12]] Yaşar Kalafat "Çuvaşistan-Başkurdistan-Tataristan Gezi Anıları ve Çuvaşistan'da Tengricilik" **T.D.A. Dergisi,** s. 113 Ankara 1998

[13[13]] İ.Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Ankara 1980, s. 57, 58 ;D. Yıldırım „Kök-Türk Çağında Tanrı mı Tanrılar mı Vardı?" **IV. Uluslararası Türk Folklor Kongresi** Antalya, 1991 Cilt 2. s. 351-363; „Kök –Türkler'de Kaganlık Süreci Yağış (kaldırma, kötürme ve oturma)", IX. Türk Tarih Kongresi (Bildirileri),Ankara, 1991.

[14[14]] B.Öğel, **Türk Mitolojisi**, İstanbul. 1971, Cilt I. s. 117

[15[15]] İ.Kafesoğlu a.g.e s. 253-254

[16[16]] Yaşar Kalafat "Çuvaşistan – Başkurdistan, Tataristan Gezi Anıları ve Çuvaşistan'da Tengricilik", **T.D.A Dergisi** , s. 113, Ankara 1998

[17[17]] B.Öğel, **a.g.e**. s. 115

[18[18]] M.Ergin , **Dede Korkut Kitabı, İstanbul, 1964, s. 26**

Doğu Anadolu'da, gök gürleyince niyet tutulur, dişe demir vurulur. Kelime-i Şahadet getirilir. Azeri Türklerinde, gök, Allah'ın bir nimeti olarak kabul edilir. "Gökyüzü ile yeryüzü Tanrı'nın iki meyvesidir".[19[19]] Eski bir Türk efsanesine göre, Türk, gökyüzünden yeryüzüne atla inmiştir.[20[20]] Doğu Anadolu'nun birçok yerinde şimşek çakınca yapılan duaların kabul edileceğine inanılır.

Şaban Kuzgun Türklerin Müslümanlıkta evvel de evhid inancına mensup olduklarına inanan bilim adamlarımızdandır. O'na göre: "Türklerin dini tarihinin çok büyük bir kısmını "Gök Tanrı inancı" ismini verebileceğimiz bu din kaplamaktadır. Batı araştırmacılarının etkisi altında kalan bazı bilim adamlarımızın bu inancı **"Şamanizm"** ismini vermeleri kat'iyyen doğru değildir. Gök Tanrı İnancı Şamanizm ile aynı olmadığı gibi, Şamanizm Türkler'den ziyade Moğollar, Tunguzlar vb. kavimlerde görülen ilkel bir büyü sistemidir ve asla bir din hüviyetinde değildir. Şamanizm belki de Putperestlikle bağdaştırılabilir ama, Gök Tanrı İnancı gibi tek Tanrı'ya inanan bir sistem ile bağdaştırılamaz." (Şaban Kuzgun, " İslam'dan Öncesi dönemde Türklerde Din.... Atalarımız Şamanist Değildi" Tarih ve Düşünce , Mart 2000, s. 2000 3. sh. 22-35)

Gök Tanrı Dininin, İnanç sistemleri içerisinde yeri çok tartışılmıştır.[21[21]] **Lozslo Rasonyi[22[22]], Özkan İzgi[23[23]], Nihat Nirun[24[24]], Osman Turan[25[25]], A.Altay Köymen[26[26]], S.Hayri Bolay[27[27]]**, ve **Ziya Gökalp;** konuyu incelerken Türklerde Totemciliğin varlığını ileri sürmüşlerdir. **O.Turan, M.A. Köymen** ve başlangıçta **A.İnan[28[28]],** Eski Türk dininin Şamanizm olduğunu belirtmişlerdir. **Ziya Gökalp[29[29]]**, ise Şamanizmin din değil, büyücülük olduğunu belirtirken, **H. Tanyu, İ.Kafesoğlu, B.Öğel, M.Eröz, D.Yıldırım** gibi araştırmacılar eski Türk dininin tek tanrılı olduğunu açıklamıştır. V. Ecer bu konudaki iddiaları karşılaştırmış, Osman Turan daha sonra tamamen H.Tanyu'nun fikirleri doğrultusunda Türklerin semavi bir dinlerinin olduğunu açıklamıştır. E.Kaydu ise teşhisini" Eski Türk dini Monoteizm değil, Henoteizm idi. Ulu ve ezeli Tanrının kendi dışında pek çok Tanrılar yarattığını kısmen uluhiyet cevheri taşıyan tanrısal varlıkların mevcudiyetine inanılırdı" şeklinde koymaktadır. Biz de eski Türk dinin tek Tanrılı olduğu kanaatini taşıyoruz.

Şamanizm meselesi konusunda İ.Kafesoğlu; "........Türklerin kendi düşünce mahsülü olmayıp çeşitli dinlerden gelen tesirlerin birbirine karışmasından meydana çıkmış bir tasavvur örgüsüdür.....dinden ziyade bir sihir karakteri ortaya koyan ve esasen bir Bozkır- Türk inanç sistemi olmayan Şamanlığın tarihi, Türk topluluklarındaki Tanrı ve Yer-Su inançları ile bir ilgisi mevcut değildir"demektedir.

[19[19]] M.Süleymanlı, **Göç**, İstanbul.1990s. 112
[20[20]] U.Günay, "Prof Dr.Mehmet Kaplan'ın Türk Halk Edebiyatına Bakışı", **Milli Folklor**, Sayı 9 Bahar 1992, s. 4-6
[21[21]] Turgut Akpınar, "Eski Türklerin Dini Tek Tanrı İnancı mıydı? "**Tarih ve Toplum** , s.27 Mart, 1986, s. 17-21, Nejdet Sevinç; "Türkmenlerin İslamiyete Geçişlerini Kolaylaştıran Sebepler" **Türk Dünyası Araştırma Dergisi**, s. 4,s.5-30
[22[22]] L.Rarasony, **Tarihte Türklük s.**22
[23[23]] Özkan İzgi "İslamiyetten Önce Orta Asya Türk Kültürü, **Milli Kültür Dergisi**, Şubat 1977, s. 2
[24[24]] Nihat Nirun, **Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp**, İstanbul, 1981, s. 31-48
[25[25]] Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,** İstanbul 1969 s. 318-319
[26[26]] M.Altay Köymen, **Selçuklular Devri Türk Tarihi**, Ankara, 1976 s. 14
[27[27]] S.Hayri Bolay-O.Karmış, **Din Bilgisi**, Lise I, Ankara 1976, s. 14
[28[28]] A.İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, **"İlahiyat Fakültesi Mecmuası"** s. 4 , 1954, s. 19-30
[29[29]] Ziya Gökalp, **Türk Medeniyet Tarihi**, İstanbul, 1976, s. 116

N.Gumılev, “Türklerin eski inançlarından sözederken ben onları ilkel saymak düşüncesinde değilim. Türklerin asuları V-VII asırlarda çeşitli kabilelerin birleşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda onların destanlara ait inanışları da devrin diğer dini sistemleri gibi aynı derecede inkisaf sürecini geçirmekte idi” deyip Türk inanç sistemindeki bazı kültleri incelemektedir. “L.Nikolayeviç Gumilev, aktaran H.Güngör, “Eski Türk dini” Türk Kültürü, Eylül 1994, s. 337 sh. 520-531)

Eski Türk dinin Şamanizm olmadığı konusunda G.Tümer ve A.Küçük Dinler Tarihi (Ankara 1993)isimli çalışmalarında görüşlerini açıklarken; “Türk Dininin Gök Tanrı – Tektanrı dini olduğunu savunan merhum Hikmet Tanyu, Şaman kelimesinin Türklere yabancı olduğunu, Türklerin Şamanizm diye bir dinlerinin olmadığını bu adlandırmanın yanlışlığını ortaya koşmuştur.”demektedirler.

Muhtelif vesilelerle belirttiğimiz gibi bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirilen hususları arasında, İslamdan önceki dönemimize ait inanç motiflerinin menşeini aramaktır. Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşi menakibnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, (İstanbul 1983) isimli eserinde , Şamanizm, Gök Tanrı inancının dışında tutmaktadır. O, **Gök Tanrı Kültünü**, **Atalar Kültü** ve **Tabiat kültleri** ile birlikte, Eski Türk inançlarının içinde ve Şamanizmin dışında bir sistematik içinde ele almaktadır. O’na göre Şamanizm, Türklerin İslam olmadan evvel girdikleri veya bugünün İslam Türküne motif vermiş dinlerden birisidir.

Şamanizmin kendisine göre olan bir takım mukaddesleri çeşitli kavimlere göre değişmektedir. Ostiak, Vogul ve Samoyedler resmen Hıristiyan olmalarına rağmen eski Şaman inanışlarının yer yer akisleri göze çarpar. Buluç, Türk Amacı, 1942 ,46-47; Hayati Yavuzer, “Şamanizm’de Evren ve Dünya Tasviri” Milli Folklor Güz, 1997, S. 35, sh. 50-55)..........Şamanistlere göre kainat üç kısımdan ibarettir; Gök, Yeryüzü ve Yer altı Alemi Aydınlığın Alemi olan gök 17 kattır. Karanlığın alemi olan yeraltı 7 veya 9 kattan müteşekkildir. Gökle yeraltı tabakası arasında bulunan yeryüzünde insanoğlu yaşar.

Biz çalışmamızda Gök tengri İnancının Türk dünyasındaki dağılımını incelerken; Gök Tengri İnanç Sisteminin tezahür şekilleri üzerinde durduk. Şaman kelimesinin oluşması ve sistemdeki yeri ile Kam’ın arasındaki farkı belirlemeye ve sistemin genelinde Şaman ve **Kam**’ın fonksiyonlarına ve bu tipe yüklenen görevin bize göre ne olduğu üzerinde durduk. Vardığımız sonuca göre Şaman kişi oğlu ile ruhlar alemi arasında görev üstlenmiş iken Kam daha ziyade Tengri buyruğu ile kişioğlu arasında işlev üsleniyordu.

Tek tip bir Şamanizm olmadığını, Şamanizme farklı izahlar getirildiğini ve Şamanizmin zamanla ve farklı coğrafyalar da dağınık tezahür biçimleri sergilediğini gözledik. Bu tip tespitlerimizi vesile düştükçe yazılarıma yansıttık. Şamanizme değişik açıklamalar getirenlerden bizzat temas kurabildiğimiz araştırmacılarında izah şekillerine muhtelif vesilelerle çalışmalarımızda yer verdik. Bunlardan Kırgızistan bir çevreye göre Şamanizm Türk İnanç sisteminin dönemindeki felsefi akımlardan biri idi. Kırgızistan’daki başka bir kesim düşünür çevresine göre adeta Şamanizm Gök Tanrı dini döneminin adeta günümüze gelen bir mezhebi veya tarikatı idi. Karakız ve Dimitri’nin Altay Şamanizmine dair görüşleri Şamanizmin ortak yönlerine rağmen yörelere göre farklılıklar arzeden yönleri de vardır. Şamanizmin günümüz uygulamalarında yörelere göre farklılık arzedebildiği fikrine N.Yugusova da katılmaktadır.

Uhan'a gelince O'nun bu konudaki teşhisine göre batılı araştırmaların Şamanizm diye yazdıkları çalışmaların hiçbirisi gerçeği görememiş. Türkiye'de bu konuyu en sistematik ele alan bize göre Harun Güngördür. O'nun görüşlerine de yer verdiğimiz yazılarımız oldu. Ona göre; "... bir dinden çok, karmaşık bir inanç ve uygulamalar dokusu teşkil eden ve bu haliyle bir alt kültür olarak varlığını Türkler arasında müteakip dönemlerde de sürdüren Şamanizm, Türklerin asli dini formu değil, fakat orada sonradan gelişen (melez) bir dini – sıhri – mistik oluşum olduğuna önemle işaret etmeliyiz"demektedir. H.Güngör, U.Günay'la birlikte yazdıkları "Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi" (Ankara 1977) isimli eserinde Gök tanrı inancını incelerken de bu inancı Şamanizmin dışında tutmaktadır.

Biz N. Yugsuva'nın **Şaman** teriminin sahneye çıkası ve Ruslardan başlayarak diğer batı misyonerlerinde Şamanizmin üzerinde sürdürülen Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine dair olan görüşlerine katılıyoruz. Bize göre Şamanizm ile Gök tengri inancı çağdaştırlar. Adeta bunlardan din görevlisi kam olan Gök tengri inancının çağında Şamanizm bir nevi büyücülük idi. Zamanla iki inanç sisteminin yayıldıkları coğrafya iç içe geçti. Alan kayması oldu. Terimleri de karıştı ve eş anlamı da kullanılmaya başlanıldı. Ataperestlik, tabiatperestlik, ruhperestlik farklı boyutlarda farklı etkinliklerde ön plana çıktılar. Günümüzde Gorna Altay'da Akdin olarak üzerinde ciddi çalışmalar yapılan **"Altay Kişi İnanç Dünyası"**nda Kara ve Ak iyelerin fonksiyonlarından Ak iyeler ağırlıklı bir yapı gelişmektedir. Biz kitabımıza aldığımız yazılar arasına kısa da olsa bu konuya yer veren açıklamaları da aldık.

Şamanizm mahiyetli tespitlerimiz, eski Türk dinleri ile ilgili çalışmalarımızla yaşıttır. Birinci elden ile tespitlerimiz Başkürdistan'da oldu. Burada Dağlık Altay'da bu konuda akademik çalışma yapan Karakız Tadina ve Grigori Samaev ile tanışma ve görüşme imkanı buldum. Bu görüşmeden edindiğim malumatı "Urfa Uluslar arası Türkiyat Kurultayı ve İdil-Ural –Altay Türk İnançları" isimli yazımızda yayınlamıştık. Bu bilgileri kitabımıza "Altay Türk –Halk İnançları" Mezar-ı Şerif Afganistan'da temsili Şaman merasimini gençlerin bayram törenlerinde resimlemiştik.

Bu çalışmayı Çuvaşistan'da bizzat izlediğim **"Şaman Tepesi** Kurban Ayini" izledi. Bu tespitlerimiz ile Çuvaş Şamanizmi ve onun üzerindeki Hıristiyan etkilerini "Çuvaşistan-Başkürdistan-Tataristan" isimli yazımızda anlattık. Bu yazımızı kitabımıza "Çuvaş Türklerinde Şamanizm" başlığı altında aldık. Bu yazımızdan evvel başlayan konunun literatürden takibi çalışmaları bu yazımızdan sonra da sürdü. Bu yazımızdaki bilgileri Çuvaş, Şaman, Ultiyar (Alek) Siplankov'dan aldık.

Kırgızistan'da Şamanizm Manascılık olarak inanç dünyamızdaki yerini almıştır. Coğrafyamızın Misyonerlik faaliyetlerinin çok yoğun olduğu bu kesimde Kırgız aydınları ile görüşmelerimiz oldu. Ayrıca kentsel ve kırsal kesimde farklı trous tedavi ortamlarında faaliyet gösteren Manas- Baksilerle tanıştık. Aldığımız bilgileri "Tengrilik" isimli yazımızda yayımladık. Bu yazılar kitabımızda **"Tengricilik-** Kırgızistanda Eski Türk İnançlarının İzleri" isimli başlıkta yer aldı. Bu konuda Çöyün Ömüralioğlu ve Nur Kemal Kalmatov isimli uzmanlar yardımcı oldular.

Halk inançlarına dair uzun-kısa çalışma yaptığımız; Afganistan, Karakalpakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, İran, Irak, Suriye, Nahçıvan, Azerbaycan, Karapapahistan, Dağıstan, Kumuk, Nogay, Balkar, Tatar, Karay, Kırımçak, Bulgaristan,

Makedonya, Kırım, Başkürdistan, Çuvaşistan, Tataristan, Dağlık Altay, Anadolu gibi Türk bölgelerinde Şamanizm ve Kamizm muhtevalı tespitlerimiz oldu. Ancak bu bölgelerden Kazakistan, Altay, Kırgızistan ve Çuvaşistan'da bu inanç özel isimler altında bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Anadolu'da bu inancın sadece Alevi- Bektaşi inançlı müslüman Türkler arasında yaşadığı görüşü doğru değildir. Ruhi Fığlalı hocamızın da belirttiği bütün Anadolu inançları eski Türk inancının farklı yüzdelerde de olsa izlerini taşır. Burada Mustafa Erdem hocanın belirttikleri gibi eski Türk inanç mı inançları mı sorusu cevap beklemektedir. Bize göre bu tabir büyük ölçüde Gök Tengri İnanç Sistemi karşılıdır. Şüphesiz konu alanla ilgili çalışma yapan bir çok disiplinin dayanışması ile aydınlanabilecek türden şumulludur. Biz belki bu ihtiyacı biraz karşılar diye düşünüp, Türkiye'de yapılan ve konuya dair bilgi içeren literatürü "Gök Tengri İnancının Anadolu Türklerindeki İzleri" isimli yazımızda tanıtmaya çalıştık ve yazıyı da kitabımıza aldık. Bu arada şunu da belirtmeliyim ki, seyahatlerimde temin ettiğim ilgili bir hayli literatür, ekip çalışması beklemektedir.

Şamanizme Anadolu halk İnançları arasında birebir bağ kuran yazımızı Nadya Yugasova ile birlikte yaptık. Bu yazı büyük ölçüde tarafımızdan sorulan sorulara N.Yugosva'nın verdiği cevaplardan oluşuyordu. Ondan derlenilen bilgileri Anadolu'da yaşamakta olanlarla karşılaştırma işlemini biz üstlendik. "Altay Kamizminin Anadolu Türk Halk İnançlarında İzleri" ismi ile yayınlanan bu yazıyı kitabımıza "Kamizm Altay Kamizminde Anadolu Türk Halk İnançlarında İzleri"isim ile aldık.

7-10 Haziran 2000 tarihleri arasında Dağlık Altay'da yapılan El- Oyunu izleme imkanı bulduk. Bu bizim için alan çalışması mahiyetinde oldu. Burada Şor, Tuva, Altay, Hakas gibi Türk Hakları ile temas imkanı buldum. Altay Kültürünü Araştırma Merkezi ile görüştüm. N.Yugasavo giderken ve gelirken sürekli yardımcı oldu. Altay kişinin evinde ve çadırında günlerce kalabilme imkanı elde ettim. Bol malzeme ile döndüm. 100 kadar resim çektim. Bu tespitlerimi "El Oyun Kültür Etkinlikleri ve Doğu Altay Gezi Notları" ismi ile yayına hazırlamış iken, bu yazımızı da kitabımıza aldık.

Yesevi dergisinden Erdoğan Aslıyüce magazin ağırlıklı olmakla beraber incelmeye çalıştığımız bölgeyi dolaşmış tespitler yapmış inanç içerisinde inanç içerikli bilgilerin de bulunduğu bu derlemeleri resimleyerek dokümante etmiştir. Bu bölgelerden Hakasya konusunda olanlar derginin 4,36,39,40,42 ve 60. sayılarında, Tuva konusunda olanlar 1. sayısında ve Altay konusunda olanlar ise, 5,6, ve 77. sayılarında yer almışlardır. Yesevi Dergisi konunun uzmanı Harun Güngör'ün iki yazısına da yer vermiştir. "Çuvaşların Dini Üzerine" isimli 5. sayıdaki yazıda H.Güngör anlamına gelmekte olup Rus misyonerleri bu kavramı özellikle Hıristiyanlığı kabul etmeyen Çuvaşlar için kullanmaktadırlar. Yazıçnikler biri yazın diğeri de güzün olmak üzere iki ayin sırasında kurban kesiyor, bu kurbanı da törenlere iştirak edenlere eşit olarak paylaştırıyorlar. Mezarlarına Yuba adı verilen ağaçlar dikmekte olan Yazıçnikiler, ölünün arta kalan elbiselerini dere kenarlarındaki oyuklara gömmektedirler. Bunlara göre en kutsal hayvan attır" demektedir. H.Güngör'ün ikincisi yazısı derginin 10. sayısında yer almıştır. "Türk Toplulukları Hangi Dinlere İnanıyor?" isimli yazıda yer alan harita Dünya Türklerinin dini dağılım haritası da verilmekte ve bu haritada, diğer dinlerin yanısıra **Budist** (Lamaist) İnançlı Türkler ile **Ak Yang-Ak din** inançlı Türklerin yaşadıkları bölgeler de gösterilmektedir.

Kazakistan'ın Yedi-Su bölgesinde Baksilerin ortamına girdik, merasime katıldık, konuyu çağdaş bilim ışığında inceleyen Prof Dr. T. Fatima Saimbekovna ile tanıştık, geniş bilgi aldık.

“Baksilik” ismi ile yayınladığımız bu çalışmamızı da kitabımıza **“Baksilik,Kazakistan’da Eski Türk İnançlarının İzleri”** ismi ile aldık. Maalesef buradan tespitini yaptığımız resimleri diğer bir çok resim ve bilgi fişlerini ev taşıma sırasında kaybettik.

Şaman inançlı ve Şamanizm konusunu akademik disiplinle inceleyen ve bu sahadaki çalışmalarını uluslar arası ilmi ortamlarda tartışan **Uhhan’a** göre inanç sisteminin orijinal adi Aii Tengri inancıdır. Bu inanç sistemi aynı zamanda Türk tefekküsünün, İdari ve askeri yapısının da esaslarını teşkil eder. Aynı zamanda musiki dahil Türk kültürünün her kesimine bu sistem sinmiştir. Uhhan’la yaptığımız söyleşi bir biz bir makaleye dönüştürüp “Saha Türkleri İnanç Sistemi”ismi ile yayınladık. Anılan yazı bu kitabımız da da yer almıştır. Uhhan’ın ifadesine Prof Dr. Sema Barutçu Özönder Türkiye’de bu konuyu en iyi bilenlerden olmalı. Zira kendisi bölgede uzun süre kalıp görüşmeler yapıp Türkiye’ye bol malzeme ile dönmüştür.

Eski Türk inancını ayrıntısı ile araştırmış olan Hakasya’dan bilim adamı Butanayev Victor Yonovleviç ile Bişkek de görüştük. Bize geniş zaman ayırdı. N. Yogosuva ile yaptığımız görüşmede olduğu gibi O’na aynı konuda birtakım sorular yöneltip cevaplar aldık. Dağlık Altay’da derlediğimiz bilgilerde olduğu gibi bunları da henüz bir yerde yayınlamamıştık. Bu bilgileride yazımıza “Hakasya’da Türk Halk İnançları” altında aldık.

Abdülkerim Rahman hocanın Şamanizm konulu araştırması Divanü Lügat-it Türk’den yola çıkarak uygun Türkü Dünya Görüşü ile irdeleme şeklinde idi. Reşat Genç Hoca, bu ihtiyacı başka bir perspektiften ele almıştı. Bu defa biz Türkiye Türkleri ağırlıklı olmak üzere bulunduğumuz Türk Coğrafyası halk inançları itibariyle inceledik. Bu yazımız, kitabımızın “Şamanizm Köşe Taşları, Terminoloji Denemeleri” ile geçti. Terminolojiden önce literatür çalışması yapmış ve “Gök Tengri İnancı’nın Anadolu Türklerindeki İzleri” ismi ile yayınlamıştık. Bu defa anılan çalışmayı genişleterek “ Gök Tengri İnancı’nın Anadolu Türklerindeki İzleri, Bibliyoğrafya Denemesi” ismi ile kitabımıza aldık.

Kitabımıza aldığım bölümlerden birisi de Atlas dergisinin çalışmaları ile ilgili idi. Sinan Anadol, Tuva , Alhas, Saha, Altay bölgesinde geniş malumat toplamış ve bunları dokümante etmiştir. Bu coğrafyadan Tuva gibi bölgelere ben henüz gitmedim. O’nun tespitlerinden kısa alıntılar yaparak bazı açıklamalar ekleyip bu bilgileri kitabımıza “Tuva-Altay Hakas Türklerinde Halk İnançları – Atlas Dergisinin Tespitleri”başlığı altındadır.

Bütün bunlardan sonra Eski Türk inanç veya inançları konusunda yapılması gereken çalışmayı yapabildiğimi sanmıyorum. Yaptığım çalışmanın duyulan ihtiyacı karşılayabileceği iddiasında da değilim. En azından bu konudaki yeni çalışmalarımın yapılmasında daha az zorlanacağım ve bu çalışma ile birikimim dağınıklıktan kurtarmış olduğumuzu biliyoruz. Bu konudaki tüm tespitlerimin çalışmama yansıtabildiğimizin ise farkındayız.

Bizim Şamanizmin, Baksicilik, Manascılık, Kamizm, Ak Din konularında imkanlarımız ölçüsünde eğilmemiz kaçınılmazdı. Zira halk kültürünün inanç faslı bir şekilde muhakkak bu inanç sistemi ile doğal olarak bağlantılı idi. Bu sahada yapılacak daha çok şeyin olduğu inancındayız. Evvelce araştırmalar kısa seyanslar boyutundan kurtarılmalı, sonra şahsi gayretten çıkarılmalı ve farklı disiplinlerin bir araya gelebildiği projeler geliştirilmelidir. Altaylardan Türkiye’de yapılan sempozyumlara katılan veya Türk Üniversitelerinde görev alan araştırmacıların çalışmaları oldukça yekün tutmaktadır. Burada Atlas Dergisi gibi yayın

organlarının da katkıları olmaktadır. Ancak bize göre çok daha uzun somluklu çalışmalar başlatılmalıdır.

Türkiye'de dini öğreten müesseseler ile öğrenilmiş dini uygulatan din görevlileri, günümüz inanç dünyasına taşınan ve kaynağı çoğunlukla eski inanç sistemi olan birçok inanç ve uygulamayı; bid'ad, hurafe, batıl ve şirk olarak nitelemekte ve din dışı olduklarını belirtmekle yetinmektedirler. İslamiyeti, ona ait olmayan inanç ve uygulamalardan ayıklamak İslamiyetin bizatihi gereğidir ve her müslüman bu uyarıya uymak ve bu mücadeleye katkıda bulunmak zorundadır. Ancak mücadele adına alınan tavrın daha etkili ve realist olabilmesi itibariyle ayet ve hadislerde de yer almadığı halde müslümanın inanç dünyasına giren uygulamaların kaynağına inilebilme zorunluluğu vardır. Bu tür bir çalışma, her seviyedeki müslümanda az veya çok görülebilen ve bidad, hurafe teşhisi ile red edilen tespitlerin bu tebligatı günümüzde İslamiyet adına yapan kesimler arasındaki yorum çelişkisini de giderecektir.

Bizim kam ile ilgili çalışmalarımız imkan bulabildiğimiz nispette devam edecektir. Bu çalışma şüphesiz ikmal edilmeye muhtaçtır. Bizim yapmak istediğimiz karşımıza çok kere dini uygulamaların tabakalaşmasına ışık tutmaktadır. Konuyu geniş anlamda İslam'ın kantarında tartabilmek bu tartının darasını düşüp firesini tespit etmek, sadece halk bilimcinin veya sosyal antropoloğ'un sınırlarını doğal olarak aşmaktadır.

Geçmişten Günümüze Türklerde Din ve ilgili Bazı Meseleleri

Din, insanla beraber var olmuş, insanla beraber varolmakta varolacak bir kurumdur. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin, dini inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamaktadır. Tarihi devrelerde olduğu kadar, tarih öncesinde de insanoğlunun bazı inançlara sahip olarak yaşadığı, yapılan ilmi araştırmalardan anlaşılmaktadır.[30[30]] Eski Türklerde din; Geleneksel Türk dini ve ilişkili olduğu diğer dinler; Budizm, Muecesillik, Moniheizm, Hıristiyanlık, Museviliktir.[31[31]]

Türklerin çok büyük çoğunluğu Müslümandır. Keza Müslüman Türklerin, büyük bir bölümü Sünnidir ve Hanefi mezhebindendirler. Şafiileri de mevcuttur. Ayrıca önemli bir bölüm Alevi-Bektaşidir. İslamiyetin dışında Türklerin arasında halen varlığını sürdüren dinler Hıristiyanlı, Budizm, Musevilik ve Geleneksel Türk dinidir. Hıristiyanlığın daha çok Ortodoks mezhebi yaygındır. Ayrıca Katolik ve çeşitli Protestan mezheplerine mensup olanlar da bulunmaktadır. Musevi gruplar Karai'dir. Talmudist olanları da bulunmaktadır. Budizm ise daha ziyade Lamaizm şeklinde varlığını sürdürmektedir. Tuvaların arasında Tibet Lamaizmi ile geleneksel din birlikte yaşamaya devam etmektedir. Yakutlar da yüzeysel olarak Hıristiyanlaşmış olup, geleneksel inançlarını birçok yönleriyle devam ettirmektedirler. Sayıları çok az olan, Yakutların oldukça etkisinde bulunan Dolganlar da eski geleneklerini sürdürüyorlar. Beyaz Kalmuklar veya Dağ Kalmukları da denilen Altay Kişiler Hıristiyan Ortodoksluk, Tibet

---

[30[30]] Prof. Ddr. Günay Tümer, Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1993 sh. 1

[31[31]] Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi,** Isparta 2000, sh. 113-115

Lamaizmi ve geleneksel Türk dini arasında bölünmüş durumdadırlar.[32[32]] Bir kısım Gregoryan inançlı Türkler ise adeta Ermeniler arasında yok olmaya terkedilmişlerdir.[33[33]]

Ben, bu kısa konuşmanın da merkezinde din-inanç olan Türklük eksenli konulara değineceğim. Bilinen hususlara temas etmeye çalışırken, bu konulardaki son gelişmelere dair kısa açıklamalar yapacağım. Bu münasebetle kısa bir din tanımı, Türklerin eski dinleri, günümüzde Türk dünyasının inanç dağılımı, Türk müslümanlığı, geleneksel Türk dini, folklorik islam gibi konularda açıklama yapacağım. Pir kültü gibi kültlere çağdaş oriyantalizmin verdiği önem Gagauz Türklerinin Türk inanç dünyasındaki önemi, Türk dünyasının inanç haritasının ehemmiyeti, islam ve terörizm arasında kurulmak istenen bağın mahiyeti gibi konular üzerinde de duracağım.

Ancak daha evvel birkaç cümle ile bu seksiyonun ana teması olan islamda ve Türklerde tolerans konusuna dair bazı açıklamalar yapmak görüşlerimi ayrıntıya girmeden belirtmek yararlı olabilir diye düşündüm.

Bizim kimliğimizin yapı taşı hoşgörüdür. Biz yaradılana yaradan için hoş gören bir milletiz. Bizim islam anlayışımızda kişi kalbi kıranın hakka eylediği secde değildir. Biz Hak için halka hizmet ederiz. Bizim inanç anlayışımızda kin, nefret, garaz, husumet yoktur. Bunun içindir ki, “Adımız miskindir, düşmanımız kindir” demişiz. Şüphesiz miskinlikle tembellik, uyuşukluk beleşçilik kastedilmemiştir. Biz komşusu aç iken tok yatanı bizden saymamış bir zihniyetin mensuplarıyız. Biz birlikte yaşadığımız halklar ve diğer adem evladı itibariyle hoşgörülü davranırken ille de soydaşımız, dindaşımız olması Şartını aramamışız, aramayız. Biz diğer soydan ve inançtan insanları da yaradanın saygın eserleri olarak kabul ederiz. insanları incitmemiz anlayışı sadece din ve soy birliğimiz olan halklar için geçerli değildir. Adem evladı olarak yaradılmış her halktan insana hizmetin Hakka hizmet olacağı inancını taşırız. Bizde başka soydan ve dinden inançlara karşı kibirlenmek yoktur. Aç komşumuz var iken tok yatamayışımız anlayışı sadece din ve soy birliğimiz olan kesimler için değildir. Biz bu dünyada böyle davranmak suretiyle ebedi olduğuna inandığımız öteki dünyamız kazanmış olacağımıza iman ederiz.

Bütün Türk ellerinde kutlanan Yenigün Nevruz Bayramımız küslerin kaldırıldığı bir bayram iken kaldırılması hedeflenen bu küslük sadece aile içi veya çok yakın çevre itibariyle getirilmiş bir husus değildi. Bu bayramla toplumun çeşitli kesimleri arasındaki barışın sağlanılması amaçlanmıştı. Bu bayramda insanların üst başları, ev-eşikleri, ambarları —kilerleri temizlenirken kalplerin kin, nefret, garazle dolu halde kirli bırakılması düşünülebilir mi? Bu bayram kalplerin de temizlenme bayramı idi. İsmi yeniden doğuş anlamına gelen bu bayramda sadece insanlar, hayvanlar, bitkiler yeniden doğmuyordu. Hayat yeniden başlarken fikirler de yeniden doğmuş olmalıydı. Eski fikirler de yeniden doğmalı kişi kendisine öz eleştiri getirirken eski fikirlerini yenilebilmeli idi. Aksi takdirde bayram anlamını yitirir, sadece bir şekil olmaktan ileri gidemezdi. Bu konuyu burada kesip diğer hususlara geçelim.

[32[32]]Prof. Dr. Ünver Güney – Prof. Dr. Harun Güngör , **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi,** Ankara 1977, sh. 249

[33[33]] Yaşar Kalafat, “Türk Ermeni İlişkilerinde Kültürel ve Siyasi Boyut” **Ermeni Araştırmaları,** Kış 2003 İlkbahar 2004 S. 12-13 sh. 59-63

Türk Müslümanlığı tanımlaması üzerinde de durulmalıdır. Esasen islam Allah'ın tek olan dini olup, Hz.Adem'den itibaren din anlamında bir tanedir. Hz. Muhammetle başlayan medeniyet anlamında islam ve ona mensup olma anlamında müslümanlığı da, Arap İslami, Fars İslami, Türk İslami, tevhit dini olan İslami bölmek anlamına gelir ki, hiçbir makul tarafı yoktur. Hz. Muhammed bu dinin elçisi ve Kur'an- Kerim de kitabıdır.

Ne var ki bütün dinlerde, kendisine mensup farklı milliyetten halkların daha evvel ki dinlerinden taşıyıp getirdikleri ve girdikleri son dinin örtüsü ile örttükleri bir takım inançlar vardır. Türkler de islama girmeden Muhammedi olmadan Tengricilik öncelikli ve ağırlıklı dinlere mensuptular. Bu inançlardan son dinlerine bir takım inançlar taşıdılar. Bu farklılık Türk İslamını oluşturdu. Biz Müslüman Türkler Hanif inançlı oluşumumuzla hamt ederiz. Alternatif inanç arayışında da değiliz. Bizim inancımıza rengini Allah'ın boyası vermiştir. Tanımlardan birisi budur. Ancak Türk islami daha ziyade tasavvufi anlamda kullanılmaktadır. Sait Başer'in Yahya Kemal'da incelediği Türk islami bu anlamda İslamın batini boyutu ile Türklük Kültür Kimliğince bir kazanda mayalandırılmıştır. Merkezinde Ahmet Yesevi ve taşıyıcıları Horasan Erleri olan İslam bu İslam'dır.

Yahya Kemal bu konuda;

"Aba var, post var, meydanda er yok
Horasan erlerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum hiç eser yok
Dìyar-ı Rum'a gelmiş evliyadan!"[34[34]] derken üzerinde durduğu İslam, bu İslamdır.

Bu noktada gündeme töre ve kut girecektir ki, Kutatku Bilig ve Türk Atlı Göçebe Bozkır Medeniyeti bahislerine girilmelidir. Konuyu uzatmamak adına bu kadarla yetiniyoruz. Tengricilik, Göktengri dini veya Geleneksel Türk Dini inancı veya eski Türk İnanç sistemi, tepesinde Tanrının bulunduğu Ak ve Kara İyeler, Atalar Ruhu, Kam-Şaman ve bir takım kültlerden oluşmuştu. Bu kültler Dağ, Su, Ateş, Toprak ve benzerleri idi. Umay Ak iyelerden iken Erlik- Karakan, Yeraltını, karanlık alemi temsil eden yapılanmanın başında idi. Bu sistemde yer alıp günümüz Türk İslamında bazı izler bırakan Kültlerden birisi Atalar Kültü idi.[35[35]] Kam-Şaman konusu ise başlı başına önem arzetmekteydi. Tengricilik ile Şamanizmi eş tutmak Hikmet Tanyu gibi bir çok otoritenin tek tanrılı olduğu üzerinde durdukları Tengricilik'i büyücülükle eş anlamda tutmak olur.[36[36]] Tengricilik de din görevlisi Kam'dı. Zamanla anlam kayması olmuş, Şaman, Kam'ın yerine kullanılır olmuştur. Bize göre Türklük milletimizin ismi olmadan evvel mensup olduğumuz inancın ismi idi. Tek Tanrılı bu inanç sistemi, Tek Tanrılı dinler kronolojisinde Türklük olarak tezahür etmişti.[37[37]] Ayrıntısına girmeyi başka bir zamana bırakalım.

Türk heterodoksisini tanımlayan bazı kesimler bu çevrenin inançlarını eski ve yeni Türk inançlarının birlikteliği olarak yansıtırlar. Bu görüşe biz de büyük ölçüde katılmamıza rağmen

---

[34[34]] Dr. Saut Başer, **Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı,** İstanbul 1998

[35[35]] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**,, Ankara 1996

[36[36]] Prof. Dr. Hikmet Tanyu, **İslamiyetten Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı,** Ankara 1986

[37[37]] Yaşar Kalafat, "Türk Adının İlahi Muhtevasına Dair" **Prof. Dr. Faruk Sümer'e Armağanı, TDA** Şubat 1999 S. 100 sh. 97-113

eski inanç kültürümüzü sadece Alevi-Bektaşi İnançlı Türklerde değil, bütün Türk-İslam tarikatlarında az çok görebildiğimiz görüşünü taşıyoruz.

Çok üzerinde durulan hususlardan birisi de folklorik islam'dır. Bazan Folklorumuzun mistik boyutu anlamında kullanılır. Kitabı İslam'a (Ayet ve Hadislerden oluşan islam) nazaran folklorik islamın kapsamına, şirk, hurafe ve bid'atların karışmış olduğu üzerinde de durulur. Mistik folklor islam'a aykırı olmayan bir takım inanç ve uygulamaların folklorleşmesidir. Mevlüt okunması gibi, çok kere halk inançları olarak geçer. Türk halk inançları hiçbir zaman din değildir ve dine aykırı olmamaları gerekir. Ancak Şüphesiz dinin de dışında değildir. Dine aykırı nitelik taşımamalıdır, kanaatindeyiz.

Folklorik islamın Türk —İslam alemi için günümüzde özel önemi vardır. İslamiyeti zaruri norm ve müesseseleri ile hayatına taşıyamamış Türk kesimleri için folklorik islam, misyonerlik, siyasi islam ve inançsızlık kıskacında sığınak olmuştur. Uzun ladini dönemden çıkmış, irticai faaliyeti önleyebilecek yapılanma imkanlarını henüz elde edememiş Kırgızistan gibi Türk kesimleri çözümü folklorik islamda bulmuşlardır. Folklorik islam Türk İslamı veya Türk halk tasavvufu da denilebilecek bir dini yapılanma Uluğ Türkistan'da islamiyeti materyalist yönetim döneminden günümüze taşımıştır. Bu özelliği ile Halk tasavvufu tam anlamı ile hulul edemediği için oriyantalizm Şapka çıkardığı bir engel ve bizim, yani Türklük için bir korunma alanıdır.

Nitekim Batı emperyalizmi günümüzde Anadolu'da Kafkasya'da Uluğ Türkistan'da Pir kültünü incelemektedir. Bununla amacı Türk insanının halk kahraman tipini tespit etmektir. Türklerde inançlı geniş halk kitlelerinin nasıl liderler seçtiğini öğrenmektir. Bunun sırrına vakıf olur iseniz. Bu kült etrafında oluşan müesseseyi yıkabilir veya sahte Şeyhlerle toplumu bölebilir veya ayaklandırabilirsiniz. Türkiye ve diğer Türk kesimlerinde bunun örneklerini biliyoruz.

Gagauzların ve diğer Hıristiyan Türk kesimlerin dini çalışmaları itibariyle özel önemleri vardır. Türklerin eski dini denilirken bir tek dine mensup olmadıklarını belirttik. Bu dinlere mensup Türklerin günümüzde de mevcut olduklarını açıkladık. Türklerin ilk inanç şeklinin muhtemelen Tengricilik olduğunu da söyledik. Bu noktada üzerinde durulacak husus Türklerin ilk dinleri ile yaygın anlamda son dinleri olan islamiyet arasında geçirdikleri serüvendeki kronojidir. Bize göre, Tengricilikten İslamiyete geçenler olabildiği gibi bir kısmı ara süreç olarak Musevi veya İsevi de oldular. Belki bir kısmı her iki dine de hatta Zardüşizme falan girenlerde olup sonradan Muhammedi oldular. Bu açıklamanın şu önemi vardır. Günümüzde yaşamakta olan halk inançlarından yola çıkarak, Türklerdeki dini tabakalaşma irdelenecek olur ise, geriye sayışta Gagauzlar gibi Ortodoks Türkler Türk inanç sürecinin son ve ilk günlerinin adeta orta yerlerindedir. Metodik bir irdelemede Gagauz halk inançları bu itibarla çok önemlidir. Türk halklarının inanç haritası çıkarılmadan inancın kültürel bir köprü olduğunu izah çok zorlaşır.

Türk dünyasının bugünkü durum itibariyle inanç haritası tabakalaşma itibariyle çıkarılacak ise, Sibirya Türkleri kuzeyi ve güneyi ile Uluğ Türkistan'ın daha ziyade kuzey bölgesi Kırgızistan bir kısmı ile Ural-İdil Türklüğü bir grup oluşturabilir. Türk dünyasının her kesiminde görülmekle beraber eski Türk Tengriciliğin izleri buralarda daha barizdir. Özbekistan, Türkmenistan, Karakalpakistan, Tacikistan, Afganistan bir bölümü Iran ve Azerbaycan nihayet Doğu Anadolu Türklüğünden İslam algılayışı ortak özellik arzeder ve Zerdüşizmin izlerini daha fazla taşır. İran, Azerbaycan bir kısmı ile Irak ve bir kısmı ile Dağıstan Türklüğü Şii-Caferi İslam karakteri de taşır. Kafkasya Kırım, bir kısmı ile Suriye ve Irak, Kıbrıs, Batı Trakya ve Balkan

Türklüğü, Osmanlı İslamı denilebilecek bir karakter arzeder. Bu tespitler Şüphesiz yüzeyseldir. Bir fikir vermek adına irdelenilmek üzere açıklanmaktadır. Uygulanılacak stratejiler itibariyle anti-emperyalist tutumlar adına önemlidirler.

2004 yılı sonları itibariyle islamiyet ile terörizm birlikte telaffuz edilmektedir. Şüphesiz bu sadece cahillik veya maksatlılıkla izah edilemez. Bu arayışın derinliklerinde stratejik bir amacı vardır. İslamın Türkler dahil birçok ülkenin kültürel kimliğinde belirleyici bir payı vardır. Dünya egemenliğinde kimliklerine, kültürel değerlerine sahip çıkan halkların engel oluşturmasını gidermek için geliştirilmiş bir psikolojik harekettir. Ayrıntısına girmek konuyu çok uzatacaktır. Şüphesiz vermek istediğimiz mesaja islam adına katliam yapanlara savunuculuk yapmak değildir. İslami savunma adına cinayet işlemek kadar, cihat ile terörü bir arada mütalaa etmek "cihatçı terör" gibi mantığı olmayan terminoloji üretmek de stratejik amaçlıdır.

İslamın Hazreti Ademden beri var olan dinin genel adı olduğunu belirtmiştik. Bir Muhammedi Türk ile İsevi Türkün farkı ilki "lailahe illallah Muhammeden resüllallah" derken mesela Gagauz Türkü "lailahe illaallah Iseyi resüllaflah " Musevi Türk ise mesela Karay Türkü " lailahe illellah Musai resullah" der. Muhammedi İslam Türk, Amentüye ki, o imanın Şartlarını içerir inanırken; Allah'ın resülleri ile onlara gönderilen kitaplara da iman ettiğini açıklamış olur. Müslümanlıkta "senin dinin sana benim dinim bana" denilmişken Allah peygamberi Hz. Muhammed'e bile sadece tebligatı emretmiştir. Böyle bir dinde din adına terörün aranması ancak bir stratejik amaç içermiş olabilir. Daha fazla uzatmak zamanı çok aşmış olmaya yol açacaktır.

GÖK –TENGRİ İNANCININ ANADOLU TÜRKLERİNDEKİ İZLERİ

BİBLİYOĞRAFYA DENEMESİ

Bu **bibliyoğrafya** denemesine, Bakü'de çıkmakta olan Altay Dünyası Dergisi'ni görünce karar verdim. Orada bana "Türkiye'deki Türk İnançlarının izleri var mı?, Bu konuda çalışma yapılıyor mu? diye sormuşlardı. Benzeri bir yazı da Yakup Mahmudlu'nun adı geçen dergisi için yazdım. Halk inançları Bibliyoğrafyası, yurdumuzda alt başlıklar halinde, ilgili kaynaklarda çıkmıştır. Ben bu yazımla alanı, biraz daha daralttım ve aynı zamanda derinleştirmek istedim. Bektaşiliğin çıkış noktasında Yeseviliği arıyor isek, Yeseviliğin Türk İnançlarının İslama taşıdığını da kabulleniyor isek, giderek geliştirdiğimiz bir bibliyoğrafyamız da olmalı diye düşündüm.

Gök – Tengri İnanç Sistemi'nin Anadolu'daki İzleri konusu da esasen bizim için yabancı bir husus değildir. Doğu Anadolu'daki İzleri de konusu esasen bizim için yabancı bir husus değildir. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri" isimli çalışmamızda hayatın muhtelif safhaları ile ilgili inanç ve uygulamaları tespit edip yayınlamıştık. Adı geçen bu çalışmamız da Gök –Tengri İnancı'nın sistemağini de yansıtmaya çalışmıştık. Bu nedenle tekrar aynı konuya dönmeyeceğiz. Bu saha ile ilgili ikinci çalışmamız, henüz yayınlanmamış olan Dr. Abdülkadir Sezgin ile birlikte hazırlamakta bulunduğumuz "Gök Tengri İnanç Sistemi'nden Alevilik – Bektaşilik'e (Kültürel –Kurumlar-Şölenler Tanımlar) isimli incelemedir.

Biz yazımızda, konunun ayrıntılı tahliline girmeyeceğiz. Sadece ilgili literatürün künyesini vereceğiz. Bazen kısa açıklamalar mahiyetinde tanıtacağız. Bu kaynaklar monografi muhtevalı oldukları için ayrıca tasnif edilmeleri bu safhada mümkün olmamıştır.

Sistemdeki; **"Umay", "Ana Maygıl", "Ak Ana"**, Kara İyelerden; **"Erlik", "Alkarası"**, Gök iyelerden; **"Güneş", "Ay", "Yıldızlar"** Yer iyelerinden; **"Dağ İyesi", "Kaya-Taşa iyesi", "Toprak iyesi", "Su iyesi"** ayrıca, **"Ev İyesi", "Ocak İyesi", "Ağıl İyesi", "Kişioğlu", "Ata Ruhu", "Arvak", "Kurban", " Saçı", " Saya", "Yuğ Törenleri"**, gibi konularda doğrudan doğruya ilgili kaynaklar tespitlerin dışında tutulmuştur. Bununla beraber tespitler yapılırken, Gök Tengri inanç merkezli olmak üzere; dini musiki, dini raks, kutsal hayvanlar, totemler, aşıklık geleneği, gök yüzü, büyü, kişioğlu, bereket, ağıt, ad verme, Hızır, Tengri, Ata, kurban, ağaç gibi bazı inanç kotları üzerinde durulmuştur.

Alanla ilgili bibliyoğrafik açıklamalara geçmeden evvel, bu konuda yapılmış bazı çalışmaları kısaca tanıtmak istiyoruz. Cemal Şener'in "Şamanizm Türkler'in İslamiyetten Önceki Dini"[38[38]] isimli eseri 12. baskısını yapabilmiş bir çalışmadır. Şener'in eserinin odaklaştığı nokta şu ifadelerle açıklanmaktadır;

"(...) Şamanların tören sırasında vazgeçilmez araçları vardır. Bunların başında müzikli çalgı (davul veya kopuz) ile kurban gelir. Kurbanları kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayırırlar. Kanlı kurbanların at veya koyun iken, kansız kurbanların başında ise, içki gelir. İçki; kımız, şarap veya bira olur.

[38[38]] Cemal Şener, Şamanizm Türkler'in İslamiyetten Önceki Dini, İstanbul, 2001 sh. 9

Şamanizm de içki ibadet sırasında kurban kabul edilir. İçkisiz ibadet sayılmaz. Diğer önemli bir özellik de, ibadette kadın erkek ayırımı yapılmaz. Kadın ve erkek birlikte ibadet yapar. İbadet sırasında içki ve dinsel dans (semah) yer alır.

İşte Türkler, İslamiyet'i kabul ederken bu saydığımız özellikleri de yeni dine taşmışlardır. Tıpkı mezartaşlarını islamiyete taşıdıkları gibi. Türkler açısından durum böyle iken, Sünni Müslümanlıkta, ibadette ne kadın, ne de içki yer almamaktadır".

"Türk Şaman Metinleri-Efsaneler ve Memoratlar"[39[39]] isimli çalışma, kanaatimizce bu konuda Türkiye'de ve Türk dünyasının sair kesimlerinde yapılmış çalışmalara yeni bir saluk ve ciddi bir ilmek getirmiştir. Yazarın Rusça bilmiş olması eğitimini Özbekistan ve memleketi olan Azerbaycan'da Sovyet yönetimi zamanında yapabilmiş olması, metot, kaynak ve gözlemler itibariyle bu alandaki çalışmalara farklı bir zenginlik kazandırmıştır. Çalışmanın yenilik getiren ve bize göre çok önem arzeden özelliği Şaman metinleri (efsane ve memoratları) içermesidir. İncelenilecek metni olmayan yapılan çalışmanın çok kere yetersiz olacağı bir gerçektir. Eski Türk inançları bilinen kesinleşmiş tebligatçı veya tebligatçıları olan veya yine taşıdıkları tebligat metni bulunan bir din değilken daha ziyade inanç yumağı şeklindedir. Şaman metinleri Tengriciliğin yazılı belgeleri olmamakla beraber, yazılı Şaman metinlerinin incelenmeleri Türk dini hayatının geçmişine ışık tutacaktır.

Evvelce biz Azerbaycan'dan dostumuz Mevlüt ....den 40 kadar metin getirmiştik. Yayınlarımızda bunlardan mealen bahsetmiştik. Fuzuli Bayat'ın bu alandaki kültürümüze katkısı kıyas kabul etmeyecek derecede saygındır. Yazar eserinde bu metinlerin alındığı kaynakları müstakil bir bölümde vermektedir. Eser, Şaman'ın statüsü bölümünden sonra, şamanın oluşumu, ağaçlarla, hayvanlarla, tedavi yöntemleri, ruh bahsi, şamanlar arası ihtilaflar, şaman definleri ve diğer şaman anlatılarına yer vermektedir. Bu eserin yeyininden sonra, gezi gözlemleri notları çalışmalarını aşamamız Şamanizm çalışmaları Türkiye'de yeni bir derinlik kazanacaktır. Evvelce Türk okuru Rıchard Erdoes ve Alfonso Ortiz'in A. Uluç ve S. Yeniçeri'nin dilimize çevirmiş oldukları Kızılderili Efsaneleri (İstanbul ?) biliniyordu.

Aça Mehmet, " Şamanlığa Geçişteki Ölüp Diriltme Ritüelinden Türk destanlarındaki Ölüp Dirilmeye" **Milli Folklor**, Uluslar arası Halk Bilim Dergisi

Aça Mehmet, "Tiva Türklerinin Alkışları Üzerine Notlar" **Milli Folklor**, Uluslar arası Halk Bilimi dergisi, Kış 2002 S. 56 sh. 166-179

Aça Mehmet, " Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve aş Verme (Aş Toyu)" **Milli Folklor**, Güz 1999 S. 43 sh. 24-32

Aça Mehmet, "Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında düşüş, Mahrumiyet ve Hapis" **Milli Folklor,** Üç Aylık Uluslar arası Halk Bilimi Dergisi, Yaz 2004 S. 62 sh. 8-19

39[39]

Amanoğlu Ebülfez Kulu, " Nahçıvan'da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü) **Milli Folklor**, Yaz 1998 S. 38 sh. 36-44

Akpınar, T: "Eski Türklerin Dini Tek Tanrı İnancı mıydı?", **Tarih ve Toplum**, 1984, S. 27 sh. 17-21

Altınmakas, L: "Kazak Türklerin Gelenekleri ve İslamiyetin Etkisi", **Türk Kültürü Dergisi**, 1983, S. 250 sh. 118-130

Anadol S: "Tanyeri Türkleri Tuva" **Atlas,** Şubat 2000 S. 83 sh. 96-118

Anadol S: "Şaman Türkler Tuva ve Hakasya" **Atlas** Ocak 2000 S. 82 sh. 30-54

Anadol S. "Hakaslar Bin Su Tatarları"**Atlas** Ağustos 2000, s. 89 sh. 96-158

Anadol S: "Altaylar Anayurt" **Atlas** Kasım 2000 sh. 32-56

And, M: "Anadolu Halk Dansları ve Halk Tiyatrosunun Özellikle Hayvan Benzetmeleri Bakımından Asya Kökeni", **2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bildirileri),** Ankara 1983, C.3, sh. 31-50

And, M; **Oyun ve Büyü, Türk Kültüründe Oyun Kavramı**, İstanbul, 1974

Aras R; **Harput'ta Eski Türk inançları ve Halk Hekimliği**, Ankara 1995

Aslan A.A; " Amerikan Kızılderili Kabileleri ve Türk Dünyasında Yeni Yıl Başı Merasiminde Paralellikler" **Nevruz** (Hazırlayan S.Tural) Ankara 1995, sh 251-273

Ataman S.Y; " Folklor Araştırmaları Açısından Halk Oyunlarımıza Genel Bir Bakış ve Ateş Kültü İle İlgili Doyunlar" **3. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bildirileri)**, Ankara 1987, C.3 sh. 39-49

Aydın M; "Şamanizmin Eski Tür Dini Hayatı İle İlişkileri" **11. Türk Tarih Kongresi,** 5/9/1990, Ankara

Bayçarov, "Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri" Ankara 1996

Bayat Fuzuli, "Irk Bitig'de Sosyal ve Mitolojik Konular" **Folklor/Edebiyat**, Halkbilim, İletişim, Antropoloji, Sosyoloji, Müzik, Tarih, Edebiyat, 2004/2 S. 38 sh. 109-125

Başer S, "Kutadgu Bilig'den Kut ve Töre'den Sevgi Toplumuna" İstanbul 1995

Bekki Selahaddin, " Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi" **Milli Folklor,** Üç Aylık Uluslar arası Halk Bilimi Dergisi, Yaz 2004 S. 62 sh. 53-67

Behrudi R, "Şaman Duası" Ankara 1992

Buran A; “Eski Türk Gelenek ve Göreneklerinin Fırat Havzasındaki İzleri” **Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu (Bildiriler)**, Elazığ, 1985, sh. 33-34

Chang K.C.(Çev. M.Ö. Özarslan), “Şamanizm ve Siyaset” **Milli Folklor**, Yaz 1997 S. 34 sh. 99-103

Çağatay S; “Türklerde Batıl İnançlar Arasında Tabu”, **1.Uluslar Arası Türk Folklor Semineri,** Ankara, 1974 sh. 364-372

Çakır A; “Türk Halk oyunlarında Hayvan Motifleri Üzerinde Bir Atlas Denemesi”, **2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bildirileri),** Ankara, 1987, C. 3, sh. 75-87

Çetin İsmet, “ Orta Asya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri” **Milli Folklor**, Yaz 1991, S. 10 sh. 24-29, Güz 1991 S. 11 sh. 27-33

Çetin İsmet, “ Türk Mitinde Kut İyesi Kıdıv ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdıv’dan Hızır’a Geçiş” **Milli Folklor**, Yaz 2002 S. 54 sh. 30-35

Danişmend, İ,H; **Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu?** Konya, 1978

Dede A. ; “Batı Trakya Türklerinde Eski Türk Dini Şamanizm’den Kalıntılar”, **2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bildirileri)** Ankara, 1982

Deli Ömeroğlu , Yakup; “Saha Türklerinde Bir Nevruz Versiyonu” Isıakh Bayramı, **Nevruz ve Renkler** (Yayına hazırlayanlar: S.Tural-E.Kılıç) Ankara, 1996 sh. 131-139

Dilek, İbrahim; “Altay Bayramları” **Nevruz ve Renkler** (Yayına hazırlayanlar: S.Tural-E.Kılıç) Ankara 1996 sh.331-337

Divitçioğlu, S.; **Kök Türkler**, İstanbul, 1987

Dilek İbrahim, “Altay –Türk Folklorunda Ar ve Atasözlerinde Ar” **Milli Folklor** Kış 1997 S. 36 sh. 60-66

Donuk A. “Göktürk Kitabelerinin Dini Açıdan Değerlendirmesi” **Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri** (Haz. Y.Hacaloğlu, Ankara 2001)

Donuk A.; Eski Türkler Dini Şamanizmi idi?” **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, 1988, S. 14, sh. 7-12

Durmuş İlhami, “ İskitlerde Ölü Gömme Geleneği” **Milli Folklor**, Üç Aylık Uluslar arası Halkbilimi Dergisi, Bahar 2004, S. 6 sh. 21-30

Duvarcı Ayşe, “Halk Hekimliğinde Ocaklar” **Milli Folklor**, Eylül 1990 S. 7 sh. 34-39

Duymaz Ali, “Tekerlemelerin Kökeninde Şamanizm Unsurları” **Milli Folklor**, Bahar 1998 S. 37 sh. 114-121

Drury N. Şamanizm, (Çev. Elif Şimşek) Şamanizm, İstanbul 1996

Eunkyung Oh, “Türk ve Koreliler Türeyiş Efsanelerinin Mukayese Çalışmaları” **Milli Folklor** Gey 1995, S. 27 sh. 34-37

Ecer, V; “Türklerin Eski Dini Hakkında Söylenenler”, **Töre,** Ankara 1982, S. 132 sh. 33-36

Erseven I.C; **Alevilik ve Semah**, Ankara 1990

Eröz. M. **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik – Bektaşilik,** İstanbul 1992

Eröz, M; Türk İçtimai Hayatında Toteizmin İzleri, **İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 1973

Eröz, M.; “Türk Boyların Kansız Kurban Geleneği”, **Doğu Anadolu – Milliyetçilik-Atatürk,** İstanbul, 1987 sh. 292-296

Gazimihal M.R; “Hayvan Taklid Edici Oyunlar” **Türk Folklor Araştırmaları**, 1961, S. 147 sh. 23-25

Grousset R.; **Bozkır İmparatorluğu**,

Guseynovıc Halık Koroğlu, (Rusçadan Çeviren. Birsen Karaca) “Türk Totemleriyle İlgili Mitler” **Folklor /Edebiyat** (...) 2004 /1 S. 37 sh. 73-80

Gömeç S. “Kök Türk Tarihi” Ankara 1997

Gumilüv,L.N; **Eski Türkler** İstanbul 2000.

Gumilöv L.N.; (Çev:D.A. Batur) **Hazer Çevresinde Bin Yıl Etno Tarih Açısından Türk Halklarının ve Çevre Haklarının Şekillenmesi Üzerine”** İstanbul 2000.

Gumilöv L.N.; (Akt. Harun Güngör), “Eski Türk dini” **Türk Kültürü,** Eylül 1994, S. 377 sh. 8-19

Günay, U.; **Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**,Ankara 1986

Güvenç, R.O.; “Varlık Alanında Türk İnsanı ve Türk Musikisi” **Türk Dünyası Araştırmaları** 1985 S. 34 sh. 216-221

Güzelbey C.C; “Gaziantep’te doğum ve Çocuğa ilişkin Eski Töre ve İnançlar” **Türk Folklorü Araştırmaları,** 1981 C. 11 Ankara 1984 sh. 1936

Güngör H. “Eski Sovyetler Birliğin’de Gayri Müslim Türkler” **Türk Dünyasının Dini Meseleleri**, Ankara 1998, sh. 159-168

Günay Ü, Güngör H; **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi** Ankara 1997

Güngör, Harun; Kama –Ural Çuvaşların Yeni Yıl Bayramı Nartukan" **Nevruz ve Renkler** (Yayına hazırlayanlar; S. Tural, E. Kılıç) Ankara, 1996, S-4 sh. 161-167

Hasan Ü; **Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler,** Ankara 1985

İnan A; **Makaleler ve İncelemeler,** C.1 Ankara 1988 C.2 Ankara 1996

İnan A; **Hurafeler ve Menşeyleri**, Ankara 1962

İnan A; **Tarihte ve Bugün Şamanizm,** Ankara, 1972

İnan A; **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976

İnan A; Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları , **İlahiyet Fakültesi Mecmuası**, 1954, S. 4 sh. 19-30

Kafesoğlu, İ; **Türk Bozkır Kültürü**, Ankara, 1987

Karadoğan Ahmet, " Türk Ad Biliminde Renk Kültü" **Milli Folklor**, Üç Aylık Uluslar arası Halkbilimi Dergisi Yaz 2004, S. 62 sh. 89-100

Kalafat, Y.; **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, 4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara 1972

Kalafat, Y; "Kars ve Yöresine Eski Türk İnançlarının İzleri" **4. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi** Ankara 1972

Kalafat Y.; Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlanma" **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 69, Eylül 1992 , sh. 50-57

Kaya Muharrem, "Eski Türk inançlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri" **Toplum Bilim** S. 81-92

Kutay C; "Ben Şamanım" **Tarih ve Düşünce,** Mart 2000 sh. 17 -22

Kuzgun Ş; "İslam Öncesi Dönemde Türklerde Din, Atalarımız Şamanist Değildi" **Tarih ve Düşünce,** Mart 2000 sh. 22-35

Küçükyıldız A; "Alkay Türklerinde Şaman Nadya Yuguşeva ile Bizim Yurdumuz Öksüz Kalmış" **Yesevi**, Mayıs 2000, S.20-21 sh. 20-21

Nasgalı,E.G; **Sibirya Araştırmaları**

Nasgalı E.G; Duranlı ,M; **Altayca-Türkçe Sözlük**, Ankara 1999

Oğuz Öcal, “Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su” **Milli Folklor** Yaz 1998 S. 38 sh. 22-25

Ögel B; **Türk Mitolojisi** İstanbul, 1971 2.C

Ögel B; **Türk Kültür Tarihine Giriş** Ankara 1991

Özhan Mevlüt; “Seyirlik Oyunlarda Ak-Kara Çalışması” **1. Türk Folkloru Araştırmaları** 1985/1 Ankara 1985, sh. 71-80

Özen K, “Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri” Sivas 1996

Öszegı V.DI. (Çev. Elif Demir) “Baraba Türklerinin İslam öncesi Şamanizm İnancı ve Bazı Etnogenetik Sonuçları” **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Kış 2004 S. 32 sh. 229-241

Pirverdioğlu Ahmet, “Türk Halk Tiyatrolarının Gelişme Süreleri” Milli Folklor Uluslar arası Halkbilimi Dergisi Kış 2003 S. 60 sh. 57-72

Sakaoğlu,S; “Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzleri” **5.Milletlerarası Türkoloji Kongreleri Bildirileri**, İstanbul 1985, C. 2.Sh.255-262

Seferoğlu S.K;Güzel A; “Türk Milli Kültüründe Babalar”, **Erol Güngör İçin**, Ankara, 1988 sh. 51-59

Sertkaya O.F.-Vasılyev,D.D;”Kansız Kurban Kesme”, **2. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi** (19-21 Ekim 1992) Konya.

Sevgen N.; “Anadolu’da Koyun ve At Motifli Mezartaşları” **Türk Dünyası,** 1950, S.8 sh.10-12

Sevengil, R.A; “Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adedi”. **Resimli Tarih Mecmuası,** 1953, C.4 S.44 sh. 2533-35

Sümer ,F; “Eski Türklerde İsim Koyma Geleneğinden Atsız” **Türk Edebiyatı ve Folkloründe Yeni Görüşler**, Ankara 1985, C.1 Sh, 23-27

Yener Cemal; **Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm,** İstanbul, 1997

Şengül A.; “Altay Türklerinde “El-Oyun Kutlamaları” **Bilge** S.27 Kış 2000 sh. 21-24

Şiman Bekir; “İslamiyetten Öncesi Türk İnanç ve Ritüellerin Samsun Yöresindeki İzleri”, **Türk Kültürü**, Eylül 1996, S.401, sh. 469-496

Şimşek Esma, “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun” Çömçeli Gelin” **Milli Folklor**, Uluslar arası Halk Bilimi Dergisi Kış 2003 s.60 sh. 78-92

Şişman Bekir, “Anadolu’da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma” **Milli Folklor,** Yaz 2000 S. 46 sh. 104-108

Şişman Bekir, “Samsun’da İcra Edilen Bir Yağmur Duası Ritüeli ve Türk Kültür Tarihi Bağlamında Düşündürdükleri” **Milli Folklor,** Üç Aylık Uluslar arası Halk Bilimi Dergisi Yaz 2003 S. 58 sh. 86-93

Radloff W.;**Sibirya’dan** , İstanbul 1954, 1957

Ronx, Jean Paul; **Türklerin Tarihi, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Aksak Timur, İslamın Kutsal Savaşçısı**,İstanbul, 1994 (Çev: A.R. Yalt), **Türklerin Moğolların Tarihi**, Payot, 1984

Roux J.P. “Türklerin Tarihi, Büyük Okyanustan Akdeniz’e İki Bin Yıl” Ankara, 1989

Tan,N; “Türk Folkloründe Nisan Yağmuru Motifi”, **2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**., Ankara 1982, C.4 sh. 469-496

Tanyu, H; “Eski Türklerin Dini Totemizm ve Şamanlık Değildir”, **5. Milli Türkoloji Kongresi**, İstanbul, 1985

Tanyu,H; “Türklerde Taşla İlgili İnançlar” **I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri,** Ankara, 1974, sh. 414-416

Tanyu H: **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul, 1986,

Tanyu H; “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar” **2. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,** Ankara 1976, sh. 129-142

Tavkul U; “Karaçay-Balkan Kültüründe Şamanizm İzleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları** S. 65, Nisan 1990, Sh. 303-310

Tavkul U; “Karaçay- Malkar Türklerinde Eski inançlar”, **Türk Kültürü,** S. 313-319

Temir A; **Tarihinde Wilhelm Radloff Devri Hayatı-İlmi Kişiliği Eserleri** Ankara1991

Turan O, “Türk cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi” CI-II, İstanbul 1978

Tümer G; K.Abdurrahman; **Dinler Tarihi**, Ankara, 1993

Türkkan R.O. “Kızılderililer ve Türkler” Bir Tarihin Bir Dramın Hikayesi, İstanbul 1999

Uslu Şükrü, “ Darente ve Çevresinde Halk İnançları” **Milli Folklor, Üç Aylık Uluslar arası Halk Bilimi Dergisi,** Bahar 2004, S. 6 sh. 90-102

Yaşar Kalafat “Anadolu’da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları” Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi Kış 2003 S. 32 sh. 37-55

Yaşar Kalafat “Gök-Tengri İnancının Anadolu Türklerindeki İzleri” Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yaz 1999 S. 10 sh. 199 –202 Erciyes, Şubat 1999 S. 254 sh. 5-6

Yavuz H; “Efsanevi İslam; Atalar Dini ve Modern Bağlantılar” **Türk Dünyası Dini Meseleleri**, 1998,sh.11-25

Yavuzer, H; “Şamanizmde Evren ve Dünya Tasvirleri” **Milli Folklor,** Güz 1997, S. 35, sh. 50-56

Yavuzer Hayati, “ Şamanizmde Yerin Menşei” Milli Folklor, Güz 1998, S. 39 sh. 77-82

Yıldırım D; “Coğrafyadan Vatana Geçiş ve vatan iye Göç Ediş Problemleri”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1984, Sh. 157-168

Yıldırım Nilüfer, “Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004

Yıldız N; **Manas Destanı (Wadloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller** , Ankara 1995

Yoloğlu G; “Sibirya Türk Halklarının edebiyatı” **Kardeş Edebiyatlar**, S.38, sh. 43-47

Yund, K; “Türklerin Kutlu Ağacı Kayım (Huş) Adı Üzerine “ **Türk Kültür Dergisi** s. 120 sh 1260-1264

Zarcane,T; “Yunan ve Anadolu Şamanları” **I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi,** 12.10.1988, Konya

“Türklerin Eski İnanışları” tanımı, muhakkak Gök Tengri İnancı anlamına gelmeyebilir. Türkler İslam olmadan evvel, Hıristiyan, Musevi, olabildikleri gibi Maniheist, Budist, Lemanist de olmuşlardır. Biz yapabildiğimiz kadarı ile Gök Tengri muhtevalı inançlara dair kaynakların künyelerini aktarmaya çalıştık. Tanımını yaptığımız kaynaklara, Türkiye’de yapılmış Gök Tengri inançlarını anlatan eserleri esas aldık. Bu inancın yaşayan izlerini tespit eden bildiri, makale ve kitapların tanımlanmasını esas aldık. Ayrıca bu saha ile ilgili çalışma yapanlar, çok kere eski Türk inanç sistemini Şamanizm olarak almışlardır. Şamanizm tanımı, Gök Tengri İnancı karşılığı olarak da çok kullanılmıştır. Biz bu yazımızda kaynak künyesi çıkarırken, Şamanizm içerikli isimlere de yer verdik. kastettiğimiz inanç, Gök Tengri İnancı’dır.

ALEVİLİK

Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*

Halk inançları tanımı üzerine durularak konu ele alınabilir.[1] Halk inançları muhtelif çıkış noktalarından hareketle izah edilmektedir. Türkmenistan da halk bilimcilerin çoğunluğu. halk inançlarını gelenek ve göreneklerin bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Bunlara göre halk bazı uygulamalarının olumlu sonuçlarını almış, zamanla bu uygulamaların yararına inanmış ve böylece halk inançları doğmuştur. Bu görüşün sahipleri halk inançlarının geçmişteki dinlerin kalıntısı oldukları görüşüne karşıdırlar.

Halk inançlarının kaynağını dinlerde arayanlara göre: halk inançlarının sadece geçmişteki dinlerin kalıntısı olmadıkları, aynı zamanda yaşayan dinlerin halkın algılama düzeylerinin bir sonucu olarak da doğdukları şeklindedir. Ayrıca bu görüşün sahipleri, halk inançlarını; hikmet sahibi bir ulu kişinin belirli şartlarda uygulayıp olumlu sonuç alınmış bir tatbikatından halkın şartları değişmiş olmasına rağmen aynı uygulamadan aynı neticeyi yanılarak beklemeleri şeklinde izah etmektedirler. Ben halk inançlarının şöyle veya böyle dinlerle ilgili oldukları kanaatindeyim.

Konuyu öyle veya böyle diyerek irdeleyemeyiz. Halk inançlarının din bağlantısı belirlenebilmeli ki. Alevîliğin bu inanç yapılanmasının içerisindeki veri belirlenebilsin. Zira Alevîlik, onunla ilgili çok farklı tanımlara rağmen inanç muhtevalı bir yapılanmadır.

Türkiye'de halk inançları tabiri ile Türklerde halk inançları tanımı üzerinde de kısaca durulmalıdır. Türkiye tanımından yola çıkmak, Türkiye coğrafyasının vatanlık yaptığı dinlerin üzerin de durulmasını gündeme getirecektir. Bu arada komşu dinleri de gözden geçirmek durumundayız. Türklerde halk inançları tabiri ise, bizi daha ziyade geçmişte ve günümüzde Türklerin mensubu oldukları dinlere götürecektir. Ben, Alevîliğin Türkiye'de bir şekillenme süreci geçirdiğine inanmakla beraber, Aleviliğin doğuşu, serpilip gelişmesi, beslendiği kaynaklar itibariyle Türklerin mensubu oldukları dinlerden de etkilendiği kanaatindeyim. Alevîliğin Anadolu kaynakları dahi büyük ölçüde dini Türk tarihi ile ilgilidir.

Esasen, malumdur ki halklar yeni dinlerine eski dinlerden inanç ve uygulamalar taşırlar. Bu taşıma işi Anadolu'nun Müslüman Türkleri için de geçerlidir. Arap İslamının Türk İslamından gösterdiği farklılıkların sebeplerinin birisi bu husustur.

Türk İslamına gelince. Şüphe yok ki Türklerin tümü İslama aynı dinden geçerek girmediler. Hal bu olunca evvelki dinlerinden taşıdıkları inanç ve uygulamalar da farklı oldu. Ancak Türklerin İslamdan evvelki bir inançları vardı ki muhtemelen ilk dinleri bu idi. Yanılmıyorsam Türkler en uzun süre bu dinin sahibi oldular, Bunlar daha ziyade ara dinlerdi. Türklerin karakteri ile imtizaç etmiş olan bu din Gök Tanrı, bazılarına göre yanlış olarak Şamanizm'di. Bu nokta Alevîlik itibariyle özel önem arz eder. Bu açıklama şu anlama

---

* Y.Kalafat, "Türkiye'de Halk İnançları ve Alevilik" Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Bahar 1999 S. 9 sh. 15-21; Erciyes, Kasım 2003 sh. 311 sh. 5-10

[1] Yaşar Kalafat, "Türkiye'de Halk İnançları ve Alevilik" Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Bahar 1999 S. 9 sh. 15-20

gelmemeli. Türklerin mezhep, tarikat ve inanç kesimlerinden sadece Alevîlik eski Türk dinlerinden bu arada Gök Tanrı İnancından etkilenmiştir. Türkiye'de hiçbir inanç kesimi yoktur ki, Türkiye'deki veya Türklerdeki evvelki dinlerden etkilenmemiş olsunlar.

Bu noktada, Alevî kimliğinin tanımı üzerinde de durulmalıdır. Alevîler Alevî olmayanların kendilerinden saymadıkları kesimler midir? Alevî isim başlığı altında toplanılan ve fakat bu kapsamda mütâlaa edilmelerine rağmen birbirlerinin inanç ve uygulamalarını kesinlikle onaylamayan onlarla ifade edilebilecek kesìm-çevre vardır. Halk inançlarını ele alacağımız Alevîlerin tarifi ve Aleviliğin sınırlarının belirlenmesi gerekiyor. Alevîlik, homojen olmadığı gibi. bu ad altında kesimler itibariyle toplanan insanların inanç kodları da çok farklıdır.

Bu iki nokta Türkiye'de halk inançları çalışması yapanların uzun zamandan beri gündeminde olmuştur. Bunun içindir ki, Türkiye' de Türkmen Alevîliği, Kırmanç Aleviliği. Zaza Aleviliği üzerinde durulmuştur. Acaba Alevilik Türkiye'de etnik kesimlere göre mi kimlik kazanıyor, sorusuna cevap aranmıştır. Görülen Şudur: Sadece Arap Alevîliği, Anadolu Alevîliğinin genel inanç sınırlarını zorlamıştır. Anadolu'daki diğer kesimlerin Alevîlik anlayışlarındaki farklılık, onların etnik isimlerinin getirdiği özelliklerle ilgili değildir.

Bir başka deneme daha yapılmış çok kere Alevî genel başlığı altında toplanan Çelebi Manav, Tahtacı gibi Türkmen unsurunun ayrı ayrı ele alınması cihetine gidilmiştir. Bütün bunlar Anadolu Aleviliğinin Türk Alevîliği karakterini ortaya çıkarmış ve kaynağının Gök Tanrı inancı olabileceği kanaatini güçlendirmiştir. Bu konu belki de Alevîlikte; kültler. kurumlar. kavramlar, şölenler, törenler gibi başlıklar altında ele alınıp, var ise sadece Aleviliğe mahsus olan yönleri üzerinde durulmalıdır.

Biz şimdiye kadar yaptığımız alan çalışmalarını hayatın doğum. evlilik ve ölüm gibi safhalarını esas alarak yürüttük. Şunu gördük; Sünnî olmayan Müslümanlardaki halk inançları daha yoğun taşıyorlar.

Halk inançları, halkın yaşanılan ve ilahî tebligat ile mahiyeti belirlenen dinden farklılıkları vardır. Böyle olduğu içindir ki halkı da kapsamına alan bir din ve bu dine rağmen halkın inançları vardır.

Halk inançlarını anlamaya çalışırken onlara sadece bir takım dini pratiklerin yapılması ve bu uygulamalardaki fonksiyonlar gözü ile bakarsak, konunun derinliklerine giremeyiz. Halk inançlarının bir felsefesi vardır. Veya onlar aynı zamanda bir felsefenin ürünüdürler. Konu İslam halk inançlarından açılmış ise, belki de yüksek tasavvufun içerisinde bir halk tasavvufundan bahsedilmelidir. Halka mahsus olan bu sufistik yapı kendine özgü bir sisteme sahiptir. Bunun içindir ki halk inançları, din psikolojisi. dinler tarihi, din sosyolojisi. din felsefesi gibi disiplinler göz ardı edilerek incelenilemez.

Halk inançlarındaki ulu kişi kültü, yatır kültünden tamamen farklı düşünülemez. Ulu kişi

ölünce de taşıdığı üstün vasıfları korur. Onun sadece türbesi değil. hayatta iken kullandığı tesbih veya asa, ölünce defnedildiği dağ, bu dağın yanındaki mağara, önündeki ağaç ve su da kutsaldır. Bir takım hikmetlere sahiptir. Nitekim gök cisimlen güneş, av ve yıldızlar da öyledir. Bu misalleri çoğaltabiliriz.

Fonksiyon konusuna gelince. Alevî inançlı Müslümanlarda bir kült oluşturmuş olan Hz. Ali üzerinde duralım. Hz. Ali'ye bütün Müslümanlar saygı duyar. Sünni olmayan kesim kapsamında mütâlaa edilen Alevîler arasında Hz. Aliye bir çok farklı fonksiyonlar yüklenilir. Bu nedenle konuya hangi Alevilik" sorusuna cevap bularak girmek gerekmiş daha ziyade Alevîler arasında ortak inanç üzerinde durulmuştur. Bunlardan Hz. Ali, Hz. Fatma, seyitlik, dede-babalık, kurban dinî toplantılar, dağ-kaya, güneş-ay, ... gibi kültlere ver verilmiştir.

Alevi halk inançlarında Hz. Alinin özel bir konumu vardır. Halk muhayyelesi Hz. Ali'yi bütün Anadolu'da dolaştırmış, atı Düldül ve kılıcı Zülfikar'ın bir çok dağ ve kayada izini tespit etmiştir. Bu tür makamlar kutsal kabul edilir. Ziyaret edilir, adak kurbanları buralarda kesilir. Buralarda halk her türlü ihtiyacı için niyazda bulunur. Ancak Hz. Alí sevgisi azalmamakla beraber inançların menkıbeyî cihetleri büyük ölçüde eskilerde ve kırsal kesimde kalmıştır. Nazimiye Tunceli arasındaki "Ali Kaya" bu türden bir tespittir.

Hz. Fatma ile ilgili inançlar "Fadima Ana" olarak doğumla, bereketle, kadınların türlü darda kalma halleri ile ilgilidir. "Fadima Anamızın eli", Fadima Ana otu", Fadima Ana uğuru' Türkiye Alevîliğinde sihirli sözler olarak bilinir. Alevî olmayan halk da bu inançlara ilgisiz değillerdir.

"Seyitlik", "Babalık, Dedelik" ve "Dede Babalık" kimlikleri farklı olmamakla beraber çok kere halk bunları karıştırmış veya eş anlamda kullanmıştır. Bu isimlerle bilinen seçkin kimseler hayatın her safhasında etkinlikleri azalmaya yüz tutmuş olsa da müessirdirler. Dua ederek, bazen muska yazarak, çocuk edinmede, hastalıkların tedavisinde. ürünün hareketinde, rahmet okunmasında, yağmur duasında etkilidirler. Öldüklerinde türbeleri, türbelerinin su ve topraklarının hâlâ hikmet gösterdiğine inanılır.

Alevî ve Alevî ağırlıklı Bektaşî halk inançları derlememiz, bölge gözetmeksizin Anadolu genelinde olmuştur. Yaptığımız tespitleri Sünni inançlardaki benzerleri ile karşılaştırma cihetine fazla gitmedik. Bazı işaretlemeler yapmakla yetindik. Alevîlerin kendilerini kapsamı içerisinde mütalaa etmedikleri Aliyül Allahi ve Ehli Hak inançlarına da fazla yer vermedik. Atıflar yapmış olmakla birlikte Aleviliğin kaynakları üzerinde de durmadık. Yaptığımız halk inancı tespitlerini daha ziyade doğum, evlilik ve ölüm sıralamasına göre ele aldık. Bu sıralamaya tâbi olmayan örneklemeleri de zikrettiğimiz oldu.

Adana Dört ol ile Çay arasında çocuk tedavisi için gidilen "Cennet Ana" Ocağına tavuk kesilir. Ağaca çaput bağlanır. Hasta çocuğa ağacın toprağa yakın kısmı öptürülür. Beyşehir-Konya'da içi delik kuru ağacın kabuğundan uyumayan çocuklar için "Ağaç boncuğu" yapılır.

Edremit yöresi Alevi Tahtacılarının yöre inancına göre; Hz. Ali'nin eşi Hz. Fatma'dan olan Hasan ve Hüseyin isimli çocukların dışında, Kabe'ye bir nur gibi düşen bir kızı vardır. Bu kız "Sarı kız" veya "Sarı Sultan"dır. Sarı kızın makamı kaz Dağı olup kutsal kabul edilir, bir çok mevsimlik uygulamalar yapılır. Buradaki "Alaca Değnek ziyaretçilerce defa öpülür.

Tahtacı Alevilerinin on iki günlük orucuna "Öğün durma" denir. Bu oruç Kurban Bayramı'ndan sonra tutulur. "Lokma" çok yerde horoz kurban etmek demektir. Buna "Cebrail Adağı" denir. İnanca göre Hz. Muhammed'e gelen Cebrail'de kanadı olduğu için bu ismi almıştır. Muharremin on ikinci gününde Cebrail veya kurban kesilir. İki Cebrail bir kurban yerine geçer. İnanca göre horozu öttüren semadan aldığı sestir. Tahtacılar'da ikrar vermemiş olanlar kurban kesemezler. Onlara "Ağzı Kara' denir. Ak-Kara ve Alaca/boz renk inancı Tahtacılar'da da vardır. Dede, günahkar Tahtacı'ya "Alaca bez yumak" verir ve onu yakmasını ister.

Tahtacılar'da kadınlar çamaşır günlerinde veya rüya gördüklerinde "Dernek' yaparlar. Bu toplantılara erkek giremez. Dernek, toplu yenilen yemek, yiyecek ikramıdır. Bir nevi sacı'dır. Dernek yapan kadın kirden kurtulmuş aklanmıştır, Rüya görünce yapılan Dernek ile hayra yorulması temenni edilmiş olur.

Bütün Alevilerde “Tenasüh” inancı vardır ve “kalp değiştirme” olarak bilinir. Herhangi bir canlıya zulüm yapılmamasının sebebi, o canlının şahsında Hz. Ali’nin tecessüs edeceğine inanılmasıdır. Ölenlerini bahçelerine gömmelerinde ki amaç bir gün dünyaya dönecekleri iyi ve kötü insan oluşlarına göre bu dönüşümün şekilleneceğine inancı ve hazırlığıdır.

Tahtacılarda doğan çocuk erkekse, amma “yeşil yaylık” bağlanır. Geçmiş olsuna gelenlere “göyven” ikram edilir. Bahşiş getirmeyen ve adak adamayana “görüm” veya “gözlük” vermeyene çocuk gösterilmez. Bu uygulamadaki “göyven” bir nevi sacıdır. Bu ikramla çocuk için hayır işlenmiş olunmaktadır. “Gönüm” veya “gözlük” nazarı önleyici nefsin. zararını giderici bir uygulamadır.

Bazı Tahtacı Alevilerde değişik bir “kırklama” yapılır. Çocuğun kırkı dolunca bir kaç koç kurban edilir. Kırklamak için kabaca bir döşek alınır, beşik bu döşeğin üzerine konulur. Yörenin ileri gelen bacılarından birisi beşiğin sağına diğeri soluna oturur. Sağ tarafta oturan başı kıbleye gelecek şekilde çocuğu kucağına alır ve “Sallû salavât sallû Muhammed diyenin akıbeti hayrolsun” der çocuğu beşiğin altından yuvarlar. Karşısındaki hacı çocuğu kapar, bu uygulama üç defa tekrarlanılarak çocuk kırklanılmış olur.

Tahtacılarda sünnet olacak çocuk hediyesini almadan attan indirilemez. Gelinin ve çocuğun attan indirilmesinde “at’ herhangi bir taşıt değildir. İndiriş esnasında kadınlar ellerinde oklava döndürerek salavat diye bağırırlarken silahlar atılır. Oklavayı kısmeti açılması istenen kızın minarede at gibi bindiğini veya güneş doğmadan su musluğuna soktuğunu görüyoruz. Bu bize oklava ile cinsi hayat arasında bir ilişkiyi düşündürüyor. Silah atılmasını da sıradan bir şenlik coşkusu olarak anlamalıyız. Bize göre yapılan gürültü ile zarar verebileceğinden kuşku duyulan görünmeyen güçlerin defedilmeleri sağlanılmaktadır.

Kesilen sünnet parçasının (derisinin) muhafaza edilmek istenilmesinin altında ölümden sonra dirileceği inancı vardır.” Bu parça doğum halindeki vücudun bir parçasıdır korunması gerekir.

Alevîlerde düğünde olduğu gibi, sünnette de bayrak ve “sünnet alayı” vardır. Bayrak egemenliğin sembolüdür. Sünnet olan çocuk inanca göre yeni bir âleme geçmiştir. Erkek olmuş, İslâm olmuştur. Evlilikteki bayrak, baba evinden ayrılıp kendi egemenliğinin ilanıdır. Nitekim yeni yapılan evin çatısı çatılınca bacasına bayrak asılır. Bu bayrak yeni evliliğin kalesi olan eve dikilmektedir. Yatırlara dikilen bayrakla yatırın egemenlik alanı ilan edilmiş olmaktadır.

Doyrak Tahtacı Türkmenlerinde Kemer, salavat getirerek peygamberin adı ile bağlandığı için nikah yerine geçer ve nikahlanmış iken ayrılan kişiye iyi gözle bakılmaz. Ayrıca “Kepez Düzme” de salavatla yapılır. Kepez rengarenk boyanmış pul çiçek ve gümüşlerle süslenmiş bir taç veya duvaktır. Bazan kepeze Tozak”, “Cıga”da denir. Kepez de duvak da al renktedir. Kepez davetinden sonra “kına yakımı”na geçilir. Kına yakımın da keza salavatla yapılır.

Kemer, halk inançlarımızda sanıldığı gibi sıradan bir bel bağı veya giyim—kuşamın bir parçası değildir. Kemer, başlangıç için bereketin ve doğumdan ölüme kadar namusun simgesidir. Baba evinden çıkıncaya kadar sorumlusu erkek kardeş daha sonra gelinin eşidir. Kepezde özel anlamlar içerir. Derinliğinde başı bağlı, başı bağlanmış olmak, başı bozuk inançları vardır. Başı bağlanan çiftler tarafların sorumluluğunu almış olurlar. Evli bir hanımın baş bağını düşmanın önüne atması onun düşmanlığını önlemeye yeter. Kepez ise hatta bir defa bağlanan baş bağıdır. Keza kına da adaklı olmanın nişanesidir. Kına yakılan gelin eşine adanmıştır. Ayrıca renklerin de özel mesajları vardır.

Tahtacı Türkmenlerinde mezarın tabanına “Döşek” serilir. Kuzeybatı ve güneydoğu istikametinde mezara yastık uzatılır. Ölüyü mezara üç kişi uzatır. Kefen bağları mezarda çözülür. Hırslı ve gözü aç olanlara gözünü toprak doyursun” denilir ve gözlerine birer tutamdan üç tutam toprak atılır. Mezarın açılmasında kazmayı ilk vurana mezar kapatılırken ilk toprak attırılır.

Bu uygulamadaki incelik “sahiplik” inancından kaynaklanmaktadır. İnanca göre o toprak o mevtanındır. Bütün mezarlıkta orada vatan ölülerindir. Keza ulu kişilerin mezarlarından benzeri malzemenin de artanı geriye getirilmez. Sahipleri olduğuna inanılan defineleri bulan, herşeyi alıp götüremezler. Onlar çakıl veya akrebe dönüşebilirler. Bunun içindir ki özel dualar okutulur, kurban kesilir.

Mezarlara kap-kacak, yatak-yorgan, silah-kibrit konulması, ölümden sonra hayatın devanı edeceği inancının bir sonucudur. Bu inanç Tunceli yöresinin Alevî Zazalarında da vardır.

Tahtacılarda ölü gömüldükten sonra mezarın bas ve ayak uçlarına yukarı kısmı geniş ve yuvarlak alt kısmı dar bir tahta dikilir. Bunların aralarına birer ip gerilir ve ölünün kullanılmamış giysileri bu ipe asılır. Buna “Tug” denilir. Bu tuğun gökten Cebrail tarafından Fadime anamıza indirildiğine inanılır. Varto Alevîlerinde “Mezar Kaldırma” diye bilinen bir ziyaret türü vardır. Nevruz Bayramı dolaylarına tekabül eden bu uygulamaya köylüler davet edilir. Davetliler sövüş et, helva, peynir türünden kır yiyecekleri getirirler. Genç kızlar ve erkekler en şık elbiselerini giyerler, mezarların onarımı yapılır ve onlara çiçek konur, ruhlarına Fatiha okunur.

Tunceli Alevîlerinde köklü bir “Kirvelik” kurumu vardır. İnanca göre Hz. Muhammed de torunları Hasan ve Hüseyin’i sünnet ettirirken bizzat kirveleri olmuştur. Kirve olan iki aile akrabalıktan daha yakındırlar. Kirve aileler arasında evlenme tabudur. Kirveler arasında imam kanı girer inancı vardır. Bu kutsal bağ anlamındadır. 12 imanı mümasili tutulurlar. Kirveye hıyanet yapılmaz. Büyük ihtilatları, kirve hatırları giderir. Kirvelik için davet edilen kirveye bir mum ve bir elma ile gidilir. Alevîlerde 17 Mart günü kutsal kabul edilir. Bu gecenin yarısında bütün insanlar, dağlar taşlar ve bütün mebatlar gece yarsından sonra Tanrı’ya secde ederler. Secde anma sadece yüreği temiz olanlar girebilirler. O gün rızkların ve kaderlerin belirleneceğine inanılır.

Tunceli Alevilerinde akşamdan sonra defin yapılmaz ertesi güne bırakılır. Yas giysileri giyilir. Yasta olanlar saçlarını yolar, yüzlerini yırtarlar. Baş sağlığına gelenler teneşirin üzerine para atarlar. Biriken para mevtayı yıkayana ve mezarı eşenlere verilir. Böylece ölüye karşı vecibelerin yapıldığına onun ruhunun rahat etmesine yardımcı olduğuna inanılır. Ölünün dul kalan eşi bir yıl sonra yapılan mezarı kaldırma işleminden sonra evlenebilir.

İran Şiası ile Anadolu Aleviliği arasında ben. zerliklerin aranılmasına çok gayret edilmiştir. Bu arayışlarda sünnî taasubun da payı çoktur. İranlı Şia, Anadolu Alevîliğini siyasi olarak kendi uzantısı savar ancak onun dini algılayışını onaylamaz. Anadolu Aleviliği de kendisini Şii olarak düşünmez ve hissetmez. Anadolu’nun bir çok yerinde kutsallığına inanılan Babalı dağlar vardır. Dumlu Baba, Hazan Baba, Ak Baba. Çoban Dede, Parmaksız Sarı Baba, Güzel Baba, Kuzucan Baba, Sarı Baba gibi dağ ve tepeler üzerinde bulunan yatırlar ve ziyaret yerlerine isimlerini vermişlerdir. Batı Anadolu’da Alevî inançlı Tahtacılar Kazdağını kutsal bilir. Bu dağı ziyarete çıktıkları zaman sabahın ilk güneşini vurduğu kayalara yükünürler. Tunceli’nin Kuzey köylüleri de Düzgün Dağına karşı kurulan taş yığınlarına bir taş koyarlar. Nazimiye İlçesi tarafında insanlar Düzgüne dua ederler. Birisine beddua ederken de Düzgün Baba seni çarpsın denir.

ALEVİLİK TÜREVLERİ
Ortadoğu'da Eski Türk İnançlarının İzleri[*]

Türkiye'deki ilgili yayınların bir çoğu heterodoks'u gayri Sünnî olarak tanımlamışlardır. Bunlar değişik tarikatlara mensup olsalar da benzer ve ortak bir çok dini ve tasavvufi görüşleri paylaşmışlardır. Anadolu'ya XI. XII. yy'dan başlayarak IV. yy'a kadar devam eden güçle Mavereünnehir, Harezm, Horasan ve Azerbaycan, Errah'dan gelen bu insanlar sadece Türk soylu değildirler. Geldikleri yerlerin hakim inançlarını da birlikte getirmişlerdir.[1]

Bizim bu yazımızla işaret etmek istediğimiz husus, batı Türklüğünün bir kısmını kapsayan Kuzeyi ve Güneyi ile Kafkasya, İran, Irak, Türkiye ve Suriye Türk kesimlerinde bu inancı temsil eden Türklerin durumudur. Batı Türklüğünün Balkanlar yakasında bu konunun daha fazla irdelemeye muhtaç olduğunu, bilinen kadarı ile de hizmeti batılı araştırmacıların yaptığını söyleyebiliriz.

Orta Asya ile Anadolu arasında bir geçiş köprüsü durumunda olan Kuzey İran'da Ehli Hak yahut Ali ilahiler Karakoyunlu Türkmenleri arasında yaygındır.[2] Biz, İran'da yayınlanan monografi kitaplarından yola çıkarak heterodoks inançlı etnisiteyi İran Türk bölgesi geneli itibariyle tespite çalıştık.[3]

Bir dönem genel isim olarak Kızılbaş diye adlandırılan heterodoks Müslüman Türklerdeki, ağaç, su, dağ, güneş, ile ilgili kültler Türkçe konuşmayan Anadolu toplumlarında aynen yaşamaktadır. Bu itibarla Tahtacılar ve bir kısım Yörüklerde görülen bu kültler, Siirt, Tunceli, Adıyaman ve Elazığ Kızılbaş Kürtlerinde de vardır. Şüphesiz kültler kapsamındaki inanç pratikleri o zümrelerde yaşamakta olan inancın bâtınî boyutunu göstermez. Bizim tespitlerimiz bâtınî içerik itibariyle de aynilikler taşıdıkları noktasındadır.

Esasen bizim gündeme taşıdığımız, tartışmaya açmak istediğimiz husus, heterodoks inançlı Müslüman halkın ne kadarının ana dilinin Türkçe olduğu ve hangi kesimlerin Türk soylu olmadıkları hususu değildir. Biz kesimlerin arasındaki inanç farklılıklarının veya İslâma taşıdıkları bu renkleri hangi dinlerden almış oldukları hususları üzerinde bu yazımızda durmuyoruz. Bizim üzerinde durmak istediğimiz husus heterodoks Türkler vardır.

---

[*] Yaşar Kalafat "Kültür Milliyetçiliğinin Eksik Sahifesi Heterodoks Türkler" Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları, 2001 S. 5-6 sh. 61-67

[1]

[2]

[3]

Bunlar batı Türklüğünün belirttiğimiz bölgesinde Türk dilli olmayan Arap, Fars, Kürt ve Zazaların heterodoks inançlı Müslümanları ile birlikte yaşamaktadırlar.

Bölgede heterodoks İslâm Anadolu'da Bektaşi, Alevi, Ehli Hak, Ali Allahi, Tahtacı, Sıraç, Manav, Raffizi Nusayn gibi, İran'da Göran, Kızılbaş, Ehli Hak, Ali Allalıi gibi, Irak'da Navıllı, Kakai, Şebiek, Babalar, Dedeler, Sarulular, Suriye'de Nuseyri gibi isimlerle anılırlar. Biz Kuzey Kafkasya'nın Türk soylu halklarından Nogaylar, Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar, Türkmenler arasında heterodoks kesim tespit edemedik. Derbent—Dağıstan Türklerinin bir kısmı Şii-Caferi inançlı Müslüman Türklerdir. Bu bölgenin Terekeme—Karabağ Türklerinin bir kısmı Sünnî ve diğer bir kısmı Şii—Caferi İslâm inançlıdırlar. İran Karapapah Türkleri arasındaki hakim inanç Şii-Caferi İslâmdır. Çok az bir miktarda Sünnî ve çok az bir miktarda da Ali Allahi inançlı Müslüman Karapapah Türkü vardır.

Kuzey Kafkasya'lı akraba toplumlarında Edigeler, Abhazlar, Çeçenler, Osetler; Kabartay'ların ne Kafkasya'da ve ne de Türkiye yaşayanlar arasında heterodoks İslâm inançlı bir toplum yoktur. Gürcistan'da gerek Acara'daki Müslüman halk arasında ve gerekse Borçalı Karapapah Müslüman Türkleri arasında heterodoks kesim yoktur. Acara Müslümanları Gürcüce konuşan Sünnî İslâm inançlı bir toplumdur.Tiflis Yöresindeki Azerbaycanlı Türkler büyük ölçüde Şii- Caferi inançlı Müslümanlardır. Borçalı ve çevresindeki Karapapah/Terekeme Türklerinin büyük bir bölümü Sünnî İslâm bir kısmı da Şii- Caferi İslâmı inançlıdırlar.

Balkanlardan Anadolu'ya göç etmiş olan akraba topluluklardan Pomalı, **Torbeş,** Arnavut gibi kesimlerin heterodoks İslâm itibariyle yapılmış özel çalışmaları bilinmemektedir. Ancak Arnavutluğun Bulgaristan düzeyinde Bektaşi merkezlerinden birisi olduğu bilinmektedir. Bektaşilikten yola çıkıldığında Suriye Bektaşiliğinden de söz edilebilecektir.

Türkiye'de Alevi, Bektaşi, Tahtacı, Sıraç, Manav, Ali Allahi, Göran, Ehli Hak gibi heterodoks kesim politikasızlık sonucu kaderine terkedilmiştir. Ciddi, realist, kucaklayıcı, sahiplenici, devamlılığı olan bir politikanın olduğu söylenilemez. Batı Türklüğünü tümüyle kapsayacak bir stratejik perspektif, heterodoksiye bütün varyantları ile etnisite farkı gözetmeksizin açılım getirebilmelidir. Bu amaçla uzmanlar yetiştirilmeli araştırma alanları ve yayınlar yapılabilmelidir.

Türkiye'de heterodoks kesimin bir bütün oluşturamayışları, sadece bu inanca mensup halkların Türkçe, Zazaca ve Kırmança gibi dil farklılıklarından doğmamaktadır. İlginç olan İran ve Anadolu genelinde bu kesimin inanç esaslarını belirleyen ve "Buyruk" olarak bilinen eserler ve "Kutuplar", "Kutupnameler" büyük ölçüde Türkçe'dirler. Anadolu Türk coğrafyasında Buyruk metinleri arasında içerik birliği olmadığı gibi, buyruğa bağlı olmayan buyruğu yeterli bulmayan heterodoks kesimler de vardır. Konunun bu yönü de yazımızın öncelikle meselesi değildir.

Tekrar uygulanılan politikalara dönülecek olur ise, Türkiye'nin heterodoksi karşısındaki politik tutumu aralarında örgütlenmelerine imkan tanımak, Cem evi yapılması veya sempozyum düzenlenmesi gibi faaliyetlerine ödenek ayırmak ve siyasi parti seçimlerinde potansiyellerini şekillendirmekten ibarettir ki, bu da çok kere anılan kesimin tercihi doğrultusunda bir gelişmedir.

Bize göre rahmetli Fuat Köprülü ve Mehmet Eröz hocalardan sonra halen A.Y.Ocak, 0. Türkdoğan, A. Sezgin hocaların çalışmaları özgün bir yer tutmaktadırlar. Türkiye Türk aydını genelde, Türkiye heterodoksisini yazılı Sünnî İslâmı yeteri kadar algılayıp inanç dünyasına yansıtmış bir kesim olarak düşünür. Sınıflamalarda ve tanımlamalarda bu Şekilde yer verilir. Bu kesimin zamanla Süıınî İslâma karışıp eriyeceğini düşünür. Bazıları da daha ziyade Şii-Caferi İslâmın kapsamında mütalaa eder.

İran Dinlerarası Dialog Merkezi'nin bağlı kuruluşlarından birisi olan Mezhepler Arası Dialog Merkezi ile yaptığımız görüşmede İran'ın stratejik gerçeğinin Türkiye'den göründüğü gibi olmadığını gördük. Kum'un Şii—Caferi İslâm anlayışı heterodoks İran İslâmını kapsamamaktadır. Kum, bu konuda heterodoks kesime yazılı İslâm

mezheplerini sunmakta tercihi bu kesime bırakmaktadır. Bu kesim inancında ısrar etmesi halinde dışlamamakta onları da İslâmın kapsamında kabul etmektedir.

İran Türklüğünün heterodoks yapısını monografilerden yola çıkarak inceleyince Türkiye'nin sağlıklı resim alamadığını görmekteyiz. Bu gerçek bölge Türklüğü üzerinde çalışan kadrolar itibariyle fevkalade önemlidir. Bu gerçek maalesef Türkiye Türk aydını tarafından bilinmemektedir. İran heterodoksisini oluşturan; Alevilik, Ehli haklık, Ali Allahilik, Göranlık gibi kesimler İran Şii— Caferiliği arasındaki ilişki oldukça mesafelidir. Türkiye'deki Sünnî İslâm ile heterodoks kesim arasındaki mesafeli tutum ne ise İran'daki Şii / Caferi kesim ile heterodoks kesimde de durum aynıdır. Bu arada ruhun beden değişmesi hulul gibi konularda ciddi müşterekleri vardır.

Türkiye de klasik din anlayışına sahip Türk aydını İslâm'ın dört mezhebinin dışında kalan Müslüman kesimlerin hepsini aynı kefeye koydukları için heterodoks kesimi de beşinci mezhebin kapsamında mütalaa etmiştir. Bu Sünnî İslâm perspektifidir. Sağlıklı olup olmadığı bizim alanımızın konusu değildir. Bizim tespitimiz, bu zihniyetin sınıflandırmaya yansıması itibariyle heterodoks Türklerin yerinin belirlenmesidir. .

Kamuya girerken Anadolu'daki heterodoks Türkmenlerden bahsederken belirttiğimiz gibi Anadolu heterodoksisinin kapsamında Zaza ve Kırmanç heterodoks inançlı kesim de vardır. Aynı şekilde İran'da Kürt soylu heterodoks inançlı kesimler de vardır. İran Türklerinin Şii / Caferi inançlı olanlar ile Sünnî Hanefi olanları karışık yerleşim tarzı yansıtırlar.

İran'ın gerek Şii-Caferi ve gerekse heterodoks Türkleri %80-90 nispette Anadolu'dan, Amasya, Tokat, Erzincan, Diyarbakır'dan göçmüşlerdir. İran Türk aşiretlerinden olup Anadolu'yu görmeyen hemen hemen yok gibidir. İran Türk aşiretlerinin muhakkak bir yarısı Anadolu'dadır veya Osmanlı kayıtlarında yer almışlardır.

Burada gözden kaçan husus, Yavuz'dan ve İsmail'den evvel İran, Irak, Suriye ve Anadolu Türkmenleri büyük ölçüde heterodoks idiler. Irak Türklüğü, Şii- Caferi İran ile Sünnî Osmanlı arasında birlikte yaşadıkları Şafii inançlı Bohtinan ve Saranilerin mezheplerine girerek Kürtleşmişlerdir. Irak Türklüğünün doğal mezhep rengi heterodoks Aleviliktir. Şiileşme ve Sünnîleşme sonradan gelişmiştir.

Biz, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da heterodoks Türk kesimin varlığını henüz tespit edemedik. Ancak Azerbaycan Türk varlığından farklı bir etnos yaratma gayretlerine ve tarihi heterodoks ihtimaline yönelme çalışmalarına Şahit olduk. Bu nokta batı Türk birliği itibariyle fevkalade önemli bir husustur.

Heterodoks coğrafya itibariyle çok önemli bir nokta da şudur. Bu kesimin Müslümanları "Yaşasın Şeriat" demezler. İslâm birliği de bunların fazla dertleri değildir. Bunlar; Şii-Caferi coğrafyasında, "Şii—Caferi" ve Sünnî coğrafyasında da "Sünnî" olmayan bir potansiyeldirler. Sadece İslâmi yansıtışları batini değildir. Siyasi ve ideolojik yapılanmaları da tamamen illegaldir. Bu itibarla batı emperyalizmi karşısında artıları ve eksileri ile daha farklı bir sosyal duruş sergilerler. Türk, Arap ve Kürt heterodoks dünyası, bölgeye burnunu sokan süper gücün özelde de iştahını çekebilir. .

İran Türkçü hareketinde Türklük misyonu Azeri Türklüğü kimliğinin önüne geçmiştir. Ayrıca İran Türklüğünde milliyet bilhassa yüksek öğrenim gençliğinde dinin de önüne geçmiştir. İran'da Türklük Şuuru gençlerde aydınlarda güçlenirken henüz tabana yeteri kadar inmemiştir. İran aydını bilhassa genç kuşaklar mezhep farkı kavramını ciddi şekilde aşmışlardır. Özellikle Kızılbaşlık türünden heteredoks inançlar İran Müslüman Türk aydınında kompleks olmaktan çoktan çıkmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Türk milliyetçiliğinin sorunlarının tartışmaya açıldığını günümüzde Heterodoks Türkler olgusu hem Anadolu Türklüğü ve hem de yakın çevre Türkülüğü itibariyle önem arzetmektedir. Bu önem sadece Anadolu'nun Türk dilli hakları ile sınırlı değildir. Bu önemin iç barış ve gücün parçalanmaması boyutları da vardır. Diğer taraftan heterodoks bünye, emperyalizm ve misyonerlik faaliyetleri itibariyle de milli bir stratejiye muhtaçtır.

Heterodoks Türklüğü Anadolu, Suriye, Irak ve İran'da inceleyen batı yayın ihtisası kütüphanesi oluşturacak boyuttadır. Sadece bibliyografyaları ciltler doldurur.[4] Bir topluma sosyal yapısına dönük strateji uygulayacak iseniz, alan çalışması yaparsınız, aydınını ve yöneticisini bir şekilde etkilersiniz daha da olmazsa kaynak eserlerini barındıran kitaplarını yağmalarsınız. Görsel geçmişini müzeler ile birlikte kütüphanelerini ele geçirirsiniz. Yönetimi de ele geçirmiş iseniz, o toplum artık sizindir.

Türk Dünyasının bir din stratejisi mezhepleri itibariyle bir Türk İslâm stratejisi yok iken Alevi Türkler veya Heterodoks Türkler stratejisinin olması beklenilmemeli idi. Türk Kültür stratejistleri Oğuz'un dışında Türk boyu, İslâm'ın dışında Türk dini olabileceğini yeni yeni düşünmeye başlamıştır. Bu stratejiyi kim belirleyecektir. Türklerin mensubu bulundukları dinleri ve mezhepleri birlikte çalışan stratejistlere göre 2003'ün Irak'ının kesimlerinden bir kesim de Şii- Caferi kesimdir. Bu potansiyelin Türk yüzdesi bölgenin Şii-Caferi Türklüğünü nasıl etkileyecektir. Irak Şii-Caferi Türkmenleri Saddam yönetiminin bu karakterlerinden kaynaklanan nedenlerle Saddam'ın katmerli hışmına uğramıştır.

Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevî Türklüğü, Türk kültür milliyetçiliğinin gündeminde gerektiği gibi yer almadığı için günümüzde Türklüğün nelere mal olduğunu tespit edip geleceğin stratejisinde dikkate alınmalıdır.

İran Türklüğünde milliyet dinin önüne geçmiştir. Iran Türklüğünde aydınlar gençler düzeyinde Türkçülük olarak tezahür ederken bu yapıyı tabanda göremiyoruz. Iran Kızılbaş Türklüğü'nde bu inanç kompleks olmaktan çıkmıştır. Genelde 12 imamlı olarak kendilerini hissederler.

Abdullah Öcalan'ın 5-10 yıla sığdırdığı Kürt Kimlik oluşturma sürecinde, aldığı mesafe Kemalist günlerin 70-80 yılda aldığından az değildir. Kürt Kimlik mühendisliği ortak Türk-Kürt dini kimliğinden sıyırıp müstakil Kürt Milli Kimliğini oluşturmuş ve dini kimliğin önüne geçirebilmişlerdir.

Türkiye'nin Kürt meselesi müstakil bir problem değildir. Kürt, Çerkez, Laz, Pontus türünden meseleler; Anadolu, Türk Tarih Felsefesi, Anadolu Türk Coğrafya Felsefesi, Anadolu Türk Dil Felsefesi, Anadolu Türk Kültür Felsefesi meselesidir.

Anadolu Türk İnanç Felsefesi oluşturulmadan etnisiteye, heterodoksiye çözüm getirilemez. Anadolu'ya 107l'de gelindiğinde ısrar edilerek Pontus'un izahı yapılamaz. Sünnî İslâm'da katı ısrarlılıkla Arap'da, Kırmanç'da, Zaza'da, Türkmen'de ayrı ayrı tezahür etmiş olan Kızılbaşlığa çözüm getirilemez.

Türkiye bağlamında Türk milleti etnik millet mi yoksa siyasi millet mi olacağına karar vermelidir. Kurulduğu yıllarda da bünyesindeki çeşitli etnik unsurlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti Türk etnisitesi üzerinde kurulmuştur. Ancak yine de etnik millet değildi. Türk etnik realitesini vasat unsur saymayan tamamen siyasi bir millet de değildi.

Türkiye, bugün Türk etnisitesini vasat öğe olarak alan siyasi devlet olmaya daha çok mecburdur. Kürt etnisitesine ve emperyalizmin amansız baskısına rağmen bu formül uzun vadede olumlu sonuç verebilir mi? Bize göre verebilir.

Türkiye, ihtiyaç duyulan diğer disiplinleri de kapsayacak bir Türkoloji tiplemesi ile bu sorunu aydınına çözdürebilir. Yeni Türkolog kimliği, sosyal psikolojiden toplum mühendisliğinden diplomasiye, teolojiden estetikçiye kadar branşları içerebilmelidir.

Kürt milliyetçiliğinin, şükranla karşılanılacak yönü, bilinçlenmesinin ilkel oluşudur. Zaten kısa sürede bu denli mesafe olabilen ve varlığını teröre borçlu olan bir milli şuurlanma yüzeyde kalmaya mahkumdur. Kürt

---

4

milliyetçiliği kat ettiği mesafenin büyük bir kısmını Türk Marksistlerine borçludur. Artık Türk aydını enerjisini Marksist—Antimarksist kamplarla harcamıyor. Birlikte hareket etme noktası yakalanabilir.

Anti-Kürtçü mücadele itibariyle Türk aydınını bekleyen tehlike, dinci-anti dinci ayrışmasıdır. Böylesi bir ayrışma Kürtçü yapılanma ile dinci Türk aydınını aynı safta birleştirebilir. Bu türden bir gelişme, derin devlet ile milliyetçi aydınları bir safta ve dinci kesimle Kürt potansiyeli diğer safta kamplaşmaya iter. Bu noktada aydın ve bürokrat özellikle kırsal kesimde tabanını yitirir.

Türk aydını Kürtçülük karşıtı imaj ma yeni bir formasyon kazandırmalıdır. Sesini Türkiye dışında da duyurabileceği itibarlı söylemler geliştirmelidir. Türk aydını gibi düşünmeyen uluslararası arenayı tek cephe olmaktan ve Kürtleri destekleme konusunda birlikte hareket etmekten uzaklaştırabilmelidir.

Türk aydını Kürtçülük karşısında klasik milliyetçi tavrını değiştirebilmelidir. Belki de milliyetçiliğini Puritarist görünüm arkasına saklayabilmelidir. Belki de iki farklı sahneye de çıkabilmelidir.

ŞAMANİZMİN KÖŞE TAŞLARI

- TERMİNOLOJİ DENEMESİ -

Türk halk inançlarında tarihten gelen bir devamlılık vardır. Bu tarih sürecin başlangıç dönemi olarak yanlış seçilmiş bir tabir ile Şamanizm seçilmiştir. Şüphesiz Şamanizm sadece Türk kavimlerinde veya ırkında görülen bir inanç biçimi değildir. Şamanizm yöre halklarının hepsinde görülen bu halkların zamanla güçlükleri yeni yurtlarına da ilgili inançlar taşınmış adeta çağlara göre değişen Şamanizm coğrafyası oluşmuş ve doğal olarak girilen yeni dinler ile derinliklerinde Şamanizm olan inanç tezahürleri gözlenebilmektedir. Türk Tengri diye Bengü Taşlarında netleşen Gök Tengri inanç sisteminin milli olabileceği hususu ayrı bir gerçektir. Bizim, bu çalışmayı yapmakla amacımız muhtelif vesilelerle belirttiğimiz gibi, eski Türk inancını veya Şamanizm'i incelikleri ile netleştirmekten ziyade geçmişte ve halen inancın kaynağında yaşananlardan yola çıkarak günümüz Türk Dünyası halk inançlarına ışık tutmaktadır, bu itibarla imkan nispetinde köşelerdeki taşlarına numara koymaya çalıştık. İnanç kültleri, inanç kodları ve bu arada inanç termilojisi üzerinde durduk. Abdülkerim Rahman'ın Divanü Lüğatı Türk'ü şahit gösterip yaptığı çalışma da bu türdendir.[1]

İsrik: Çocukları cin ve al bastılardan ve göz deymesinden korumak için İsrik yapıldığı söylenir. Söz, İsrik'in dumanı çocuğun yüzüne değdirilip "İsrik isrik hey, göç göç" denir. Duman, buğu, tütsü uygulaması çok yaygındır, özel kokusu ve özel dumanı olan bitkiler vardır. Bu maksatla Buhurdanlık olarak bilinen bu işte kullanılan araçlar vardır. Kırsal kesimde bilhassa eskiden bu tür otlar her evde bulundurulurdu. Sadece çocuklar için değil her yaştaki insan ve hatta ev, dükkan buhurdan geçirilirdi. Bu buhur sadece tedavi için değil korunma amaçlı olarak da yapılırdı ve yapılmaktadır. Azerbaycan gibi bazı Türk bölgelerinde Yenigün aklanma-paklanma

---

[1] Abdülkerim Rahman (Akt. A. Çelikboy-Erkin Emet "Divanü Lügatı Türk'ten Şaman Dinine Bakış", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası C.3.S.10 Mart 1999 sh. 66-71

hazırlıklarında da evler tütsüden geçirilir. Buz bu tür uygulamalara dair Türk dünyasının bir çok yerinden yaptığımız tespitleri yayımladık, muhtemelen kurşun dökme, mum eritme hatta ateşe kokusu ve dumanı çıkan saçlarda bulunma belirli gün ve gecelerde yapılan hayır ve hasenat, lokma, helva gibi kokulu ve dumanlı yiyeceklerden seçilmiş olması aynı bütünün parçalarıdır. İsrik'in çocuklarla birlikte anılması, cin ve göz değmesi illetine daha sık muzdarip olmalarındandır. Anadolu'da isirik, siğilik olarak da bilinir. Muhtemelen ortak yanları az değildir. isilik tedavisi için bazan aya bakılarak veya bakılmayarak belirli dualar okunur. Çok kere bu işlem muayyen kimseler yapar. Siğil veya siğilik çok kere ellerde çıkan bir nevi mantar olarak da bilinir. Okuyup üflenilmesinin yanısıra tedavisi için ayın muayyen dönemleri takip edilir. Siğilin üzerine bir takım kazımalar yapılır. Bazan da siğilik-demiröv ile karıştırılır. Esasen derinliklerinde ortaklık olsa bile isirik ile siğilik tamamen aynı şeyler olmayabilirler.

Ürsük: İllet olan hastalık, cinin illet olması ile ortaya çıkan bir hastalıktır. Üsütük ile Ürsük'ün etimolojik ortaklığı var mı diye hatıra gelebiliyor. Zira üşütük tanımı büyük ölçüde argo içerikli bir kelime olması bir yana ruhi dengesizliği anlatan bir ifadedir. Bu tür hallere yol açan cin mi vardı, vardır?

Umay: Eş, yoldaş olarak tanımlanırken Umay Ana Kültü, Türk Kültürünün yazı kaynak eserlerine geçmiştir. İnanç sisteminin madde başlarındandır. Anadolu'da Fadime Ana Kültü ile birleşmişliği üzerinde duran çalışmalar da yapılmıştır. Türk Dünyası'nın bir çok yerinde Umay Kayası ve bu kelimenin türevlerinden ad alan kutsal mekanlar vardır.

Abaçi: Albastı, çocukları korkutmak için "Abaçi Geldi, Öcü Geldi" denir şeklinde açıklama yapılmaktadır. Abaçi'nin bir kara iye olduğu anlaşılmakla beraber Al ruhu veya Al Arvadı yani albastıya yol açan kara iye ile aynı mı olduğunu bilemiyoruz. Kara iyelerin genel fonksiyonları ile beher kara iyenin farklı tezahür biçimini belirleyen elimizde net bir tasnif yoktur. Ancak Al Basması yeni doğum yapmış anneye ve dünyaya yeni gelmiş bebeğe musallat olmaktadır. Bu itibarla faaliyet alanları itibariyle ortaklıkları vardır. Bu arada Doğan Kaya çocukları korkutmada kullanılan "Arpaici Ana" "Arpaici Karı" tabiri dikkatimizi çekmiştir.

Abaki: Korkuluk, nazardan korunmak için meyve ve sebze bahçelerine dikilen korkuluk. Bunun için ince bir ağacın ucuna köpek, kurt, at, sığır, koyun, keçi gibi hayvanların kafa tası kemiği bağlanır. Bu uygulama eski sıklığını korumamakla birlikte Türk halkları arasında hala yaşamaktadır. Bir dönem ambar bacalarının üzerine de yapılırdı, bazı yörelerimizde ağaç gövdelerine veya ciltlere de bağlanır. Esasen ev, ahır ve ambar kapıların üst eşiklerine çakılan boynuz da aynı inancın tezahürüdür. Çok kere Geyik boynuzu takılır. Safranbolu'da evleri dış duvarlarında ve ocak başlarında koruyucu faktör olarak boynuz çok yaygındır. Bir çok türbede geyik dalı/ boynuzu vardır. Anadolu'da birkaç tane Geyikli Baba yatırı vardır. boynuzların ait oldukları hayvanı korudukları hatırlanmalı, kurt türünden hayvanların ise diş ve tırnakları, nazarla ilgili inançlarda kullanılır. Bu hayvanların seçilmesi bunlarda var olduğuna kabul edilen güçten istifade edilmek istenmesi inancından kaynaklanmaktadır. Hazar için kapı başlarına konulan bitkiler muhakkak dikenli bir bitkidir. Dikenler malum olduğu gibi bitkiyi koruyan silahlarıdır.

Ümüjin Serap: Çöllerde insanı şaşırtan görüntü olarak verilmiştir. İnanç sisteminde, ormanları, derin vadileri, belirli yolları, ıssız yerleri, büyük dağları mekan tutmuş görünmeyenlerin varlığına inanılır**.** Bunların sahipli olabilecekleri inancı vardır. Çöl, muhakkak kumluk saha anlamında olmayıp meskun olunmayan yer anlamına da gelebilmektedir. Bunların insana görünerek ter döktürdüklerine dair, çeşitli anlatılar mevcuttur.

Arvaşti: Başta ve gözde çıkan çıbanlar için üfürük okunurken söylenilen söz, olarak verilmiştir. Anadolu'da özellikle kırsal kesimde arpacık olarak bilinene göz sivilcesinin tedavisi için, hasta göz okutulur ve okuyucu muayyen fasılalarla ve sonunda okunan göze üflerdi. Böylece o hastalığın giderileceği inancı vardır.

Üsnütti: Rüzgarın; Tanrı veya şeytan tarafından estirilmesi şeklinde verilmiştir. Bir şeytanın rüzgar estirdiğine dair bir halk inancı tespiti yapmadık. Ancak Tanrının iradesi ile esen rüzgarın mevsimlere göre halk takviminde bazı hayır olan ve olmayan gelişmelere yol açabileceği inancı vardır.

Arvaldi: Efsunlandı, Efsun okulu ve Avadi, iyice efsunlandı, şeklinde verilmiştir. Anadolu'da Efsuncu Ana, Efsuncu Kadın, Ocakta Efsunlama, Efsunu-Nefesi kuvvetleri kavramları hala yaşamaktadır. Her rahatsızlığı efsunlayanların yanı sıra nefesi muayyen rahatsızlıklara iyi gelen efsuncularda vardı. Efsuncular daha ziyade yaşlı kadınlar arasından çıkar. Ayrıca, efsunculuğu meslek edinmemiş olmakla beraber mazbut yaşamlı mütedeyyin insanların nefeslerinin hikmetine de inanılır. El almış kimselerin kendi nesillerine nefeslerinin tesir etmeyeceğine inancı da vardır. Efsuncu her halükarda Kur'an dan parçalar okur ve şifayı Allah'dan diler.

Bitik: Kitap, mektup , muska olarak verilmiştir. Nuska/muska, **bitik** tanımı ile Kafkasya Anadolu ve Balkanlar Türk coğrafyasında bilinmekte ve çok yaygın olarak kullanılmaktadır, daimi ve geçici olarak kullanılanları vardır, koruduğuna ve kurtardığına inanılan türleri vardır. Bir kısmı muhafaza edilirken bir kısmı yol ve mezarlığa gömülürler. Ayrıca suya veya ateşe atılanları vardır, insan ve diğer kıymet verilen canlılar için yaptırıldığı gibi mala- mülke de yaptırılır. Çok kere içerisine ayetler yazılır. Bunların özel kullanım ve muhafaza şekilleri vardır.

Kulbak: Bir Şaman Evliyası Karataşa (Tanrı Kuli Kulbak) yazacak olsa Aktaş ve Aktaşa bu ifadeyi yazan ise, o taş karataş olurmuş. Bu Kulbak olarak tanımlanıyor. Şaman'ın Sihri gücünü gösteren bu dua veya sihri sözde, yardımının Tanrıdan istenilmiş olması ve Şaman'ın mertebesi belirlenirken "evliya" tabirinin kullanılmış olması ilginçtir. Bizim Artvin yöresinden tespitini yaptığımız inançlarda ak ve kara koyun yünlerinin sihri güçlerine inanılıyordu.

Bandal: Ağaçtan çıkan ve kürek kemiğine benzeyen kıvrık yonga olarak tanımlanmıştır. Biz Karakalpakistan ve Dağıstan'da kürek kemiği ile İslami giysiye büründürülmüş efsaneler dinledik. Bu kemiğe bakarak ziyafetlerin sonunda temenni de bulunuyor ve bazen de geleceğe dair yorumlar yapılıyor.

Tuluglug: Cinli yer, cini olan yer, oradan geçen insanlara cinlerin musallat oldukları yer olarak tanımlanmıştır. Tutulmuş sahipli yer anlamına geliyor olmalı. Türk ellerinde, Cinli Dere, Cinli Mağara, Cinler Kalesi gibi dağ, harabe, mağara gibi yüzlerce yerin tespitini yaptık. Ayrıca sahiplilik itibariyle bazı gömülerin cinler tarafından sahiplenilmiş olduğuna gerekli saçılar usulünce yapılmadığı taktirde onlara ulaşılmayacağı inancı vardır. Bu arada mezarlıkların da sahiplerinin meftalar olduğuna inanılır. Oralardan evlere bir şey getirilmez. Nitekim ziyaretlerdeki ağaçların kuru yaprağına dahi icazetsiz dokunulmaz. Bütün bunlar Tuluğluğ kapsamında mütalaa edilebilir. İslamda herşeyin gerçek sahibi sadece Allah'dır.

İrk: Gelecekten haber okuma, falcılık gönlündeki bulma olarak tanımlanmıştır. Anadolu'da çeşitli fal türleri vardır ve bu konu akademik disiplinle incelenmiştir. Türkistan'da bakla, iskambil ve şans kuşlarıyla yapılan falcılık türlerini resimledik. Anadolu ve Azerbaycan'da saz çalmak suretiyle kayıp eşyanın yerini bulabilen halk ozanları tanıdık. Fal bakımından veya irk sahasında aracı olarak kullanılacak kimselerde bazı vasıflar aranır. Mesela annenin ilk çocuğu olması veya buluğ çağına gelmemiş olmalı gibi. Bu arada, aynaya veya suya bakarak gelecek okuduğuna inanılan kimseler de vardır. İslamiyette gaybi sadece Allah bilir ve falcılık men edilmiş bir inanç ve uygulama biçimidir.

Izuk: Kutsal ve mübarek şey olarak belirtilmiştir. Halk inançlarında daha ziyade Veli Kültü etrafında Izuklar vardır. Bazen asa, tesbih, sarık, cübbe, ızuk kabul edilirken, ızuk olan ağaçlar, sular, kayalar vardır. bütün türbeler bu arada mezarlar da kutsaldır. Ayrıca İslami içerikli çevrede kutsal anlamında saygı görür. Bu itibarla cami kurbanlık hayvan gibi nesnelere kutsiyet atfedilir. Esasen bütün bunlar inanç içerikli saygılardır. Bu arada kutsal günler ve geceler vardır. İslamın onaylamadığı bir kısım kutsal kabul edilen hususlar arasında; kutsal renk, kutsal sayı, gibi hususlar da vardır. İslam; saygı duymayı, tapınma noktasına götürmeyi şirk olarak belirtmiştir. Çok kere mutlak olan ile Izuk olan karıştırılmıştır.

Yat: Yağmur ve kar yağdıran rüzgar akıtabilen taş, Yada taşı olarak açıklanmıştır, Yada taşı ile ilgili inançlar bütün Türk coğrafyasında yaygındır. Kar yağmasını durdurma ile bizim tespitlerimiz Trabzon yöresinden olmuştur. Anadolu Türklerinde yağ-taş ilişkilerine dair inanışlar büyük ölçüde İslami bir kisveye bürünmüştür. 3,5, 40 ve daha değişik sayıda okunarak çeşitli uygulamalar yapılır. Bu arada imamın nezaretince çıkılan yağmur

duasında yağmur namazı kılındıktan sonra özel duası okunur ki, tamamen İslamidir. İslam da rızkı ve bereketi veren Allah'dır inancı vardır.

Yalvi: Büğü, yalvci ise, büyücüdür. Anadolu'da eski inançlar içerikli yüzlerce büyü türü uygulanmaktadır.

Yaratgan: Yaratan, yaratıcı karşılığıdır.

Tanrı: Şaman terimi olup "hüda" anlamını verir. Şaman dininden sonra çıkan dinlere Şaman dininden geçmiştir. Buda dinin ilahı Buda "Tanrı Bozman" Mani dininin ilahı "Mani" "Tanrı Mani Burhan", Zaru Astı mezhebinin ilahı "Erz", "Erzraa Tanrı" veya da "Erzraa Tanrı Burhan" diye adlandırılır. "Hüda", kelimesi Farsçadır. "Allah" Arapça bir kelimedir. Demek ki Uygurların ilk önce inandıkları ilah "Tanrı" idi. Tarihname/Hun Tarihine göre M.Ö. 3 asır da Hunların ilahı Tanrı idi. Ayrıca Eski Şaman inancına göre, insanoğlunun iradesine bağlı olmayan doğa olayları ve bazı uzay "Tanrı" olarak adlandırılmış ve "Aydınlık Algısı" olarak düşünülmüş ve buna inanılmıştır.

Yağıtkan: Yağdıran, yağdırıcı, Tanrı yağmur yağdırandır.

Tuğ: Tuğ, bayrak, tokuz tuglug han, Dokuz Tuglu Han yada Hakan Hanın etrafındaki vilayetler her ne kadar fazlalaşıp hanın mertebesi yükselse de tugların sayısı dokuzu geçmez. Çünkü dokuz sayısı kutsal kabul edilir. Hanın bu tugları guguk kuşunun gagasının renginde ipek kumaşlardan yapılır ve kutsal sayılır. 9 sayısını kutsal kabul ederler. Ölüyü gömdükten sonra mezarın yakınına 9 adet yuvarlak taş dizip koyarlar veya mezar yerine 9 adet taş dizerlermiş denilmektedir.

Biz Karakalpakistan'ın ünlü tarihi mezarlığında yatır ziyaretine gelenlerin ziyaret sayılarının bir göstergesi olarak her gelişlerinde bir ufak taşı diğerinin üzerine koyduklarına şahit olduk. Bu şekilde konulmuş taşların sayısı dokuza kadar çıkabiliyordu. Türkmenistan da ise türbelerin yanında iç bükey ve dış bükey basamaklı, yuvarlak 2-3 metre çapında adak alanları var. Bu basamaklara ziyaretçiler her gelişlerinde bir ufak taş koyuyorlar. Yanılmıyorsam bu basamaklar dokuz adetti.

Kök: "Kökka suzsa yüzga tüşür, Gaga tükürse yüze düşer. Bu atasözü, insanlara kötülük yaparsan kendine geri döner, anlamındadır.Kars da gökyüzüne tükürmeye kalkan kendi yüzüne tükürmüş olur, şeklinde bir özdeyiş vardır.

Uçguk: Uygur Türkçesinde "uçuk" olarak geçmektedir. Ağızda uçuğun çıkması şeklinde izah edilmiştir. Anadolu'da çok kere korkudan, tiksinmeden, irkilmeden ileri geldiğine inanılır. Ayrıca, dolabın dışında açıkta kalmış veya ağzı açık kalmış yiyeceklerin yenilmesinden ileri geldiğine inanılır. Kaynağa göre tedavisinde Şaman yedi evden çaput toplar hastanın başı üzerinde dolaştırılır. Bizim tespitlerimize göre çocuğu yaşamayan anne çocuğunun ölmemesi için yedi evden kumaş toplayarak ona iç çamaşırı ve kırk erden yama toplayarak ona kundak bezi diker. Ayrıca nazarı değen kimsenin giysisinden bir parça kesilerek tütsü yapılır, başka bir uygulama da ise " 40 kapıdan konuşmadan dilenip dünyaya gelecek çocuk için kundak bezi tarzında adakta bulunulur. Evliliğin ertesi gününde erlerin yedi ve dokuz kapı dolaşmaları inancı da vardır. Temelinde uğur arama veya uğursuzluğu savma inancı olabilir. "Başında dolandırma" kazayı belayı savma anlamındadır. Oldukça yaygın bir uygulamadır.

Yurun: Yorun-Jorun, ilek kumaş parçasına verilen isimdir. Uygurlarda Yörün-Jörün kelimesi Peri kelimesi ile bağlantılı görülmektedir. Periler "tuğ" yaptıklarında bu tuğ'a her renkten kumaş parçaları bağlanır. Şaman bakşıları kendilerini diğer insanlardan ayrı tutup giysilerine "yurun" dikerler, şeklinde bilgi verilmektedir. Yurun, Anadolu Kuzey Mezapotamya ve Azerbaycan'da "Adak Bezi" "Adak Çaputu" olarak bilinir. Yatırlara "örtü" serilir. Adak çaputunun pek yaygın olmamakla beraber özel bağlanma biçimi vardır. Her renkten bez şerit kullanılmakla beraber bazı renklerin özel durumları vardır. Tuğ yapımı ile ilgili Türkmenistan'da dinlediğim bir değerlendirmede; Yatırın türbesi onun kalesidir. O'nun tuğu onun egemenliğini gösterir. Yurun çevresi onun sahibi bulunduğu "sahipli" alandır. Tuğ'a bez bağlanılarak onun koruması altına girilmiş olunur, şeklinde idi. Kuzey Afganistan türbelerinde Yurun bağlandığı gibi, yatırın tuğ gönderine çivi ile Yurun çakılabilmektedir.

Kaynağa göre, “Şaman Dinine inançların ne ibadethaneleri ve ne de dini kurallarını açıklayan kutsal kitapları vardır. Ama kendilerine has din anlayışları vardır.”

Yal: Cin, cinin çıkardığı rüzgar, aryalpindi, insana cin rüzgarı çarptı yani cin musallat oldu, şeklinde açıklamaktadır. Anadolu Türklüğü ağırlıklı olmak üzere incelediğimiz bölgelerde; Yel, yele gelmiş yel değmiş, yel girmiş hastalık türleri için halk...

Ürün: Urun –Yurun herhangi bir beyaz nesne anlamındadır. Buna Oğuzlar “Ak” derler. Yakutlar süt ürünlerine “Urung as” demektedirler. Şaman inancında “ürüng” ayrıcalıklı bir şekilde yüceltilir. Kutsal kabul edilir açıklaması yapılmaktadır. Anadolu’da bir çok yerde süt dolu kovaya ufacık bir kömür parçası atılır. Amaç ak, güzel, makbul olan sütün göze gelmesini bereketinin kaçmasını önlemektir. Keza güzel yüzlü çocukların yeni gelinlerin yüzüne minicik bir ocak isi sürülür. Amaç nazardan korunmaktır. Süt en makbul saçı sayılır. Kaynağı için ocağa belirli bir miktar taşan süt için esef edilmez “Ocağın Payı” denir. Ak’ın halk inançlarındaki itibarlı yeri bir hayli geniştir.

Örün: Fal bakan kimseye verilen fal hakkıdır.

Tamür: Demir, Kökamür Körü Turmas”, “Demir başdurmaz deydiği yeri yaralar” Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve diğer boylar yemin ederken, ya da söz verirken kılıçlarını kınlarından çıkararak önlerine koyarlar ve ardından, “bu kök girsün, kızıl çıksın” derler. Demirin saygın bir yeri vardır, şeklinde izah edilmektedir. Demir’in Anadolu halk inançlarında koruyucu gücü olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Al karısından korunmada, nazarlıkların içerisine konulmasında demirin yeri vardır. Ayrıca bıçak, kama, kılıç gibi silahlar üzerine yemin edilir. Yukarıda zikredilen yemin türü Azerbaycan ve Anadolu’da da vardır. Ayrıca, “kılıçlara gelesin” bir beddua türüdür. Damatla gelinin kılıçların altından geçirilme inancı bir nevi aklanmadır. Atların demir koşum takımları ile ilgili inançlar da vardır. Daha ziyade kendisini okutturur. İlgili yatırlara şifa için gider. Yel rahatsızlığına uygun muskalar yazdırır. Bu sahanın cinleri veya bazen de ocakları vardır.

Yak: Şeytan, Bilmiş Yak, bilmazük kişiden Yağ “tanımadığın kişiden tanıdığın şeytan daha iyidir.”

Kowuz: Bu kelimenin yerine Uygurca da Yal Kowuz bittiği Cin çarpmasına karşı okunan özel efsun) ifadesi kullanılır.

Nan: Din, şeriat, Tanrı Nan’ı, Tanrının dini, şeriatı

Kam: Kahin, Şaman öğrenilerek edilmekten ziyade babadan oğula geçer, görevleri arasında;

1.Bir yıl içerisinde dirileceklerine inanılan ölülerin ruhlarını öteki dünyaya göndermek

2. Her türlü ruhlarla karşılaşıp onların kötülüklerini geri çevirmek

3. Avcılıktaki şanssızlıkları gidermek ailenin saadetini sağlamak için törenler düzenlemek

4. Ağır hastaları iyileştirmektir.

Şaman bu görevini yaparken yardımcı ruhları çağırmak zorundadır. Şamanın görevleri itibariyle hatırımıza iki husus gelmektedir. Ölülerin ruhlarını bir yıl içerisinde öbür dünyaya gönderme işlemi ile ölenlerin sene-i devriyelerinin yapılmaları arasında bir ilişki olabilir mi? Diğer husus ise, Şamanın yardım almak için yardımcısını çağırması ile, Türkiye Türklerinde çok yaygın bir şekilde görünen “ruh çağırma”nın bir bağlantısı olabilir mi?

Çivi: Cinlerden birisinin adıdır. Türklerde savaşan iki ülkenin unsurlarının yanı sıra cinlerinin de ülkelerinin safhında savaşa katıldıkları inancı vardır.

Irklandı: Fal baktı, geleceği okudu.

Kakkük: Guguk kuşu kemiği efsunlanmakta ve büyücülükte kullanılmaktadır.

Kasgök: Göz değmesi, korkuluk şeklinde ifade edilirken, kelime gözlük, göze karşı koruyan
Yatlattı: Yada taşı ile yağmur veya rüzgar çıkarttı.

Uyuk: İşaret korkuluk, siyah alamet.

Arguç: Şarap insanı şaşırtan, yanıltan bir nesnedir. Arguç Anun (Şarap Yanıltıcıdır.)

TENGRİCİLİK
KIRGIZİSTAN'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ

Bizi Birleşik Kafkasya tezine götüren yolların şüphesiz en sağlıklısı, Kafkasya'nın mitolojik geçmişinin bilinmesinden geçer. Yaşanmış tarihi dinleri bilmeksizin inanç tabakalaşmasının derinliklerine gidilemeyeceği de açıktır. Bu derinliğe, geçmişten gelen ortak paydanın tespiti itibariyle ihtiyaç vardır. Mensubu bulunduğumuz eski dinler kitap ehli olsalar dahi muhakkak ki bir çok hurafeyi de birlikte günümüze taşımışlardır. Bunların tespit ve ayıklanmaları ayrı bir işlemdir. Her halükarda bu dinlerin bilinmeleri gerekir. Töre müşterekliğinin tespiti itibariyle buna mecburuz. Tengricilik, yayıldığı coğrafi alanın kapsamına Kafkasya'yı da almıştır. Bu itibarla araştırmacılarının araştırı alanına girmelidir.

Tengricilik, merkezi Kırgızistan ve çevresi olan bir inanç sistemidir. Farklı coğrafyalarda değişik algılanmış ve tezahür şekilleri de muhtelif olmuştur. bir kısım düşünürler onu, felsefi bir arayışın yeni ürünü olarak görmek istemişlerdir. Halen Bişkek'de üzerinde ciddi çalışmalar yapılan bir akımdır. Bazılarına göre Tengricilik, **Gök Tanrı** inanç sisteminden ayrıcalıklar da göstermektedir. Bazı araştırmacılar, **Tengricilik** ile **Ak Din'in** aynılığı veya ayrılığı üzerinde de durmuşlardır.

Biz bu kısa yazımızda, anılan çevrelerin görüşlerini karşılaştırmayı düşünmüyoruz. Kırgızistan'da tanıştığım bu çevreden insanlardan yaptığım tanım muhtevalı tespitleri muhtelif vesilelerle yayımladık. Biz daha ziyade yaptığımız alan çalışması karakterli tespitleri, Anadolu halk inançları çalışmalarında yararlı olabilir düşüncesiyle bu yazımıza aktarmak istedik.

Kırgızistan da 1994-1995 yılları itibariyle Gök Tanrı inancının uzantıları çok farklı bir görünüm almıştır. Bu inanç, başkent devlet hastanelerinde resmen Gök Tanrı / Tengricilik adına vizite ile hasta tedavi etmektedir. Tedavi yapan şahıs bu gücü kendisine ailesinin annesi (dayıları) cihetinden geçtiğini, eğitimle edinilmeyeceğini, Allah vergisi olduğunu anlatmaktadır. Bu çevre, Tengricilikte din adamının özel ismi olmadığını, Şaman ile Baksi'nin eş anlamda olduğunu belirtmektedir. Tedavi ettikleri kimselerin arasında İslam, Hıristiyan gibi her dinden ve Alman, Rus, Türk gibi her milletten hasta vardır.

Bu inancın mensubu olanlar ibadetin temelinde Allah'a Kırgızca yalvarmayı bulmaktadır. Ağır hastaların tedavisinde, Kelam-ı Kadim okunması cihetine gidilmektedir. Müslümanlıkta Tengriciliğin farkı anlatılırken "Müslümanlıkta kutsal taşlara bir itibar yoktur. Müslüman, İslam'ın ve imanın şartlarına inanır. İslam'da Şaman ayinleri ve cinlerle ilişki kurmak yoktur" demektedirler. Tengricilik inançlılarda, "Lailahe illallah Muhammeden Resulullah" inancı taşımakta, namaz kılmamakta, oruç tutanları çıkabilmektedir. Kırgızistan'da 18.yy'a kadar din olarak Tengricilik vardır. 18.yy.da bölgeye İslamiyet girmiştir. Bu gün iki inanç beraber yaşamaktadır. Ölüler için kümbet yapmak, ölü aşı dökerken at kesmek tengricilik inancından kalmadır. Tengricilikte ölen insanın herşeyi dağıtılırken,İslami uygulamada ölünün sadece giyim kuşamı fakir fukaraya dağıtılmaktadır. Tengricilikte; kutsal sular, kutsal taşlar, kutsal ağaçlar etrafında ibadet yapılır. Mescit yoktur, Tengiricilik'deki kutsal taşlardan birisi Taşkent'e 100 km mesafedeki Susak (Susalı) Taş'ıdır. Bu taşın kutsallığı Şamanizm döneminden gelmektedir. Şimdi bu tür yerlerin ziyaretine ruhsat yoktur. Eskiden bu mevkii de kurban kesilirdi. **Koçkar Ata'nın** piri vardır. hastaların tedavisi genç kızların kısmetlerinin açılması, yaşamayan çocukların yaşayabilmeleri için ve diğer taleplerin karşılanabilmesi için, Koçkar Tepesine gidilir. (Koçkar Dağı, Koçkar Tepesi ve **Koçkar Baba Ziyareti,** Varto yöresinde de vardır.) Kırgız Türkleri Koçkar Ataya yılın her mevsiminde giderlerken çoğunlukla haftanın Perşembe ve Cuma günü giderler. Ziyaretler daha ziyade yeni ay çıkınca yapılır. Tengricilikte ay da kutsaldır.

Yeni ay gören Kırgız Türkü veya Tengricilik inançlı insan, “Huda/Tengri Allah bu ay ne güzel çıkmış. Bize kısmet bağışla bize sağlık bağışla...” diye dua eder. Bu dönemde çocuk dileği ile de kabul edilir. Allah’a yalvarma döneminde kurban kesilir, alkollü içki içilmez.

Tengricilik inançlı Türkler çocuk talebi ile Oş vilayeti, Leylek ilçesindeki Saymalu Taş’a giderler. Taş’da resimler vardır. Bu yüksek tepeye dua için yay olarak, yürünülerek çıkılır. Müslümanlıktan sonra bu tepenin önemi azalmıştır. (Sarıkamışta’ki **Agbaba Tepesini** dilek niyeti ile ziyaret edenler de buraya yaya olarak çıkmak zorundadırlar.) Burada ve bir çok halde kesilen kurban eti el ile yenilir.

Yaşamayan erkek çocuğun yaşaması için **Tengricilik** inancında bazı dini uygulamalar yapılır. Erkek çocuk birisine verilir ve o şahıstan alınır. Yaşamayan erkek çocuklar yatırlara satılırlar. Bu tür çocuklara bazan ziyaret ismi verilir, bazan da satı, satılmış isimleri verilir. Böylece cinlerin o çocuğu almalarının önlendiğine inanılır.(Yaşamayan çocukların yaşayabilmeleri için yatırlara ve şahıslara satılmaları suretiyle yaşamalarının sağlanacağı inancı Anadolu’da da vardır.)

Tengricilik uygulamasında “haydar” tatbikatı vardır. yaşamayan erkek çocuğun yedi yıl tepe kısmındaki **saçı** traş edilmez. Çocuk yedi yaşına gelince, yaşaması için dua edilen ulu kişinin türbesine gidilir. Orada kurban kesilir. Kesilen saç **(Haydar)** burada bırakılır. “Ben çocuğu aldım, Ben de saçı al” denir. Mezardaki ulu kişinin çocuğu sakınacağına inanılır. Şimdi bu uygulama da saç, yerini beze bırakmıştır.

Tengricilik inancında yaşamayan erkek çocuğa yaşayacağı inancı ile kötü çirkin isimler konur, bu isimleri öldürücü gücün beğenmeyeceği için çocuğun ölmeyeceğine inanılır. (Koycubay) yoksul çocuk, itbalası, boktadoğan, bokcubay, gibi isimler konur. Yaşamayan erkek çocuğunun kulağına küpe takılır. Erkek çocuğa kız elbisesi giydirilir. Böylece erkek çocuğu almaya, öldürmeye talip olan güçlerin aldatılmış olacağına çocuğun korunacağına inanılır. Bu uygulamaları da Anadolu’daki benzerlerinden tanıyoruz.)

Tengiricilik inancında **gelinin** elinin bereketli olması için, gelin evin eşiğinden girmeden onun eli **şeker** şerbetine batırılır.

Tengricilik inancında çocuğa ismi konulurken, ezan okunarak üç defa ismi söylenir. Tengricilikte 3-5-7 kutsal sayılırlar. Çocuğa ismi, 3. Gün çıkarken tan vaktinde kıbleye dönülerek konulur. Çok rastlanılan insan isimleri Semetey, Asel (Bal),Elnura (Halk Nuru), Bakıt (Mutluluk), Tölögen’dir. Ölen birisin ismi yeni doğan bir çocuğa verilecek ise, ölenin kırkı çıkmadan isim verilmez. Yeni doğan çocuğa ölenin tam ismi, tamamen aynı ismin verilmesinden kaçınılır. Kırgızların diğer itibar edilen isimleri, Safura, Ömürgazi, Mayraş, mayram=Bayram (Bayramda doğmuş), Sultangazi, Elmira, Gülmira, Gülsara, Balat (Pulat), Gülnur, Nurgazi, Nargire (Nergize), Mirlan’dır.

Tengricilik inançlı Kırgızlarda tedavi yapacak Baksi, ilkin nabzına bakar sonra hastanın ağrıyan yerini hasta değil, halk hekimi/ Baksi söyler. Hastanın geçmişte başından geçmiş hastalıkla ilgili olayları anlatır. Hastanın kendisine inanmasını sağlar. Ağır hastaları doktora gönderir. Kendisi sadece psikolojik rahatsızlığı olan hastalara bakar. Halk hekimi- Baksi tedavi esnasında trans halindedir. Ancak kendisini kaybetmez. Hastasına konsantre olur. **Hekim-Baksi** hastasının ilkin kafasındakileri boşaltır. O’na rahatsızlığı ile ilgili olarak son durumu anlatır...İsterse geleceğe dair bilgi verebilir. Tedavide hasta ağır ise, saralı veya çıldırmış ise, Baksi, tedavisinde dans etme, bağırma tam trans olma yollarını da seçebilir. Bu tür tedavi zor olanıdır.

Bişkek’te psikoloji rahatsızlıkları tedavi eden halkın “Emci ene” diye tanıdığı Maria Koycumamova ve Gülbara Cumazarova isimli iki kadın Baksi ile tanıştık.bunlar polisten saklana ve tahsilleri olmayan kimselerdi. Birlikte çalışan bu iki Emci ene’den genç olan G. Cumanazaravo gücünü anlatırken; çocukken kendisinden kötü enerjinin oluştuğunu, 6 yaşından itibaren ruhi rahatsızlık yaşadığını Baksi-Şamanlık gücünü bu dönemde kendisine geçtiğini 1993-1994 yılından itibaren **Manas Ata’**dan “Her işi gücü bırak halkın tedavisine yardımcı ol” talimatını aldığını, hastalıklara insandaki kötü ruhun yol açtığını, insanın yapısında iyi ve kötü ruhların bulunduğunu, masaj yaparak kötü ruhlarla mücadele edip insanları tedavi edebildiğini, Kozmozdan yardım

aldığını burada bazı güçlerin kendisine bilmediği bazı duaları öğrettiğini, bu dualar ve Kozmozdan kendisine verilen bazı görevlilerden yararlanarak kötü ruhları tedavi yaptığını söylemekteydi. İfadesine göre tedavi esnasında ezberinden **Kelam-ı Kadim** okumaktadır. Açıklamalarına göre kötü ruhlar Kara'dırlar. Bunlara **"Çor"** denilir. Çor; Şeytan, Cin, dert karşılığıdır. Gelecekten haber verme gücü var iken, ataları bu gücü kullanmasını uygun görmemiştir. Anadolu'da çor, hastalık, müsibet, çarpılma anlamında kullanılır. "Çor çıksın başına, çor vura o surata"gibi ifadeler bedduadırlar.

Maria Koyumova, 50 yaşlarında çocuk hastalıklarının bilhassa korku sonucu hastalanan çocukların tedavisinde uzman. Bu sahada 15-18 yıldan beri çalışıyor. "Bu gücümü Ata Baba'dan aldım. Kaynatam Şamandı. Gençken bir ata gördüm, bana "Ben Baylık Baba/ Atayım aba örtün", dedi. Bana yol gösterdi. "Biz gücümüzü Kozmozdan gelen mesajdan alırız. Günde 25 hastamız olur" şeklinde anlatmaktaydı.

Kanatbek Asubekoğlu 50-55 yaşlarında bir Baksi, ifgadesine göre, bütün hastalıklara bakabilmektedir. Psikolojik rahatsızlıkları olanlara kamçı ile vuru gibi yapıp **"tu-tu-tu"** türünden haraketler yapıp özel bir şey mırıldanmaktadır. Namaz kıldığını, Kelam-ı Kadim okuduğunu, gücünü Allah'tan aldığını söylemektedir. Psikolojik hastalıkları tedavi ederken beyaz ipliğe sürekli düğüm atmaktadır.... Tedavi başlamadan evvel Allah'dan yardım istiyor, tövbe ediyor, **Kelime-i Şahadet** getiriyor. Gücünün, ocaklı olan babasından geçtiğini , cinlerinin olmadığını günde 100-150 hastaya bakabildiğini iç hastalıkların tedavisinde otlardan yararlanılarak yaptığı suyu da öneriyor. Gelecekten haber veremediğini, Allah'ın iradesinin dışında bir gücünün olmadığını söylüyor. Hastalarında inançlı olmayı da şart olarak arıyor. İhtilaf çıkarmak için değil dostluk tesisi için yardımcı oluyor. Aile saadetine bakıyor. Kayıp eşyanın bulunmasına yardımcı oluyor. Tedavi ederken hastalığa yol açan cinleri bulup kovalıyabilmektedir. Cin görünce tekbir getirmektedir. Muhtelif özel dualar bilmektedir. Yıldıznamaye bakmamakta, Allah'tan güç istemektedir. 12 yaşa kadar hastalara tumar/muska yazabilmekte daha yukarı yaşlılara yazamamaktadır.

Tengricilik inancında hasta tedavisinde od/ateşten istifade edilir. Bu maksatla arca ağacı yakılır, "alas-alas-alas" denilerek ateşten yardım alınır, onun üzerinden atlanır, ateşin temizleyici olduğuna, kötü ruhlardan arındırdığına inanılır. Od/ateş insanları her beladan halas kılar. İnsanın içinde kötülük yoktur. Kötülüğü yaptıran bir güç ona musallat olmuştur.

Tengricilikte suya dua okunur. Bu su ilaç gibi kullanılır. Hastaların tedavisinde istifade edilir. Suya okunmaya başlanırken Euzu Besmele çekilir. Sonra Fatiha okunur, daha sonra da Kırgız Türkçesi ile dua edilerek suya üflenir. (Anadolu'da bilhassa psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde, cin çarpması gibi rahatsızlıklarda okunmuş su içilir, onunla banyo yaptırılıp ve bu tür belirli yerlere serpilmesi sağlanır.

Tengricilik inancında su ve od ile yapılan sağaltmalarda ve iyileştirmelerde hastanın tedavi yöntemine inanması gerekmektedir. Aksi halde tedavinin imansız insanlara faydasının olmayacağına inanılır. Tedavi yapacak Baksi-Halk Hekimi, hastanın adını, babasının adını sorar, okurken bunları ve hastanın adını zikreder. Hazırlanan okunmuş suya çeşitli otlar da katar. Bu su ile gerektiğinde hasta banyo da yaptırılır.

Baksi, nazara uğramış hastayı da tedavi eder. Bu maksatla ikinci hastanın vücudunu temizlemesi gerekir. Ayrıca hasta 7 gün et yememiş, içki içmemiş ve her sabah sadaka vermiş olması gerekir. Keza hasta, fikri temizlik sürecine girmiş olması gerekir. Bu münasebetle başkaları hakkında kötü düşünmemeli, kötü insanlardan uzak durulmalı, kötü iş yapılmamalıdır. Bu safhalardan sonra Baksi, hastaya nazar boncuğu verir. (Şahit olduğumuz Çuvaş – Tengricilik dini merasiminde dua safhasında, kin ve nefretten arınılması gerekir.)

Tengricilikte korkan insanın tedavisinde kurşun ve parafin dökülür. Hastanın başının üzerine tabak içerisinde su konur. Suyun içerisine erimiş kurşun veya parafin dökülür. Soğuma sonucu tabakta meydana gelmiş şekil neye benziyorsa, hastanın ondan korktuğu yorumlanır.

Nazar boncuğu ile tedavi, **"Yaman göz", "kötü nazar"**ın boncuğa çarpıp geri dönmesi şeklinde yapılır. Boncuğun geri döndürdüğü, geri yansıttığına inanılır. Çok çeşitli nazar boncukları vardır. boncuklar 3,7,9 adet

olarak kullanılır. (Anadolu'da 7 boncuk veya yedi delikli mavi boncuk nazarlık olarak çok yaygındır.) Kırgız Tengriciliğinde geçmişte **"Göz Boncuğu"** ve **"yürek boncuğu"** çok iken şimdi seyreklenmişlerdir. Soncuğu kalp şeklinde olmasının sebebi, hasta tedavi edilirken, hastalığa yol açan hayvanı gördüğü için, kalp şeklinde bu taş hastayı yüreklendirmek ve onun ismini kolaylaştırmak içindir.

Tengricilik inancına göre yeryüzü dümdüzdü ve o bir boğanın boynuzları üzerinde idi. Gök yüzünde ismi **"Gök"** olan bir kuş vardı. Bu kuşun bir kanadı mavi diğer kanadı kara idi. Gök isimli bu kuş kara kanadını oynatınca, gece olur mavi kanadını oynatınca, gündüz olurdu. O kuş yorulduğu zaman kafasını sallar, o zaman da deprem olurdu. (Ak ve Kara veya mavi ve kara Türk mitolojisinde aydınlık ve karanlık, gündüz ve gece, iyi ve kötü olarak anlatılmaktadır.)

Kırgız Tengricilik inancında **"Kök/Gök Kuş"**e yamak ikram edilir. Bu özel ikram **"aşık kemiği"** yakılarak yapılır. Bu kemik sadece büyükbaş hayvanın kemiği olmalıdır. Aşık kemiğini, her mal soyan (hayvan kesen) Kırgız yakarken Gök'ten, bolluk sağlık gibi dileklerde bulunur.

Kesilen atın da kemikleri yakılır. Yakılma işi ölünün 37. Gününe tekabül eder. Yanan **kemik**lerden çıkan dumanın Tengriye ve Gök –kuş'a gittiğine inanılır. Kırgız inancının en önemli inceliği ruhlara yemek sunulmasıdır. Ateşin ismi **"açık ağız"**dır. Yapılan her yemekten **ateşe** atılır.

Suyun, Od'un, Koyunun, Atın yiğitlerinin canlı cansız olarak bilinen her şeyin bir iyesi sahibi vardır. **"Su iyesi", "Od İyesi", "At iyesi", "Köpek İyesi"** veya **"sahip"**i gibi **Suların iyesi, Süleyman**'ın mezarının yanındaki sudur.

Kırgızlar arasında yaşayan, nazar, albastı, cenaze adetleri Tengricilikten kalmıştır. Halen ölen bir kimse halıya sarılmakta ve yanına yemek konulmaktadır.

Tengricilik inancına göre insan ölünce **"yukarı köy"**e gider. Giden cismi değil **canı** (ruhu)dur. Yeryüzünde insanların çeşitli vesilelerle yaptıkları **tütsüler** de bu **ruhlara** giderler.

Ölünce iyi ruhlar yukarıdaki köye, kötü ruhlar da yerin altındaki köye giderler. Bu inanç İslamlıktan sonra yerini **"cennet"** ve **"cehennem"** e bırakmıştır.

Bugün belirli zamanlarda kokusu çıkarılmak üzere hazırlanan yemeklerin sadece **"koku"**su kalmıştır. Bunlar anlamları düşünülmeden yapılmaktadırlar. (Anadolu'da Cuma akşamları ölünün 3.7.9. 40. günlerinde sene-i devriyelerinde **helva** kavrulur, yedi komşuya dağıtılır. Bu **koku**nun ölülerin ruhlarına gideceğine inanılır. Helvayı kavuran ve tadanlar geçmişlerin ruhuna fatiha okurlar.)*

SONUÇ

İnançları yargılamak kimsenin hakkı değildir. Bizim de böyle bir iddiamız olamaz. İnanç konulu çalışmaların rotasını tayin veya onları eleştiri masasına oturtmak da bizi aşar. Ancak, Türkiye'de Müslümanlığın hurafe ve bid'adtan kurtulmadığı sürekli açıklanırken Türkistan öncelikli Türk Dünyasının her kesiminde misyoner faliyetlerinden yakınılmaktadır. Tengricilik/ Gök Tanrı inancı, sadece Türk inanç aleminde bizatihi varlığı ile önemli yer tutmakla kalmayıp, Türklerin mensup oldukları dinlerde de, onların inanç kimliklerine renk katmışlardır. O'nun bu önemli özelliklerine rağmen, o ciddi bir araştırma ile yeterince ele alınamamıştır.

---

* Bu bilgiler 1995 tarihinde inceleme yapma imkanı bulduğumuz Bişkek'te Garip Aliyev Beşiroğlu isimli Baksi/Halk Hekiminden derlenmiştir. Kaynak 1951 doğumlu olup Bişkek Üniversitesi Fizik Fakültesi 1973 mezunudur. Kendisi ile ilkin 10:00-13:00 arasında hasta Kabul ettiği Halk Tıp Psikoterapi servisinde görüşülmüş, daha sonar evinde görüyşmeye devam edilmiştir. Tedavisi 7-8 gün sürmekte ve 3 dolar karşılığında yapılmaktadır. Ortalama 10 hastaya bakabilmektedir.

Biz, yaptığımız çalışmalarda, Tengricilik veya Gök Tanrı inancına gönderme yaptık. Bu defa, yazının merkezine bu inanç sistemini alıp Anadolu halk inançlarındaki benzerlerine gönderme yapma yolunu seçtik.

BAKSİCİLİK
KAZAKİSTAN'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ

Türk halk inançlarının bilinmesi, Türk estetiğinin felsefesinin, Türk hamasetinin, kısacası Türk kimliğinin bilinebilmesi itibariyle özel önem arzetmektedir. Kastedilen Kültürel Türklük olup, geniş kapsamda bir kimliğin ifadesidir. Türk halk inançlarının irdelenmesi ise; **Tengiricilik,Kamizm, Baksilik** gibi, Türklerin içinde doğup

gelişmiş inançların irdelenebilmesi ile mümkündür. Bu inanç alemleri, Türklüğün kültür akrabalıklarının tespiti itibariyle zaruridir. Her vesile ile tespitler yapılabilmelidir. Biz, kısa seyahatimizde Kazak Baksiliği hakkında bilgi edinme imkanı bulduk.

Almatı'nın Tolgar bölgesi, geçmişte **Baksi bölgesi** idi. **Tolgar Dağı, Tolgar Çayı,** Baksilerin etkinlik gösterdikleri dik yamaçları arasındaki derin vadiden meydana gelmiştir. Burası havası, suyu, bitki örtüsü, Baksilerin yapacakları tedaviye çok uygundu. Baksiler şifalı ilaçlarını bu ortamda yapıyorlardı.

Sovyetler döneminde yetim bir kız, ünlü bir Baksi olur. Çevreden yetim kızları toplayıp onlara Baksi eğitimi yaptırmaya başlar. Sovyet rejimi Baksilere, "siz Halk üzerinde etkilisiniz, ye bizim politikamızın, rejimin propagandasını yapın yahut sizin faliyetinize engel oluruz."derler. Baksiler, "Biz ruhaniyetle uğraşıyoruz. Siz ruhu inkar ediyorsunuz"diyerek teklifi reddederler. İhtilafları büyür ve SSCB yönetimi Baksilerin tesislerini yıktırır ve kutsal sulara dinamit koydururlar.

Baksilerin inancına göre, Tolgalardan alınan su insanın kanını temizlemektedir. Eğitime alınan yetim kızlardan biri **Kadın Baksi** olur, bu su Tolgar'ın şifalı otları ile Baksi inanç tekniğine göre tedavi ederdi. Şifalı sular gözelerden çıkar, Baksiler suyu ne zaman ve nasıl alacaklarını bilirlerdi.

Modern psikoloji eğitimi görmüş Tschımınova Fatıma Sagımbekovna, Baksi tedavi tekniğinin parapsikoloji ile ilgisi olduğunu, kendisini de Büyükannesinden Baksilik geçtiğini, hastalarına uyguladığını, tedavide bu vasfından yararlandığını söylemektedir. T.Fatima Sağımbekovna'ya göre, "her insanın farklı anatomisi vardır. Baksiler tedavilerine bu gerçeği yansıtmasını bilen kimselerdir. Bunlar Kuran'dan yararlanan müslüman kimselerdi. Baksilerin tesislerini yıkan Sovyetler, onların tedavi gereçlerini de yağmaladılar. Tolgarlar'da iki farklı çatışma oldu. Bunlardan ilkine Tolgar'ın zengin bir yer olması, Baksilerin burdan gelir sağlamaları gerekçe olarak gösterildi. İkinci çatışma inançlar arasında oldu. Tolgar'larda ve birçok yerde Baksiler İslamiyete sahip çıkarlar, kendilerinin müslüman olduklarını söylerler ve öyle bilinirlerdi. İslamı temsil ederlerdi. Perstijleri Hıristiyan misyonerlerini rahatsız etti. Geçmişteki mücadele sadece ataistlere karşı olmadı, aynı zamanda Hıristiyanlara da karşı oldu.

Tolgar'da SSCB döneminden evvel de Baksiler hakimdi. Burası **"Yedi Su"** bölgesi ve ilçesi de Yedisu Reyonudur. Yedisu bölgesi aynı zamanda Almatı'nın eski ismidir.

Tolgar çayı ile ilgili bir de efsane var. Oldukça yeniye benziyor. Suyun karşı tarafına sevgilisine ulaşmak isteyen biri Tolgar Çayı üzerindeki köprüyü yapmıştır. Köprünün her basamağında bir niyet dileyebiliyorsunuz. Köprünün 3 basamağı var.

Kazakistan'da, aynı zamanda psikolog olan, diplomalı ve muayenehanesi olan, resmen hasta kabul eden çok **Baksi** var. Baksi anne ve babadan baksilik yeteneğinin geçmesinden erkek evladın şansı daha fazladır. Baksilik ailelerin bütün evlatlarına değil, onlardan birine geçebilmektedir. Bazan, Baksi bir ebeveynin bu gücü, araya bir iki nesil girmiş olmasına rağmen, yeni kuşaklarda tekrar çıkabilir. Baksilik sadece eğitim veya genlerle oluşmamakta; her ikisi de fonksiyoner olmaktadır. Baksiler arasında erkek Baksi daha etkili iken, Baksi olmada, genlerle geçen Baksilik, sadece eğitimle alınan Baksilikten daha etkilidir.

Baksilikle İslamiyetin aynı kefeye konması, hıristiyan misyonerlerin karşısına Baksiciliğin ciddi bir mukavemetle çıkabilmesini sağlıyor. Baksiler İslamiyeti devamlı bir süreç, Baksiliği de onun belirli dönemi olarak kabul ediyorlar. Müslüman olmadan evvel de Allah'ın birliğine inandıklarını ifade ediyorlar. Baksiler kendilerini müslüman olarak tanıtıyorlar. Onlara göre müslümanlık Baksi inançlarını da içeriyor. Bir Baksi "Hıristiyanlık ile Müslümanlık arasında inanç çatışması vardır" derken, Baksilikte Hıristiyanlık arasındaki inanç ihtilafını kastediyor.

Hıristiyan misyonerleri, Tolgar'daki, Baksi telkini ile tedavi yapılan çalıların bulunduğu yerlere kendi haçlarını dikmişlerdir. Bu tahtadan yapılmış haçın uzun olan gövde kesiminde yanlamasına eğik vaziyette ikinci

bir tahta çıta vardır. Tolgar dağlarındaki **Kutlu Baksi Adak Ağacı'na** halk çeşitli niyetler için şerit bez parçaları bağlarken, Hıristiyan misyonerleri de ağacın hemen yanına harçlarını dikerek açıktan rekabet başlatmışlardır. Bu rekabet 100 yıldır devam etmektedir. Provoslov inançlı Hıristiyanlara göre, Tolgar eski bir Hıristiyanlık merkezi ve Tolgar dağı da Hıristiyanların kutsal dağı idi. **Baksi inancının** dua uygulamasına göre duayı yöneten Baksi'nin komutu üzerine duaya katılanlar halka oluştururlar. Ellerin ikisi de boş olmalıdır. Gözler kapatılmalı kollar, parmaklar açık vaziyette, baştan yukarı doğru kaldırılmalıdır. Herhangi bir kötülük düşünmemelidir. Zihin tamamen boşaltılmalıdır. Bu esnada katılanlar, başlarını üzerinde beyaz bir bulut görürler. Ellerinin iğnelendiğini hissederler. Daha sonra Baksinin talebi üzerine birbirinin ellerini tutarlar. Sonra rahatladıklarını hissederler ve sonra ellerini tuttukları insanlar için niyet tutarlar.

T.Fatime Sagımbekovna, insanların çizgi ve hayal güçlerinden hareketle onların karakterlerini, kuşgularını, rühi meselelerini hatta bedini rahatsızlıklarını söyleyebilmektedir. Bunun için katılımcılardan hayali bir hayvan resmi çizmelerini istemekte, gerçekte olmayan bu hayvan resminden hareketle o şahsı tanıtmaktadır.

T. Fakıma Sagımbekovna, çizeceğimiz resimlerden hareketle bize, bizi tanıtacağını açıkladığı toplantıda bir salonda hepimizi bir masa etrafında topladı ve " Hayalinizde gerçekte olmayan bir hayvanı canlandırın ve onun resmini çizin" dedi; resimler çizildi. İsimlerimizi resimlerimizin köşesine yazdık. Kağıtlarımız toplandı ve masanın üzerinde sırayla dizildiler. T.F. Sagımbekovna kağıtlara bakarak şu açıklamaları yaptı.

"Nur; çok şey yapabilir. Mezotik entresan bir yapısı var. Kişiliği çok zengindir. Yakın gelecekte istediklerini elde edebilecek ciddi bir insandır. Olayları ciddiye alır. Enformasyonu hemen kullanmaz başarı olur."

"Hüseyin, özel hayatında durgunluk olmuş, geçmişe dönmek istiyor. Sessiz kalmayı yeğler, önemli meseleri analiz eder. Geçmişe dönme konusunda ciddi bir kararı olmalıdır. Belki de geleceğe yönelmelidir. Böbreklerinde taş var."

Müjgan: İnsanları kolay tanır. Bilgilidir. Kendi üzerinde çok çalışmış. İstediği noktaya gelebilir. O'nu çevresi doğru anlamış. O herşeyi kendine saklamayı başarmış ayağını çok zorlamasın."

"Alaettin; Cemiyet insanıdır. İletişimi kolaydır. Hoş görülü heyecanlı bir tiptir. Kendini sigortalamayı bilir. Çok fikirleşir. Problem çözme yeteneği vardır. Burada oturur aklı başka yerdedir. Entelektüel potansiyeli vardır. Heyecanlanmamalı."

"Reşat; Yaratıcı, esnek, nazik bir karakteri vardır. Maksadı anlamayı bilir. Yaptıklarını önemsemez, ancak yaptıkları gelecekte hatırlanacak. Kendisine kaplıca suları gerekli sanıyor. Bir yol var kapanıyor. Zamanla o yol açılacak."

"Nurten; Çocukken bir heyecan geçirmiş, bunu zaman zaman hissediyor. Yumuşak bir karakteri var. Enformasyonu geniş. Sevgisini sonuna kadar gösterir."

"Yaşar; çok şeyler söyleyen ve anlaşılan bir insan; el kabiliyeti, yazı yeteneği var. Eli ile dokunsa onu daha iyi anlar. Etki altında bırakır. Yaratıcı yeteneği var. Her fırsatta yazar. Ağır ve doğru karar verir. Kendini çok önemsemez, çevresi ona daha çok değer verir. Başına ilkin sıcak su, sonra soğuk su dökmelidir. Biraz dinlenmesi yararına olur. Yorulunca yüzünü yıkasın, başını sıvasın."

HAKASYA'DA TÜRK HALK İNANÇLARI

Bişkek'de Hakasyalı, Hakasya inanç bilimi uzmanı Butanayev Victor Yonovlevic ile görüştük. Bize bazı sorularımıza cevap vererek yardımcı oldu.

Gece tırnak kesmenin sakıncalı olduğunu anlatırken " tırnaklarımızın altında koruyucu iyenin kutu vardır. Onlar geceleri yerlerinden çıkar ayağa inerler, gece tırnağını kesen kimse kut'dan yoksun kalır, yani hayat gücünü yitirir. Kut'un adeta barınağını yok etmiştir."

Anadolu'da kadınların saçlarını olur olmaz yere atmayıp itina ile muhafaza edişlerinin Hakasya inancı ile ilgisi cevap verirken de, " Tırnaklarda olduğu gibi kut saçlarında dibindedir. Saçlarını gece tarayan insan kutu yerinden rahatsız etmiş olur. Yere dökülen kut çiğnenmiş olur, üzerine basılır. Dağılan saçları toplamaması dahilinde o saçların sayısı kadar kut'dan mahrum olur. Saçlarını ateşe atan Hakasya'yı (**keçi**nin boynuzları göğe, **deve**nin kuyruğu yere değdiğinde görüşürüz.)demelidir. Bu uygulama kadın erkek herkes için geçerlidir. Bu ifade tırnakları ateşe atarken de söylenebilir. Böylece hep genç kalınacağına inanılır. Şamanizm'de yere atılan saçların kuşlar tarafından alınıp gidileceğine inanılır." Saçların yere saçılması halinde kuşların ayaklarına dolaşacakları ve bu durumda kuşların öteki alemde hesap soracaklarına inanırlar.

Türk dünyasının birçok yerinde görünen **tütsü**, **buğu** ile de ilgili bir sorumuz oluyor, üzerklik gibi ot hasımlarının ateşe atılmaları bazan insanları bazan evleri bu tütsüye tabi tutkularını bazan nazardan korunmak ve bazan da nazar olmanın vermiş olduğu rahatsızlıktan arınmak için tütsü yapıldığını, Uluğ Türkistan'da Pazar yerleri ve meydanların da tütsülendiğini Kıbrıs Türkleri arasında zeytin tütsüsü yapıldığını, bazı yörelerde nazar ettiğinden şüphe edilen kimsenin giysisinden bir kumaş parçası ile tütsü yapılıp nazarların sağ atılması cihetine gidileceğinin sebebini soruyoruz. Verdiği cevap'da;"Hakasya'da Erdem isimli bir ot yakılır. O'nun tütsüsü dumanının cinleri, **kötü ruhları** korkuttuğuna kovduğuna inanılır. Böylece insanlar ve o yerlerin cin ve kötü ruhlardan korunmuş olduğu inanç vardır. Bu **Erdem** diye bilinen ot yaş, taze olarak da kullanılır." demektedir. Tıpkı **üzerliğin** yakılmadan da ipe dizili halinin koruyucu gücünün olduğuna inanılmış olması gibi.

Türk dünyasının birçok yerinde bu arada Altaylarda da görülen çaput bağlama konusunda da bilgi vermiştir. Anadolu gibi Türk kesimlerinde; türpe parmaklarına, ağaç dallarına kutsal su çalılarına bağlanan ve **"bez bağlama" "çaput bağlama"** olarak bilinen bu inanç itibariyle yaptığı açıklamada da, "Hakasya'da bu çaputta **"selame"** denir. Yapılan işin ismi ile **"Alas"**dır. Günün her saatinde Alas yapılır, ancak Şaman **"Alas Duası"** nı gece yapar. Alası ise, Şaman'ın Yardımcısı yapar...**Garip Şamanlarla** da vardır ki, bunlara sadece Alas yaparlar, bunlara **"Alascı"** denir. Bir yerde Şaman yok ise Alas yapılmasına ihtiyaç duyuluyor ise, o evin yaşlı bir zatı, aksakalı evin herhangi bir ferdi de Alas yapabilir."

Bağlanan bezin, bir saçı veya sadaka sayılıp sayılmayacağını soruyoruz, verdiği cevapta o tür hayır hayırabilecek uygulamalar hasat zamanı yapılır. Mesela Temmuz ayında ot **topladığı**, ot yığının yanına yağ ve benzeri şeyler konur para verenler olur." diyor.

Kişioğlu ile ilgili sorunlarımız da oluyor. "Şamanizm de kadın kişi ile er kişinin fonksiyonu her zaman muhakkak aynı mıdır?; Dağıstan'da Anadolu'da kadın erkeğin önünde karşıdan karşıya geçmez. Eskiden kırsal kesimde önüne kadın çıkan erkek yolunu değiştirir veya o kadın geçip gittikten sonra yoluna devam ederdi. Adeta kadında kısmet kesen, uğuru engelleyen bir hal vardır, diye inanılırdı. Kadın da bunu bildiği için bir erkek gördü mü durur, "Yolun açılması"nı bekler sonra geçerdi. Bu inancın derinliklerinde ne var.? Kadın kişi ile er kişinin kuvveleri farklı mı? "Yaşar bey, bizim tarafta, Abakan'da evde kalan kızları hiç sevmezlermiş. Evde kalan kızların şeytanın şerri olduğuna inanılırmış. Ancak Kuzey Hakasya'da tam tersi bir durum vardır. bir defasında bizim orada bahsettiğimiz durumla karşılaştım, bir kadın durup bana yol verdi. Kadın uğursuzluk taşıdığı, inanç Hakasya'da da vardır. ama her yerinde değil bazı yerlerde vardır.

Türk halk inançlarında bize göre Saç'ın maddi olmayan boyutu da vardır. Uğruna saçlarını ağartmak, kara saç, fikiri gücün, umudun, beklentinin, enerjinin, simgesidir. **Ak saç,** tevekkülün, güngörmüş olmanın, çileli bir geçmişin, göçüşe hazırlığın, tecrübesizliğin, sabırın, olgunluğun, simgesidir. "Yoluna saçlarını dökmüş"olmak, saçın kara dönemini yaşamadan dökülmüş ak saçlara kalmış olmaktır. Uğruna saç dökmek sadece maddi anlamda kelleşmek olayı olmasa gerekir. Muhtemelen dökülen saçlarla, hayat enerjisi de dökülmüş olur. Bir anlamda **"kut"** yitirilmiş olunur. İzahımızı kına kocası ile de bağdaştırmak mümkündür. İfadeye göre kına **"koruyan kın"** demektir. Abdest alacak kişi saçına kına yakmadan abdest alır. Sonra kına yakılır ise başıma kınanın altına suyun

ulaşamamış olması bir sorun yaratmaz. Böylece kına sadece saçın fiziki mukavetini değil manevi direncini de artırmış olur. Kadın saçının yabana gösterilmemesi muhtemelen Muhammedi dönemden evveline tekabül ediyor olabilir. **“Başı açık olmak” “başı bozuk olmak” “başını bağlamak”** ; namazda erkeklerin dahi başlarını örtmüş olmaları, başörtünü düşmanı dahi yere atılması halinde durdurabilir olması belki de derinliklerin de bu her sürecin olduğu bir tabakalaşmadır.

Hoca açıklamalarına devam ediyor. Dalgın birine aniden dürter gibi vurmak Hakasya Türk halk inançlarında yasaklanmıştır. Bu hal çırpınmaya, ürpermeye, tiksinmeye yol açar. İnanca göre ölen kimsenin ruhunu götürmek isteyen cinlerin cinlere mani olunmak üzere yapılmıştır. O nedenle normal zamanda herkese yapılmaz. Bu tür inançlar şimdi de Hakasya’da bilinmekte birlikle uygulanmamaktadır. Bu konuda yazılmış kitaplar vardır.

Hoca’ya bizim üzerinde durduğumuz hususun Şamanizmin bütün ayrıntısının kısa zamanda tespit edilmesi olmadığını, Anadolu’da yaşayan bazı inançların kaynaklarının geldiği Hakasya gibi bölgelerde örneklemek mümkün ise, Anadolu’da mahiyetini anlamadığımız bu türden inançların evveliyatını bulmaktır, diyoruz.

B.N. Yonovleviç; açıklamalarına devam ediyor. “Hakasya’da bir anlamda Şamanizm yoktur. O, karadır. Şamanistler vardır. Bir de Burhanistler vardır. **“Akdin”** vardır. Şamanizm **“Kara Din”** olarak anılıyor. O’nu tutmazlar, benimsemezler. Ak Din olarak **Burhanizm** vardır. Burhana inananlar Şamanı eve sokmazlar.

Anadolu’da gürültü veya belirli seslerin çıkarılması ile **kötü ruhların** veya **cin**lerin kovulması arasında bir bağıntı kurarlar. Mesela tahtaya vurularak “tu-tu-tu Şeytan kulağına kurşun” denir veya Anadolu ve Makedonya da bir testiye kabuklu ceviz konur ve bu testinin düğün salonunda yuvarlanarak ses çıkarması istenir. Azerbaycan, Anadolu ve dağıstan’da gelin yeni evinin eşiğinden içeriye girmeden ters çevrilmiş bir tabağa basarak kırıp ses çıkartması istenir. Anadolu ve Kuzey Mezopotamya’da Türkleri ile Bulgaristan Türklerinde yere düşen cam eşyanın mesela bardağın kırılması istenerek “kazayı belayı savdı” denir. Düğünlerde silah atılmasının uğruna inanılır. **Ay** tutulunca ayı tutan cinlerden kurtarılması için teneke veya kazan dibi çalılar, taşlan biribine vurularak ses çıkarılır. Bir nevi gürültülü ses, düğünler de ve cenazelerde çıkarılır ve buna “zılgıt” denir.

Bir Kadın zor doğum yapınca eşiğinin önünde gürültü yapılır. Bu konuda Hakasya’da benzeri inançlar var mı ? “Kadın doğumda zorlanınca gürültü yapılması inancı Hakasya’da da vardır. Ay tutulduğu zaman da gürültülü ses çıkarılır. Köpeklerin kulakları çekilerek onların havlamaları, ses çıkarmaları sağlanır.

Sayın hocam, yaş dönümü erginlik yaşına gelmiş olmasının evveli ve sonrası, kadınların özel halleri itibariyle kişioğlunun haiz olduğu kuvvelerde bir değişme farklılaşma, artma, eksilme gibi bir durumu olur mu? Bu konuda Hakasya da inanç var mı?

“Çocuklarda, belirli yaşlarına kadar onlarda kutsallık vardır. Temizdirler, Günahsızdırlar.ayrıca “Umay Ana” inancı var. **Umay Ana’nın** çocukları üç yaşına kadar koruduğuna inanılır. Kadınlar kut itibariyle içerdikleri kuvve itibariyle özel hallerinde dönüşüm yaşarlar.”

Şamanizmde , Hakasya Türk inancında günün her saati etkinlik itibariyle aynı mıdır?Mesela, Anadolu ve Türk Dünyasının Kuzey Mezapotamya, Balkanlar, Kafkasya itibariyle düşünülünce, güneşin doğuşuna bağlı olarak bazı inançlar vardır. Öğlen, akşam, akşamdan sonra bazı uygulamaların yapılmasından kaçınılır.

“Hakasya’da kadın hiçbir zaman başı açık olarak geceleri evin eşiğinden dışarı çıkmaz. İnanca göre gün batımından sonra kötü ruhlar aktifleşir. Kişioğlunun yaşamı gereği yaptığı her işe engel olurlar. Kişinin onlara mani olması için yüksek sesle de olsa söyledikleri duymazlar.

B.V. Yonovlevic’in açıklamasından sonra, Türk Dünyasının birçok yerinde bu arada Balkanlar, Kıbrıs, Kuzey Mezapotamya, Kafkasya’da gün batımı saatlerine yakın yatılmaz. Uyumakta olanlar da uyandırılır. **Gün batımına** yakın türünden dikim yapılmaz böyle dikimlerin çürüyeceklerine inanılır. “Gün anasına kavuşan

saattir.” denilir. Bu dönem için **“dar vakittir”** denir. Dar vakitte defin de yapılmaz.......gibi inançların derinliği sezilebiliyor. Mesela “akşamın şerrindense sabahın hayrı”denir.

Tür halk inançlarında çok rastlanılan üç, dokuz, yedi, kırk gibi sayıların “Hakasya Halk İnançlarında izlerini merak ediyoruz...

“Yedi kadına bağlıdır. Dokuz ise erkeğe bağlıdır. Her ikisi ile de Hakasya da inançlar vardır. Ayrıca Hakasya Halk inançlarında “Sene-i Devriye” “Senesi” ile ilgili inançlar da vardır. Ölünün sene-i devriyesi yapılır.

“Kız isteme ile de ilgili inançlar vardır. Hakasya’da kız istenilmesinden ziyade genelde kız kaçırma yöntemi ile evlilik yapılır. Kuşu öldürünce kız istemeye gidebilirsin; diye bir tabir vardır. o takdir de kızın annesi ve babasını kızı vermeme gibi bir hakları yoktur. Çünkü, o kuş beddua eder; inancı vardır. Aslına bakılır ise, kuşların öldürülmesi yasaklanmış, yalnız kız isteme uğruna kuş öldürebilirsin. Bu durumda kuşun bedduası avcıya değmiyormuş. Kız istediği halde ailesi kızı vermez ise, o zaman kuşun ruhunun bedduası, kızın annesine babasına gider. Hakasya’daki beddua ettiğine inanılan bu kuş kızı seven erkek tarafından kuş öldürülebilir. **Kuş** öldürüldükten sonra, kızı ailesinden istemeğe rahatlıkla gidebilir. Bu durumda kızın anne ve babasının kız vermemek hakkı yoktur. Böylece beddua eden kuş ortadan kalkmış olur. O kuşu öldüren erkek de başarılı olarak kabul edilir. Bu kuş filamingo veya Hıshılık türünden bir kuştur. Hakasya halk inançlarında üçüncü, yedinci, yirminci, kırkıncı, yüzüncü ve senei inancı bu kuşun ölümü ile ilgilidir. Bu kuş inanca göre iki tane imiş, bir defasında avcı bunlardan birisini öldürmüş, sağ kalan eş kuş, yani ikinci kuş, eşinin ölümünün üçüncü, yedinci, yirminci, kırkıncı günleri ve senei devriyesinde eşinin ziyaretine gelirmiş. Bu inancın kaynağında bu efsane yatmaktadır.....

Hakasya’da hapşıran insana yanındaki diğer kimseler **“Ala köpeğin** kıçını yala” derler. Bununla amaç Ala köpeğin kıçında da bir takım cinler vardır. İki cin / şeytan birbirine kavuşunca insanoğluna zarar veremeyeceği inancı vardır.... bu ifade daha ziyade yaşı küçük olanlara denir. Büyüklere (Burnun sağ olsun) denir.

Anadolu ve yakın çevresinde de hapşırma ile ilgili inançlar vardır. Sınanmış olmasına göre bazen çift hapşırık uğurlu sayılır ve “sabır geldi” denir. Aksıran “Sabır ihsan eyle Allahım”der. Hapşırana çok yaşa veya sağlıklı yaşa denir. O da “hep beraber” der. Sivas yöresinde hapşıran “Torunun taşağını ovşa-ov” bunu anlamı erkek torun sahibi olarak kadar uzun ve mutlu yaşa demektir.

Anadolu’da düğüm atmakla ilgili inançlar var. Mesela nikah kıyılırken düğüm atılmaz. Kilit makas gibi şeylerin ağzı açık tutulur. Kapatılmaz. Kollar göğüste bağlanılmaz. Damat gerdekte iken ipe düğüm atılması halinde damatın bağlanacağına inanılır. **Kurt ağzı** bağlanırken da okunan bıçağın ağzı kapatılır. **Mevlüt** dinlenirken eller dizin üzerine parmaklar açık bir şekilde konulur. Adak bezinin bağlanılmasının da kuralı vardır. Düğüm atmanın altındaki gerçek nedir.? Neden, düğüm atmak bu kadar önemlidir.?

“Biz de böyle bir şey yok. Ama Şaman dua ederken dinleyenler ellerini göğüslerinde bağlamazlar. Parmakları kapatmazlar. Parmağını kapatan kimseye Şamanın yaptığı olumlu telkin geçmez, o şahıs yararlanamamış olur,inancı vardır.”

Çocukken, hoca dua ederken Rahmetli dedem parmaklarını kapalı tutanları uyarırdı. Ayrıca “küs oyunun”da orta parmak işaret parmağının üzerine getirerek düğümlenir ve küstürülen kimse bu parmağı indirerek “bozdum” der.

Hocam, insan ölünce ruh nereye gidiyor.? Biz Balkan, Anadolu ve Kafkasya Türkleri arasında bazı tebpitler yaptık. Ruh insanın neresinden ve nasıl çıkıyor? Ruhun iyi ve kötü insanın bedenini terk edişi aynı mı?

“Yaşar hoca, ölüm nefesin kesilmesidir. Ruh da ağızdan çıkıyormuş. Kötü insanın ruhunun kıçından çıktığına inanılır. **Ruh** vücuttan kuş biçimine girerek çıkarmış. İyi insanını ruhu iyi bir kuş biçiminde, kötü insanın ruhu ise kötü kuş biçiminde vücudu terkedermiş. Bütün ruhlar batıya giderler. Büyük ulu ruhlar, büyük kuşlar

turna gibi olurmuşlar. Döndükten sonra mezarlıkta dolaşır ve mezarları sayarlarmış. İnanca göre ne kadar mezar var ise, o kadar turnaların yavruları olurmuş.”

Böylece ölen insanın ruhu turna yavrusu olarak tekrar bu dünyaya dönüyor, diyebilir miyiz?

“Büyük kuş, **turna** ölünce O’nun ruhun daha küçük kuşa geçer. O ölünce başka daha küçük bir kuşa geçiyor. En sonunda cennete gidiyormuş. Böylece bu süreç içerisinde bölünerek küçülüyor ve arınıyor.

Nefesin kesilmesi, nefesin sayılı olduğu, bütün insanların ömürleri nispetinde belirli nefeslerinin olduğu, ecel gelince insanın aldığı nefesi dahi veremeyebileceği inancı Anadolu’da da vardır. “Nafile nefes tüketme” denilirken sadece “boşa çene çalma” denilmiş olmaz. Ayna zamanda sayısı mahdut olan nefesin israf edilmemesi de istenilmiş olunur.

Ayrıca ruhun bir kuş gibi uçarak vücudu terkettiği, bazan sinek veya kelebek şekline girdiği, iyi insanlarda bu kuşun hemen uçup gittiği kötü insanların ki bedeni terk ederken acı verdiği gibi inançlar, Balkan ve Anadolu Türklüğünde de vardır.

Hocam, giderek farklı kuş donlarına giren ve küçülen ruhun kefaletini ödediği, borcunu
verdiği şeklinde bir açıklama yapılabilir mi?

- Peki en sonunda bu ruh nereye gidiyor? Cennet veya cehenneme mi gidiyor?

“Ruhun da ölüyor bir yere gitmiyor”

Hocam biraz da gece – su ilişkisi üzerinde duralım. Çocukken gece su dolu kap-kaçağın
üzerinin mutlaka örtülmesine özen gösterilirdi. Biz bunu içerisine böcek falan düşmesin diye yapılıyor sanırdık. Sonra halk inançlarında suyun ağzının açık kalması halinde cinlerin bu suları içebilecekleri gibi inançların varlığına şahit olduk. Bu konuda ne dersiniz.? “Ağzı açık kalmış kaptan gece bir şey almamak lazımmış. Gece durgun sudan alınmaz. Bu türden kapların içindeki yemeklere dokunmamak lazımdır. Kötü ruhlar o şeylere gidebilir, onları kokutabilirmiş. İnsan onları yiyerek sağlığını yitirebilir”, inancı vardır.

Hakasya Türklerinde renklerle ilgili inanç var mı?

“Hakasya Türk Halk inançlarında renk sembolizmi mutlaka vardır, kişi, ateşe dua ettiğinde
üzerinde mutlaka kırmızı ve beyaz kumaş oluyor. Dağlara dua edilince siyah veya başka renkler oluyor. Göğe dua edilirken mavi ve başka renkler oluyor. Dua ederken beyaz parçayı ağaca bağlarsın. Genelde dua ederken; mavi, siyah, kırmızı ve beyaz giyebilirsin. Yalnız, sarı giymek yasakmış. Çünkü “O” sarıyı sevmiyormuş. Sarı hastalık rengi olarak kabul ediliyor. Hakasya’da bazı sülalelerin bazı renkleri giymesi yasakmış. Nedenini bilmiyorum. Renklerle ilgili bu inanç bütün hayatlarına yansımıştır. Mesela köpeklerine dahi. Mesela bir sülale sarı köpek dahi besleyemez. Aynı şekilde her ailenin tuttuğu kendisine düşen belirli renkler vardır. bazı aileler sadece bazı at renklerini tutarlar.

Anadolu’da 40-50 yıl evvel, bazı renklerin kendisine uğur getirdiğine ve bazı renklerin uğursuzluk getirdiğine inanan insanlar vardı. Ayrıca uğurlu sayı, uğurlu gün inancı taşıyanlar da olurdu.

Aİ TENGRİ İNANÇ SİSTEMİ
SAHA TÜRKLERİ İNANÇ SİSTEMİ

Seyahatimizde yakın dostumuz Uhan'ı **Şamanizm** konusunda dinleme imkanı bulduk.

Uhan, işi doğuştan Şamanlık olan bir babanın oğlu olarak Şamanizmi din olarak seçmiş ve yayınlanmamış doktora tezini Şamanizm'den yapmış Saha/Yakutistan'dan 7-8 yıldan beri tanıştığımız bir kimsedir. Kendisinden, Saha Türklerinin inancına dair derlediğimiz bilgileri aktarıyoruz.

Saha'da Türk İnanç dünyasında iki sistem vardır. Bunlar Aiy (Ai) Tengri Sistemi ile Şamanizm'dir. Her iki sistemde de At; çıkışı, kurtuluşu yani doğuyu küçük kuş, güneyi **balık** kuzeyi ve Ayı, batıyı simgeler. Evlerin kapısı güneye bakar. Ölü defnedilirken başı güneye dönük olarak yatırılır.

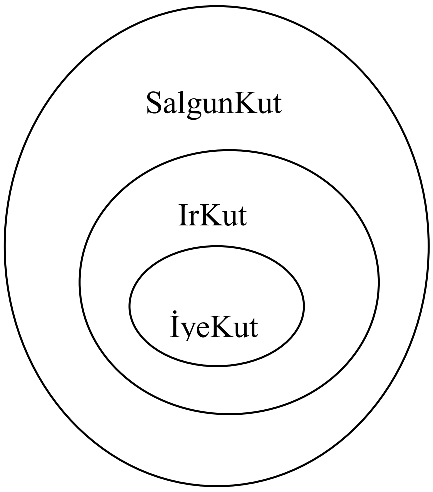
Uhan Anadolu Türkçesini ben de Saha Türkçesini yeteri kadar bilmezken anlaşmamız büyük ölçüde Rusça ve Anadolu Türkçesini bilen Enver Börüsoy'un tercümesi ve sistematiğe dair yaptığımız karşılıklı çizimlerde oldu. Gerçek şudur ki. Eski Türk inanç sistemi sadece Türkiye'de değil, "biliyorum"diyen batılılarda da bihakkın bilinmiyor. Bize göre "Türk Kültürü ile ilgileniyorum."diyen herkes bu inanç sistemine vakıf olmak zorundadır. Zira bu, zannedildiği gibi sadece tarihte kalmış bir inanç sistemi değildir. Bu sistem geçmişte asırlar boyu Türklerin bütün hayatlarının esasını teşkil etmiş, hayat düzenlerini sağlamıştır. Devlet Teşkilatlanmaları iskan politikaları, ordu düzenleri, estetik anlayışları, yönetim biçimleri, hep bu sisteme göre düzenlenmiştir. Adı anılmasa da bu sistem, türkün iki alem arasındaki düzen anlayışı olarak günümüze kadar gelmiştir.

Notlarıma göre, **"Ai Tanrı"** inanç sisteminde ruhlar vardır. Uhan, ateşin ruhu demekti. Bu büyük bir ruhtu. Aynı şekilde **ateş ruhu** da vardı. Sistemde kutsal sayılar 3,7 ve 9 idi. Dünya üç kattı veya üç dünya vardı. En üst kat veya Dünya "Üye Doydu" idi. Burası gökyüzü, yukarı dünyasıydı. Sonra **"orta Doydu"** ve nihayet **"Ollora Doydu"** geliyordu. Aii Tanrı (lar) Üye Doydu'da idiler. Orta doydu'da Ai Tanrı'nın çocukları biz insanlar varız. Ollora doydu, Ai Tanrı'nın çocukları bizler ölünce, gittiğimiz Karanlık **Ruh** alemidir. Çin, Hint, Japon devlet sistemi bu 9'lu sistemdir. Bu sistem Cengiz Han'da devam etmiştir. Bugün ABD tarafından bilinmektedir.

Bazı kimseler Şamanizm ile Aii Tanrı İnanç sisteminin ayrıcalığının farkında değildir. Sahalar/ Yakutlardaki en önemli inançlar diğer inançlarla karışmamış olanlardır. En önemli inançlar tradisyonlar olarak görünür ve öyle bilinirler. Tradisyonlar farklı farklı inanç muhtevalı pratiklerden meydana gelmişlerdir. Tradidya, üges, temel inançlar, itegel inanç tradilsyalarda ayrılıklardır. Herkezin farklı firması vardır. (Misal 5 vakit namaz da olduğu gibi) sistemde **3 kut** vardır. Aii Tanrı'nın 9 katı vardır. Obriyad doğum, evlilik, ölümde yapılan uygulamalardır. Bunları yapana Beyaz Şaman denir.

Bu üç kut, **"Irkut"** ve **"Salgun Kut"** dur. İye Kut, I. Kut'tur. Bu kut, bel ile. Gençlerle taşınır. Bu atadan geçen ana olan kut'tur. Reanksayon Kut'tur. Irkut, ruhu sistemle ilgili bir metaryaldir. II. Kut'tur. Salgun Kut III. Kut'tur. Psikolojik yapı ile ilgilidir.

İçiçe daireler şeklinde düşünülür ise, merkez dairede İye Kut, Onun dışındaki ikinci dairede Irkut ve ikisini de saran en dış dairede Salgun Kut vardır.

Merkezden çembere doğru yarı çaplarla üç eşit parçaya bölünmüş dairenin beher parçasında; Irkut, İye Kut ve Salgun Kut var iken dairenin merkezinde "Sur" vardır.

Toyun; erkek ve **Kotun**; hatun, dişi idi. Toyun, bay olarak geçiyordu. **Tonora** ise Tanrı idi. **Ürün**; Ak, şeffaf anlamındadır. **Ai-Toyun,** belki ulu boy, **ürün Ai Toyun Tonora**, Ai Tanrı Sistemi'nin en tepesindeki güç idi. Ayrıca, Gün Gübey-Katun, Güneş Gobek Hatun idi.

Yerin üstü (+) ve yerin altı (-) ile gösteriliyordu. Yerin üstü 9 ve yerin altı 9 katmandan meydana gelmişti. Bu her iki dokuz üzerindeki Aii Toyun bütün Türklerin babası ve **Gün Güley Hatun** bütün Türklerin anası idi.

Aii tanrı sözü ile **Aii Han** sözü eş anlamlı idi. Han Tanrı anlamına geliyordu. Biz Türk oymakları Aii Tanrının oymaklarıyız. Karaçay, Saha, Türkiye Türkleri bu anlamda Aii Tanrının veya Aii Han'ın oymaklarıdırlar.

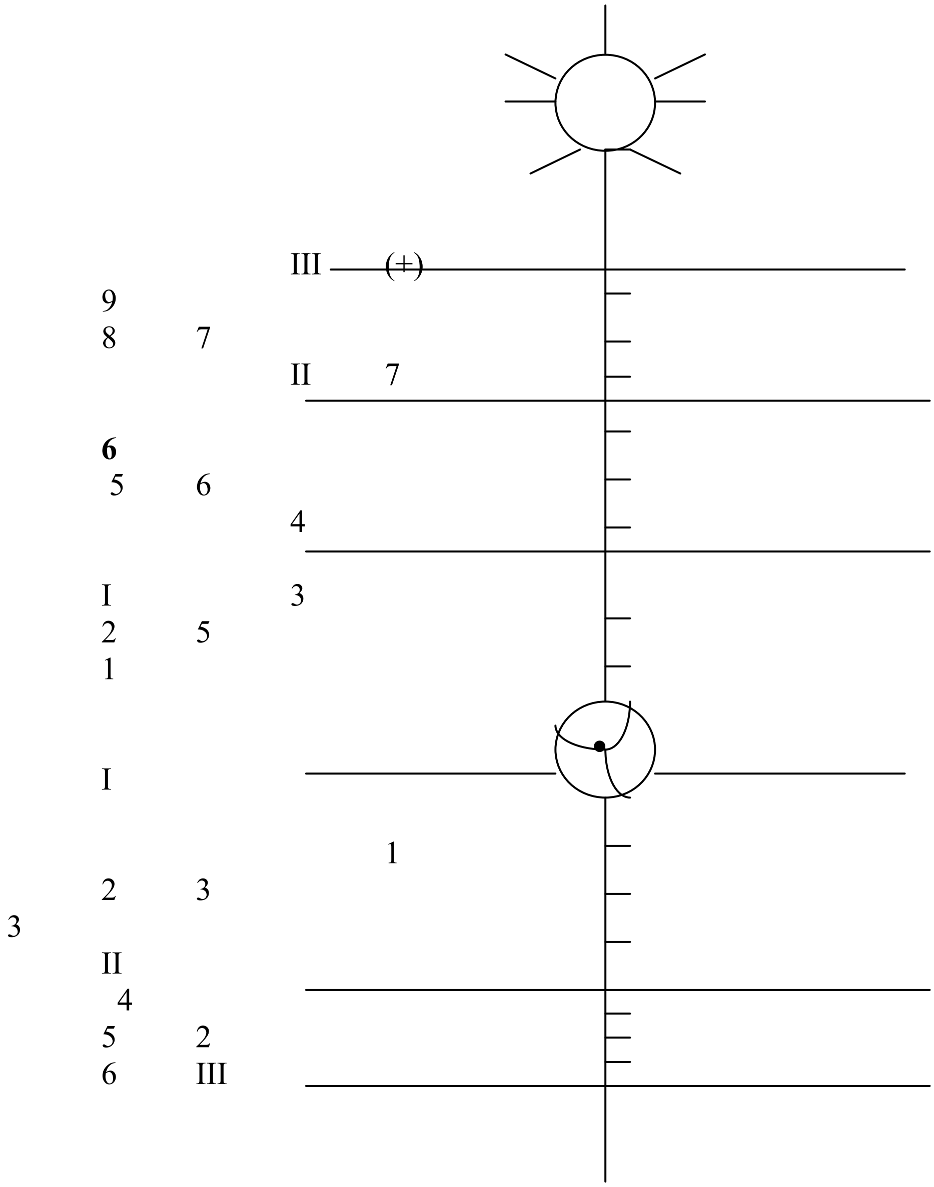
Sistematik (9) a göre yapılmıştır. 9 Ata esas alınmıştır. Terimler 9'a göre sistemleştirilmiştir. Gök 9 Kat'tır. Yer de 9 Kat'tır. Göyün her katında bir Aii Tanrı vardır. Ak gücü temsil eder (+) enerji yüklüdür. Yerin, her katında bir kara güç vardır. (Aman) dır. Negatif enerji yüklüdür. Burada Tengri olarak geçen Aii'ye yani pozitif enerji yüklü olan ak iye yerin üzerinde ve Negatif enerji yüklü Kara güç ise yeraltında kara iyedir. Sistemin başındaki ürün Ai Toyun Tonora, Tengri olmalı. Ak iyelerin Aii Tanrı olarak tercüme edilmeleri semavi dinlerin terminolojisi ile, rahmani manevi güçler ve diğerleri ise, şeytani kuvveler olabilir.

Şemanın tepesinde enerji kaynağı tabanında da ölü göl vardır. Şüphesiz bu kadar basit olmayıp her katın kendi içerinde üçlü altılı ayrılmaları ve fonksiyonları da vardır. Bizim bu kısa bilgiyi vermekteki amacımız; Şamanizmin yanı sıra ikinci bir inanç sisteminin olduğunu anlatmak ve olayın, perdelenmeye çalışıldığı gibi, fetişizm, totemizm, Şamanizm, antropomrfizm ve nihayet mototeizm gibi tasnif tanımlamaları ile perdelenebilecek türden olmadığını anlatmaktı. Bu sistemdeki zihniyet ile Türk cihan hakimiyeti mefkuresi arasında kurulan bağa açıklık kazandırılması lazım.

Bu bilgilerden sonra, han, hatun, kaan bana daha farklı mesajlar vermektedir. Bilge Kaan'ın ve Cengiz Han'ın anlamı daha farklı boyut kazandırmaktadır. Bilge Kagan ve Cengiz Han'ın isim aldıkları Türk inanç sisteminin mahiyeti ne idi, ilk Bilge Han ve ilk Cengiz Kaan'ın mahiyeti ne idi. Hem dünya ve hem de ahirete yönelik bu sistemin mahiyeti bir gün ülkemiz de de bilinecektir.

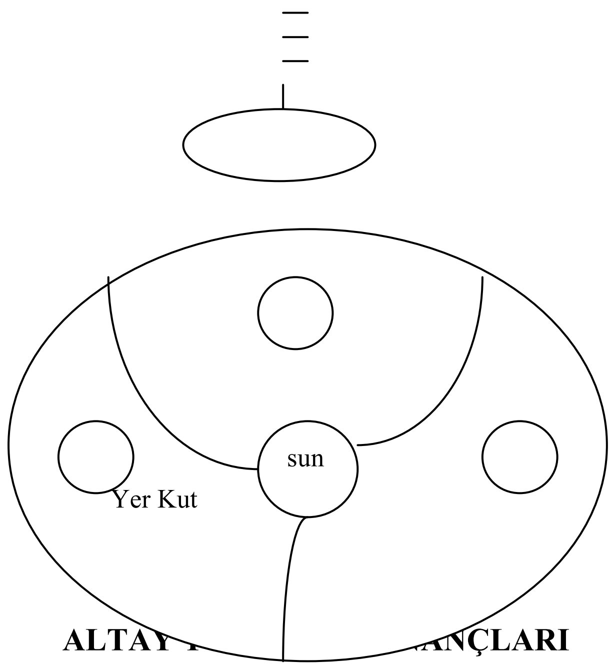
Sistemin tepesindeki Ürün Aii Toyan Tongara Cumhurbaşkanı konumundadır. Burası 9. Kattır. 8. katta Cengiz han, Buyruk veren cinsiyeti vs. tayin edendir. Emirleri yerine getiren kişiyi yapan yaratandır. 7. katta;Bilge, Tonga, **Yılgo** Hanlar vardır. Bilge kişiye kim olduğunun bilincini veren bilgiliğin Ak iyesidir. Tonga Astrolog astrolojinin Ak İyesidir. **Yılgo**, ömrü tayin eden, savaş-ölüm ak iyesidir. 6. katta Song Cahın vardır. sur veren enerjiyi veren iyedir. 5. katta Uluğ sorun vardır. Bu ak iye, **Kara Kuş** büyük karga olarak bilinir. Uçmayı temsil eder. Şamanın profesyonel simgesidir. 4. katta **Hatay Aii** vardır. Halka güç verip birleştiren ve kartal ile temsil edilen Ak iyedir. 3. katta **Döhögay Aii** bu iye At ev mülkün iyesidir. 2. katta iye **Sıt Hatun** vardır. Sevgi ve boynuzlu hayvanların iyesidir. 1. katta **Aihut Hatun** vardır. 3. günün veya 3 yolun Ak iyesidir.

Sistemin 9 kat yer altını temsil eden katmanlardaki Kara iyelerinde ilgi alanları ve simgeleri vardır.

7
8 1
9

(-)

ALTAY ... ANÇLARI

Seyitbay Baydulaev'den, bu yıl ikincisi 19-23 Haziran 1992 tarihinde Abakan da Altay Türkleri Etno-Sosyal Yapısal Problemleri Sempozyumu için davet almıştık. Sempozyum organizasyonunu Hakas Devlet Üniversitesi üstlenmişti. Gitmek kısmet olsa idi, Hakas Türklerinin Uluğ Türkistan'ın Kuzey bölgesinde misafiri olacaktık. Maalesef hazırlığımız buna müsait değildi. RF gümrük görevlileri 1 günlük vize gecikmesini dahi ciddi sorun yapıyorlardı. Ufa'ya gitmişken üzülerek bu fırsat kaçırdık. Her yıl yapılacak olan bu kültür şöleninde; Hakas, Teleüt, Şor,Altay ve yörenin diğer etno – sosyal problemlerini dinleyip anlamak mümkün olabilmektedir. Bilindiği gibi Hakas 70.000 Hakas Türkü yaşarken Rusya Federasyonuna bağlı bu Türk Cumhuriyeti'nin başkenti Abakan'dır. Tuva'da 10.000 Hakas Türkü yaşarken Tuva Türklerinin kendi yöntemleri yoktur. Rusya Federasyonu mensubu olarak alınırlar. Şor'da 5.000 Şor Türkü yaşarken Şor Türklerinin de kendi yöntemleri yoktur. Bölge Kıpçak'larının da durumu aynıdır. Keza, Kemirova'da yaşayan 2.500 civarındaki Teleüt Türkü'nün de kendi yöntemleri yoktur. Altay Türkleri 70.000 Gorna Altayişki'dir. Batı Sibirde yani Uluğ Türkistan'ın Kuzey Doğusunun batı ucunda 5.000 Kızıl Türkü, Kızıl Federe Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Uluğ Türkistan'ın Kuzey bölgesinin bu Türkleri arasında maalesef ortak bir organizasyon yoktur. Sadece Kurultaylarda biraraya gelebilmektedirler. Türk Kültür milliyetçiliği benimsemiş gençler için yeni bir hedef belirmiştir. Bu hedef bu tür kurultaylara, gerekli misyonu yüklenerek şuurla katılmak ve bu Türk kesimleri arasında katalizatör rolü oynamaktır.

Bizler maalesef kurultaylara davet ettiğimiz kimselerin eline davetiyelerin geçmesini dahi sağlayamıyoruz. Bir teklif daha yapıyorum. Türkiye'de her yıl yapılan TÜDEV türünden kurultayların özel seksiyonları oluşturulmalı. Mesela Sibirya Türkleri seksiyonu gibi. Bu toplantılar, yemek yenilme saatlerinde de düzenlenebilir. 6. yapılacak olan TÜDEV kurultayında siyasi, iktisadi, kültürel, eğitsel, teknik komisyonların beherinde Sibir Türklerinin meselelerine yer verilmektedir. Yapılacak önemli bir hizmet var. "Ben Milliyetçiyim" diyen her Türk genci asgari bir Türk lehçesinden pratik edinmeli. Bu birkaç aylık bir uğraştır. Anlaşılmayan konuşmalarla problemler çözülmez.

Seyahat gözlemlerinin yanısıra, tespitini yapabildiğim halk inançlarını da yazmaya Avrupa Türklüğünün bir parçası olan Makedonya ve Uluğ Türkistan'ın güney bölümünü teşkil eden Kuzey Afganistan gezileri münasebetiyle başladım. Daha sonra bulunma imkanı yakaladığım Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan gibi Türk elleri ile ilgili, kısa sürede tespit edilmiş halk inancı aktarmaları bu alanda bu ülkelerde yüzlerce cilt eserin varlığını görünce yaptığım çalışmalar bana başlangıçta fuzuli gibi görünmeye başladı. Çok geçmeden bu uygulamamla yanılmadığımı anladım. Zira bu kaynakların Türkiye Türkçesine çevrilmeleri ve aynı alfabe ile yayınlanmaları, ortak Türkçe ve Türk Dünyası'nın ortak alfabesinin beklenilmesini gerektirecekti. Ben yaptığım çalışmalarla tespitlerimi aktarmakla kalmıyor, başlangıçta Anadolu Türk Halkı inançları ile yaptığım

karşılaştırmaları, seyahat çevrem genişledikçe daha kapsamlı alanlara yayılabilme imkanı buluyordum. Böylece Türkiye Türklüğüne Türk Dünyası'ndan inanç malzemesinin yanı sıra literatür, metot ve teori de aktarmış oluyordum.

Söz Uluğ Türkistan'ın kuzey sakinleri, Sibirya Türklerinden açılmışken, Altay Cumhuriyeti Gorno – Altaist Üniversitesi Tarih Fakültesi Tarih Bölümü Etnologlarından Karakız Tadina'dan Gök Tanrı inancına dair aldığım bilgileri aktarmaya çalışacağım. Biz Türkiye'de yazılı kaynaklardan hareketle sistemi tesis etmeye çalışırken şimdi bu inancın sahibi ve konunun uzmanı bir grupla tanışmıştık.

Altay Türkleri Rus baskısı sonucu ikinci bir isim daha almak zorunda bırakılmıştır. Zamanla Türk ismi ikinci planda kalmış, Altay'da Rus isimleri ön plana çıkmıştır. Rus kültürel baskısını günlük hayattaki konuşma dilinde de görmekteyiz. Yakın zamana kadar iki Türk aralarında Türkçe konuşsalar ihbar edilmekte veya Rus gençler tarafından tehdit edilmekte muhatap edilirlerdi. Ruslar Hıristiyanlığı Ruslaştırmada araç olarak kullanmışlardır.

Altay Türklerinde **"Etiket"** muhtemelen "İtikat" aile içi ilişkiler ve yaşam ilişkileri anlamındadır. "**Tör**" ise, sadece ihtiyarların kaldığı evlere verilen isimdir. Bayanlar evlerin sağ bölümünde erkekler ise sol bölümünde otururlar. Bütün evlerin kapısı muhakkak doğu yönüne bakar.

Altay kişi, Altay Türkü Gök Tanrı'yı Gök'de tahayyül eder. O'nunla teması sağlayabilince, O'nu yakalayabilince, bağlantıyı kurunca O'na dua eder ve ne istek isteyecekse ondan bu temas halinde ister.

Altaylarda yaşayan Kıpçak, Tölös, Mayman, Todaş ve İrkit gibi Türk unsurlar "Altay Kişi" kapsamındadırlar. Bunların hepsi "Altay Kişi" olarak bilinir. Altay kişide Kıpçak, Kıpçakla Mayman, Meymanla Tölös, Tölös ile İrkit kesinlikle evlenmez. Kaç göbek geçerse geçsin akraba sayılırlar.(Bunlar **Urkut**, bana Türkmenistan'da tespitini yaptığımız Yağmur'un Piri **Irkut-Urkut** Ata'yı hatırlattı.) Türk toponomi ve Onomastiğine etomolojik tahlil getirildiğinde, Türk mitolojisi ciddi mesafeler alma imkanı bulabileceklerdir. Altay kişide baba erkillik vardır. Baba mesala Kıpçak olsa, bala da Kıpçak sayılır. Bu bala diğer Kıpçak balalar, babalar ile karındaş sayılır. Bu tür evlilikler inanç olarak da, ilmen de mahsurludurlar.

Altay kişide her bir boyun inançlarındaki ortak yanların yanısıra kutsalı algılama biçimlerinde farklılıklar vardır. Bu inançların hepsini bir sistemde yorumlamak zordur. Son yüzyılda bunların ortak yanlarını bir inanç sisteminde birleştirme gayretleri olmuştur.

Altay kişinin inancı bütün tabiatı kapsar. Bu kapsama gün, ay gibi gök cisimleri de dahildir. Bu inanç bütününün adı **Altay Kutay** veya Gök Tanrı'dır. **Altay Kişi,** Altay Kutay'ı memnun etmek ve onu kızdırmamak için üç şeyi mutlaka evinde bulundurmak zorundadır. Bunlar od/ateş, süt ve artış/arçın'dır.

Ateş, Altay kişinin evinin ortasında olur. Süt ve sütten yapılma ayran misafire edilen ilk kutsal ikram'dır. **Artış/Arçın dağdan** getirilen evde yakılan tütsünün tesirine inanılan bir bitkidir. Altay kişide dünyaya gelen her erkek, dünyaya geldiği yerden yaşayacağı yere Arçın getirir. Bu taşıma işine **Kam/Şaman/Bilirkişi/Gözcü** nezaret eder.

Altay Kutay/Gök Tengri'nin ileriyi görme gücü verdiği bir erkek, doğduğu yerden temin ettiği artış ile birlikte Kam'a gelir. Kam kendi gümüş yüzüğü ile bir ölçüm yapar. Artış'ın tohumlarına bakar tohumlardan; bir mavi ve bir ak veya iki ak tohum seçer. Kırmızı ve kara tohum makbul sayılmaz. **Kam**, **yüzüğü** ile bakarak seçtiği tohumları bir beze bağlar. Bağlı haldeki bu tohumlar evin doğusuna asılır ve yönü değiştirilmez.

Altay kişinin nazarında bazı özel kutsiyetler vardır. Bunlar Gök Tanrı'ya inanan altay boylarında boylara göre değişirler. Mesela Kıpçaklarınki tavşan, İrkitlerinki Merküt veya Burkut diye bilinen bir kuş, **Toduş'larınki Tavşan**, Tölös'lerinki **Deve**, **Munduz'larınki Öküz'dür**. Öküz, **Gökbuğa** olarak bilinir ve mavi denizi simgeler. Gök Tanrı inancına göre, Tanrı eskiden bu boylara anılan yayık/cayıkların donuna girerek görünmüştür. Veyahut

da geçmişte tavşan, öküz, buğa, burkut, devede tanrısal güç tecelli etmiştir. Böylece bunlar kutsiyet kazanmışlardır, bunların arasında en kutsalı Merküt veya Burkut kuşudur.

Altay kişiden her boy, Kam'ın içerisine ak veya mavi Artış/Arçın tohumu koyup bağladığı bezin üzerine kendi kutsal yayık/cayıkını çizer. Bu **yayık/cayıklar** güneşin sabahleyin çıkış saatlerine göre güneşe saygı olmak üzere pencere veya kapıya asılırlar. Ay, dolunay oluncaya kadar "yayık" a dokunulur. Ay, **dolunay** olduktan sonra kesinlikle dokunulmaz.

Altay kişi de **süt** sacısı **sol el** ile olur. Bu süt hiç içilmemiş bir süt olmalı ve serpme veya saçma işlemi 2-4-6 veya ikinin katlarında olmalıdır.

Altay kişi, Altay Kutay veya Gök Tanrı inancında Altay kişinin şahsını ve evini her türlü uğursuzluktan korur. Bunun için Artış/Arçın sabahleyin yakılır, tütsüsü doğudan batıya evin içerisinde gezdirilir.

Altay kişinin inancına göre akşamları çok konuşulmaz. Akşam ölmek muteber sayılmaz. Akşam saati veya geç vakit, ay çıkmış ise Burkut olmaz. Altay kişide alçak gönüllülük, tevazu esastır. Böbürlenmek itibar görmez.

Altay kişinin kutsiyetlerinden ateş, evin ortasında olmalıdır. Ateşte yemek pişirilir. Yemek insanların doymasını, yaşamasını sağlar. **Ateş** bunun için kutsaldır. **Rızık**, namet çok önemsenir, Misafir gelince ekmek türünden yiyecekler getirdiğinde ev sahibi bu rızkı 2,4,6,8 ve benzeri gibi ikinin katlarına böler, bunun 4 parçası ateşe verilir. İnanca göre, "insanoğlu yediğini çıkarıyor. Bu büyük ölçüde israftır. Getirilen hediyelerden ateş gibi kutsiyetlere ikram edilmelidir." Ateş/Od sanıldığı gibi ruhsuz değildir. **"Od ene"**, **ateşin ruhu** demektir.

Altay kişi rızka, yiyeceği yemeye saygılı davranır. Altay kişi yemeğini yerde yer. Yemeğin üzerinden geçmek atlamak, yemeğe saygısızlıktır. Doğru bulunmaz. Bu uygulama yemeği kutsal kabul etmekten değil, ona saygı duymaktan kaynaklanır.

Yiyecek türünden hediye getirildiğinde "hediye getiren kimse, sana hediyeyi verirken kendisine bir parça ayırmaksızın mertçe hepsini sana verirken, sen neden egoistlik yapıp ateşten, ona ait olan kısmı esirgiyorsun." diye düşünülür. İnsana getirilen yenilecek hediyenin bir kısım tabiata, ateşe verilen ise, tabiat kişiye daha çok verir, inancı vardır. ateşe her yiyecek verilmez. Etin ve çorbanın yağlı kısmı makbuldur. Ateşe yemeğin yağlı kısmından verilmeli, Altay yurdu ve onun yolları dağlıktır. Ateşe/Od'a ağız, kursak; damak yemek verilince dağlara ve yollara saygı gösterilmiş olunur.

Altay kişi, sarp dağ yollarından aşarken, bir tersliğe uğramasın başına bir kaza gelmesin mesela dağdan tepesine bir taş düşmesin diye kayın ağacına 1 tane bez geçirerek bağlar. Ağaç yoksa bu bez çalıya bağlanır. Böylece Gök Tanrı'yı memnun etmiş olduğuna inanılır.

Altay kişi, etrafındaki çalı ve kuru otlardan 2,4,6 veya katı kadar yonar, ateş yakar; bu ateşte pişirdiği yemeğin yarısını yer, yarısını ise orada bırakır. Bu uygulamaları Altay'a ilk gelen kişi yapar. Ayrıca erkek (oğlan), kızı (gelini) evinden alıp kendi evine götürürken, kızın anası ve babası dağları aşarak en büyük dağ olan 3 Sümer dağına gelir. Burası 4540 m. yüksekliğindedir. Anne burada dua eder. Bu dağın 3 tepesi vardır. Altay Türkçesinde **Sümer**, **Ak karlı tepe** demektir.

Altay kişi, Altay Kutay/Gök Tanrı inancı gereğince ölünün 3,7,9,40 günü ve senesi devriyesinde dini merasim yapar. Ancak "**mezarı**, yeri deşmek"uygun değildir.

Altay Kutay-Gök Tanrı inancına göre ölünün ruhu geri dönebilir. Ancak bu istenilmez ölümden sonra ruh tekrar geri dönmemelidir. Bu tarz geri dönen ölü insanın ruhu şeytan olarak döner ev insanların hayrına çalışmayacağına inanılır.

Altay Kutay-Gök Tanrı inancında kadınlar ölünün ardından ağlamazlar. Altay kişi de erkek veya kadının ağlamasına pek rastlanmaz ve yadırganır. Hint filmlerindeki ağlayan erkekler hayretle karşılanır. **Yırlamak** (ağlamak) bilinmez. Ölen kişiyi Kutay almıştır. O, ne yapacağını bilir. O'nun karar ve uygulamalarını göz yaşı ile karşılamak, O'na karşı saygısızlık sayılır. Altay kişinin böyle tutumları Altay Kutay'ı üzebilir. O'nu üzmek doğru değildir.

Çocuğu olmayan Altay Kişi, "Kutay vermiyor" der ve ondan kendisine çocuk vermesini ister. Altay dağlarında tıbben ve inanç itibariyle kutsal sayılan yararlı sular vardır. Ruslar bu sulara itibar etmezler. Sadece Altay kişi bu suların yerini bilir ve bunlar yabancılara gösterilmez. Bunlara **"Arjan Su"** denilir. Bu sulara her zaman gidilmez. Dolunaydan evvel gidilmesi gerekir. Çocuğu olmayan Altay kişi burada yatar ve oturur. Bir tek şey düşünür "Altay Kutay bana bala ver"diye niyetlenilir. Bu sular kaynak sularıdır. Bunlardan bazıları akşam, bazıları sabah ve bazıları da öğle içilirler. Hangi suyun ne zaman içileceği Kam/Bilirkişi tayin eder onun bilgisine başvurulur.

Altay kişinin, Altay Kutay inancına göre Kayın ağacı veya çalılara bağladığı çaputun ismi, **Kıyra** veya **çalamadır**. Çalamayı, kadın, erkek ve çocuk herkes asar.

Altay kadın kişi hayatının önemli dönemlerinde Kıyra /Çalamayı kayın ağacı veya görüşelim bağlamaz ise saçının sağ, sol ucunu eller, tepesinde sıvarlar Altay Kutay'a dilekte bulunur. Kadın dilekte bulunurken, çok büyük bayramlarda tepesine koymak için eli ile bastırır.

Altay kişi, bilmediği bir başka uzak yere gidince 2-4-6 ve katlarında gümüş paraları Ak idil gibi büyük akarsuya atar. Altay kişide suya gösterilen itibar toprağa gösterilenden daha fazladır. İnanca göre su toprağı tutar. Bütün sular ve göller birbirleri ile bağlantılıdırlar.

Altay Kutay'da, yani Gök Tanrı inancında "Agtıyan"Tanrı ile birlikte bütün tabiatı kapsayan bir terimdir. Altay Türkçesinde, **Ag**; kutsal ve **tıyan** da inanç demektir. Agtıyan; Kutsal Altay inancı aynı zamanda Kutsal Altay Tanrısı demektir. Agtiyan veya akdin inancında **Umay ene**, kadınların, **hamile kadınların**, bütün çocuk dileğinde bulunanların kutsal yardımcısıdır.

Agtiyan'da; **Kam** ölünce toprağa gömülmez. Kam'ın türbesi toprağın üzerinde olmalı veya cesedi ağaca sarılır. Bu ağaç yolu olmayan uzak ve sapa yerlerde olmalıdır. Ağaç çok büyük ve yaşlı bir ağaç olması Kam'ın cesedinin sarılı olduğu gövdesini ağacın dalları kapatabilmelidir. İnsanlar o civardan uzak durmalıdır. Bu atmoser insanları hasta edebilir, delirtebilir, hatta öldürebilir. Bu tür ağaçlara **"Kamtit**" denir. Kamtit, Altay Türkçesinde ağaç, demektir.

Agtiyan'da , kadın nehir erkek nehir ikisi birleşir "**ob**" olur tarzında saygı ifade eden bir ibare vardır. Novasibirski'de kadına saygı göstermek ibadet seviyesindedir. Kadın kutsaldır. Düğünde ikram kadından başlar. Misafirlikte de ikram kadından başlar. Her kadın saygı celbetmek, durumunda olup, saygı duyulan kadın için **"uzun etekli"** denir. "Uzun etek" tabiri saygı ifadesidir.

Altay kişi halk inançları ve Agtiyan hakkında Garna Altay Üniversitesi profesörlerinden Grıgori Samaev'den de bilgi aldık. Altaylarda kişi ölünce, ölen yaman kişi (kötü kişi) ise Yerlikbıg'e yarı yerin altına gider. İyi kişi ise göğe, yukarı çıkar. Bazen ölen iyi insanın ruhu yeryüzünde kalıp iyi niyetli insanlara yardımcı olur.

Altay kişinin mescidi yoktur. Agtiyan'da adeta her yer mescittir. Bir **ağaç** veya kaya ibadet için yeterlidir.

Agtiyan da Altay kişi iki yılda iki defa **kurban** keser. Bunlardan ilki ilkbaharda alevi inançlı Türkmen ve Zazalarda devam etmiş olması önemli bir tespittir. Boyların kendi içlerinde evlenmemeleri 7 **göbek sayma**, **ahret kardeşliği** ve **kirve akrabalığını** hatırlatmaktadır. Bu arada Altay kişinin baba erkil veya ana erkil aile tipi olduğunu da belirtmek zordur. Soy babadan devam ederken, çocuğa ismi dayı vermektedir.

Altay kişinin inanç hayatını düzenleyen **Od, Sacı** ve **Üzerklik** günümüzde Anadolu Türk inanç sisteminde de yaşamaktadır. Agtıyan/Akdin'de olduğu gibi net olmasa da Anadolu'da da tavşan ve benzeri hayvanların farklı fonksiyonlarının varlığına inanılır. Keza günün muayyen saatlerine Anadolu'da farklı fonksiyonlar yüklenilmiştir. "Akşamın hayrındansa sabahın şer'i yeydir" denilir.

Mavi'nin ve **Ak'ın** itibarlı oluşu **3-7-9-40** ın kutsal sayılmaları, sacı yapılırken "ters" den dökülmesi günümüze kadar Anadolu'da devam etmiştir. **Kayın ağacına sacı** niyetine bez bağlanılması, suya madeni para atılması, keza bilinen ve devam eden inançlarımızdır.

Dağ tepelerinin defin için seçilişleri, üstü taş yığılı mezar şekli, ulu su başlarında çocuk dileme, ilk saçın merasimle kesilip saklanılması, hortlayan ruhun makbul sayılmayışı inancı hala devam etmektedir.

Tespitlerimiz arasında en ilginç bulduğumuz husus, kadınlar için, "uzum etek" denilmesinin bir onur ve namus simgesi olarak algılanmasıdır. Maalesef Anadolu Türk kadını bu tabiri, sanki kadını aşağılamak için kullanılmış gibi değerlendirmiştir.

Bizim için sürpriz olan yeni tespit de 2-4-6-8 gibi ikinin katlarında bazı pratiklerin yapılmasıdır. Bir takım dini uygulamalar da çift sayıların seçilmiş olmaları bizim için yeni idi.

Altay kişinin töresinde el öpmek yoktur. İnsanlara dokunmak bile adeta yasaktır. Bu bayramda kabir ziyareti geleneği de yoktur. Kabirleri yılda bir defa ölümün 7-40 sene-i devriyesinde ziyaret edilir. Kam'ların bu tür toylarda ziyareti olmaz. Kam'lar bu tür toylara da gelmezler. Altay kişi, Kam'a dolunaya kadar gelir, daha sonra gelemezler.

Altay kişi sabah erkenden ulu dağlara çıkarlar. Bunu **kart kişi** (yaşlı)ler yaparlar. Amaç bereket için Gök Tanrı'ya dua etmektir.

Altay'ın (Altay Hakanının) yükselmesi için özel merasim yapılır. Buna **"Altay Kudureri"** denilir. Bu merasim yazın ilk yarısında yapılır. Sabahın erken saatlerinde yapılan bu merasime yaşlı erkekler ve çok yaşlı hanımlar katılabilirler. Bu kadınların çocuklarının olma ihtimali kalmamış olmalıdır. Yılda bir defa yapılan bu merasim sabah erkenden güneşin ilk ışıklarıyla yapılır. Merasim hiç insanların bulunmadığı çok özel yerlere gidilerek oralarda yapılır. Merasim esnasında diz çökülür. Böylece Altay'dan bir şey istenirken Altay'a Altay Kutay'a saygı gösterilmiş olunur.

Dua esnasında:

"Malımız yahsı olsun
bu yılımız çok iyi geçsin"
diye umumi isteklerin yanısıra özel isteklerde de bulunurlar. Çocuğu olmayan kadınlar ve bekar kızlar, bebek ve eş isteyenler için **"Arjan – Su"**ya giderler.

Ay tutulunca Altay kişi, teneke döver ve gürültü yapar. Telbegen'in yakalamış olduğu ayı bırakmasına çalışılır. **Telbegen** (**Yedibaşlı**) bir güçtür. Bu güç ayı tutar.

Altay kişi, ayrıca büyük yılanların efsanevi güçlerine de inanırlar. Halk destanlarında kahramanlar bu **yılanlarla** savaşır onları yenerler.

Altay kişi, inancına göre evin doğuya bakması gereken kapısının eşiğine basılmaz. Güneş bu kapıdan gireceği için burası itibarlıdır. Ayrıca **eşikte "Pozogo Pazat"**vardır. Kapının eşiğini korur.

Altay kişinin inancına göre, sıralı ölümlerde baş sağlığına gelen kimselere ikram, güneşin doğup yükselme istikameti esas alınarak, doğudan batıya doğru yapılır. Sıralı olmayan ölümlerde yemek vesair. İkramlar **ters** istikamette yani **güneşin** battığı yönden doğduğu yöne doğru batıdan doğuya doğru yapılır.

Altay kişi, içecek bir şey ikram edecek ise, bir veya üç defa **sağ eli** ile elinin sırtı yere gelecek tarzda (normal suyu boşalma istikametinin tersine) yere döner.

Altay kişi, bir cenaze merasiminde bir şey içecek ise **batı yönüne** bakarak içer. Zira inanca göre, ölünce **ruhlar** batıya giderler.

ALTAY KAMİZMİ'NİN ANADOLU TÜRK HALK İNANÇLARINDA İZLERİ
GİRİŞ

Bu yazıdaki Altay Türkleri ile ligili bilgileri Özbekistan'da kadastro mühendisliği tahsili yapmış olan Altay Türklerinden bayan Kom Nadya Yuguşeva, 3. Yenigün Kültür Şöleni'nde vermiştir. Türkiye'deki benzeri inançlarla karşılaştırılmalarını Yaşar Kalafat yapmıştır. Alınan bilgiler göstermiştir ki, Anadolu'da Gök Tanrı/Kamizm'in izleri sadece heteredoks kabul edilen inanç kesimlerinde değil, Sünni inançlı kesimlerde de görülmektedir. Şamanizm tabiri, Ruslar tarafından Kamizmin inançlılara verilen bir isim olup Rusçadır. Çift örüklü saçı olan **Nadya Yuguşeva**, "Altay'da tek **saç örüğü** bekar kızlara aittir" demektedir.

Altay Türklerinin 1/12 si Hıristiyanlaştırılmıştır. Maalesef, bunlar Ruslaşmış Altay Türkleridir. Anadillerini dahi bilmezler. Kendilerini Ruslara borçlu hissederler. Altaylarda ciddi Hıristiyanlaştırma faaliyetleri XVII. Yüzyılda başlamış, bu çağın 50 – 70 yılları arasında keşifleşmiştir. Rus Hıristiyan misyoner örgütleri Türk halkı Hıristiyanlaştırmak için belirli zaman dilimleri için planlar yapar, hedefler belirlerlerdi. 12.6.1757 tarihinde Kuznetsk bölgesinden Papaz Sineon Şelkovnikov'un raporundan altın Göl bölgesinden 82 Teleüd7ün Hıristiyanlaştırıldığını öğreniyoruz. Yaşları 1 ila 74 arasında olan bu insanlara Rus isimleri verilmiştir. Yaygın olan Rus kadın isimleri Marfa ve Anna; erkek isimleri ise, Petr ve İvan'dı. Bölgenin Teleüt Türkleri de Ruslar tarafından Hıristiyanlaştırmaya tabi tutulmuşlardı. 1754 tarihli Sime on Metodiyev'in detaylı raporundan anlaşıldığına göre, 47 Teleüt Hıristiyanlaştırıldı ve Vaftiz babası, bu Türkleri Bikatunsk kalesine Hıristiyan Rus kazakları olarak kayıt ettirdi. Rus Hıristiyanlaştırma merkezlerinin dönem planlarına göre Rus papazlar, Altay Türklerinin dilini ve dinini değiştirebilmek için askeri baskı ve yağma metodu uyguluyorlar, sürekli baskı yapıyorlardı. 1800 lü yıllara kadar Sibirya'nın halklarının haklarına dair hiçbir yasanın olmayışı sebebi ile Papazların sınırsız tutumları kontrol edilemiyordu. 1800'lü yıllarda Altay Türkleri Altayların tarıma elverişli ovalarında da yaşıyorlardı. Kilisenin sürekli baskısı Altaylıların tamamen dağlara çekilmesine, inançlarını serbest yaşayabilmeleri için bu topraklardan kilise lehine göç etmelerine yol açtı. Yeni göç bölgelerinden Ruslar ve Çinliler vergi alıyorlardı. Böylece Altay Türkleri Rus koruması altına girmiş oldular. Şimdiki Maga ve Koç – Ağaç bölgeleri diğer Altay Türk bölgelerine göre 100 kat daha Çin ve Rusya'dan her iki tarafa da vergi vermek zorunda bırakılmışlardır. Altaylar bir tarafta Kazaklar ve diğer tarafta Moğollarca sürekli yıpratılıyorlardı. Nihayet Rusya yönetimine girmişlerdi. Bu arada Altay Türklüğünün Uluğ Türkistan ve Anadolu'ya göç etmeye başlaması, bölgedeki Türk nüfusun azalmasına yol açmıştır. Altay Türklüğünü Rus ve Çinler karşısında zayıf düşüren bir amil de, boy taassubunun yol açtığı iç çelişkiler olmuştur. Bütün bunlara rağmen 18. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyanlaştırılmış Altay Türkü sayısı 500 civarında idi.

Altay da ilk gayri resmi nüfus sayımı 1754 yılında Aleksey Butrimov ve İvan Maksyukov tarafından yapılmıştır. Bu sayımda sadece Teleüd Türklerinden 339 aile reisi, Kausk Karakol ve Teleüt Volost'ın da ve 541 hane ile 1400 aile reisi erkek, Kondem bölgesinde olmak üzere 2280 ev ve çadır veya 11.400 Türk tespit edilmiştir. Üçüncü nüfus sayımı olarak 1763 yılında yapılan sayımda, 2375 kişi kasaba merkezlerinde, 4275 kişi de Altay'ın eteklerinde Bozkır'da tespit edilmiştir. 1816 yılında nüfus sayımında toplam nüfus 11.155 kişi olarak belirlenmiştir. Altay'ın nüfusu devamlı olarak artmıştır. Bu artışa Altay'a dışardan devamlı göç gelmesi yol açmıştır. 1832 yılında 17.105 kişiye çıkan nüfus bölgeye dışardan gelen göçle artış göstermiştir. 1897 yılında 42.217 olan nüfusun %76.2 yerli Altay halkı idi. Sibirya'nın güneybatısında bulunan Altay Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 92.800 km² dir. Altay Cumhuriyeti batıda Kazakistan, Güneybatısında Çin, güneyinde Moğolistan, doğuda Tuva Cumhuriyeti, Kuzeydoğu'da Hakas Cumhuriyeti vardır.

Tabiatı kutsallaştırdıkları kabul edilen Altay'ların inanç biçimleri Kam'lıktır. Kamlıkta hayatını sürdüren Türkler dünyada fazla değildir. Altay Türklerinin 2.000 yıl önce yaşadıkları bölge Ötüken olarak bilinir. Burası Göktürk Kağanı Kutlu Bilge Kağanın, Orhun ırmağı kenarına yazıp diktirdiği Bengi taşlarının yurdudur. Bize göre o taşlarda "Türk eski öz yurduna dön" yazılmaktadır. Biz Altay Türkleri, Rus ve Hıristiyan olmadığımızın bilinmesini istiyoruz. Biz Musevi de değiliz. Biz Altay dağlarında yaşayan ve unutturulmak istenilen, çağdaş bir dine mensup Türk soylu bir halkız. Batlıların Şamanizm dediği **Kam Dini** inancına mensubuz. Kamlık ata ruhları esaslı bir dindir. Bu özel inanca göre Atalarımızın ruhu bize güzel bir güç verir. Konumuz olan Nevruz'a dönelim sizin Nevruz bayramını biz, **Yılgayak (Yalbaşı)** olarak kutlarız. Bu bayram bizde üç bin yıldır kutlanmaktadır. Kutlama sebebimiz Tanrı ve Atalarımızın ruhları, karı buzu eritir. Böylece yeşil ortaya çıkmış olur. Yeşil demek hayat demektir, canlılık demektir. Toprak canlanınca bütün hayvanlar yeşil ota kavuşurlar, insan ve topraktan çıkan bereketi alırlar. Tanrı insana "toprakla uğraş ondan çıkanı yanına al, istifade et" dedi. Ata ruhları da bize "Haydi öz yurduna sahip çık toprağa hayvana bitkilere sahip ol"dedi.

Kam, bir ruhla onun yardımını almak üzere pazarlık yaparken, tanıdık birisinin sesini çıkararak konuşmasının sürdürür.

İnsanın arkasında **cinler**, o insanın tanıdığı bir sesle o insanı çağırabilirler, böyle hallerde çağrılan kimse arkasına dönmeden "sesin sahibinin isminden bahisle"....beni neden çağırdın" demelidir. Birisi ölünce **Tusga (tusa)** gitti denir. **Tuz**, Çin sınırında yapımı tuzculara ölüm getiren bir yerdedir.

Anadolu'da da bu inanç yaşamaktadır. Böyle hallerde seslenilen şahıs kesinlikle arkasına dönmez, hatta cevapta vermez. "Dönmek ve cevap vermek doğru değildir"denilir. Cevap vermek gerekir ise "işim var **değirmene tuza** gidiyorum" denir inancı vardır. (Y.K)

Kamizmde yel, rüzgar ve benzerleri de ruhdurlar. Karanlık olup güneş battıktan sonra insanlar için, başlar muhakkak örtülmelidir. Bu ruhlar çarpacakları zaman ilkin kafayı çarparlar. Kadın, erkek muhakkak başları, saçları örtülerek **yel rüzgar iyesinin** zararından korunulur.

Anadolu'da Başıbozuk tabiri yoldan çıkmış veya çıkmaya müsait olanlar için kullanılır. Sivil halk askere nazaran başı bozuktur. Köyden şehire gidip töreyi bozacak kimseye "başıbozuk mu oldun" denir. Namaz kılarken camiye giderken baş bağlanır. Keza Mevlüt dinlenirken baş bağlanır. Baş bağlamak, çocuklukla başlar. Başının bağlama biçimi, bayanların nişanlı veya evli olduğunu gösterir. **"Başını bağlamak"** evlendirmek anlamındadır. Adeta bağlanılan baş ile korunmuş olur.

Kamizmde, herşey gibi suyun iyeside vardır. **Suyun iyesi** gündüz dinlenir, gece çalışır. Bunu için akşamdan sonra akan sudan su alınmamalıdır. Su iyesi rahatsız olur. Akşam karanlıktan sonra su alınması zarureti var ise kap suya, suyun akış istikametine doğru daldırılmalıdır. **Ters** istikamette daldırmak doğru olmaz.

Anadolu da akşamdan sonra **su kapları** muhakkak kapalı tutulur. Akşamdan sonra suya bir kap daldırılacak ise, muhakkak besmele çekilir. Ayrıca, "akarsu pislik tutmaz" inancı vardır. suya tükürülmez, suya çiş yapılmaz, günahtır, insan bir şeye uğrayabilir inancı vardır.

Kamizmde **"Süneysi Geldi"** inancı vardır. Bu ölmüş bir kimsenin bir yıl kadar bir süre zarfında ruhunun yakınlarının yanına gelip gitmesi inancıdır. **Ruh** bu hallerde geldiği evinden mal, davar, yemek gibi şeyler isteyebilir. Ruhun bu gelip gidişinden rahatsız olunuyor ise, **Büyük Şamanlara dua** ettirilir.

Anadolu'da ölünün 3'ünde, 7'sinde, 40'ında, sene-i devriyesinde okutan Kuran-ı Kerim, Cuma da arife günleri helva kavrulması, lokma ve pişi kızartılıp koku çıkarılmasındaki amaç, geçmiş ruhların mutlu döndüklerine veya mutsuz olabildiklerine inanılır. Birçok evde büyükler çocuklara, "geldi, kapının önünde, cama vurmak üzre, ocağın başında" derler. Hatta sedirde omun için bir yer bile ayrılır.

Kamizmde, ailesinden biri ölen kadın veya erkek muhakkak başını örtmek zorundadır. **Saçın** yere düşmemesi için özel özen gösterilir. Zira ölen şahsın ruhu o saçı açabilir. Kadın ve erkek hiçbir yerde kesilmiş veya dökülen saçı bırakmaz. Ölü evinden evin sahibi başını açık bırakır, saçının yere düşmesini önleyemez ve ölünün ruhunun o saçı olmasına ilgisiz kalır ise, kısa süre zarfında o şahsın da öleceğine inanılır. Türkiye'de doğmuş bir kimse Altay'da ölecek olsa 40 gün içinde dünyayı dolaşıp, o saçı bulmak zorundadır.

Anadolu'da kadın saçının dökülüp saçılması kesinlikle istenilmez. Saçlar taraktan alınır bir kağıda sarılır, duvar deliği veya döşemesinin arasına atılır. Çöpe atılmış saçın meleklerin ayağına dolaşacağına, öbür dünyada saç sahibinin bunun hesabını vereceğine inanılır. En büyük büyülerde saç teli kullanılır. Saç örüyünü kesmek, saç sahibine büyük hakarettir. "Saçını uğruna süpürge etmek", en büyük fedakarlıktır. Eskiden çocukken berbere gidince, saçımızın berberde bırakılması istenilmezdi. İlk saçın (**karın saçı**) altınla tartılıp, fakire ağırlığınca sadaka verirlerdi. İlk saçı ömür boyu saklayan aileler vardır.

Kamizmde **"angır"** diye bilinen kuş kutsaldır. Öterken ağlar gibi ses çıkarır, avlanılmaz ve eti yenmez. Öldürülmesi halinde bir felaketin olacağına inanılır. **Köpeğin Kurt (börü)** gibi uluması ve **baykuşun** ötmesinin ölüm getireceğine inanılır. Köpeğin uluması gözüne kötü ruhların görünmesi sebebiyledir. Bütün köpeklerde kötü ruhları görme hassası yoktur. Sadece alnında **"Görmekçi"** denen iki beneği olan köpekler bu **kara iyeyi** görür ve görünce ağlarlar.

Anadolu'da baykuşun görünmesi ve köpeğin kurt gibi uluması ölüm haberi olarak bilinir. Onlar uzaklaştırmak istenir. Yemeleri için bir şeyler verilir. Kars'da Angut denilen ördek türünden bir hayvan vardır. Avlanılması inanç itibariyle yasaklanmıştır. Eti yenmez. Biz köpekle ilgili olarak Nogay Türkleri, Moğollar, Karluklardaki, inançları derlemiştik. Eski Mısır ve Zerdüşizm inancında da köpeğin özel yeri vardır.

Kamizmde, **ardıç** kutsal ağaçtır. Kam'da ardıç dalı götüren şahsa, Kam geçmiş ve gelecek hayatını söyler, onun falına bakar. Anadolu'da Ardıç kutsal ağaçlardandır. Hayvanların boynuna ardıç'tan nazarlık yapılır. Bir çok ziyaret Ardıç ağacı ile anılır.

Kamizm de kutsal sayı yoktur. Kutsal gün **ayın** doğuşundan 8. gününden sonra başlar. Hava durumu **yıldızlara** bakılarak anlaşılır. **Ülker yıldızının** kuyruğu uzun olur ise havaların soğuk olacağına inanılır, tedbirler alınır. Bu yıldız yazın gözükmez. Yıldız kayınca köyden birinin öleceği inancı vardır. bu esnada yıldızın kaydığını görenler, "Kayan yıldız benim yıldızım değil başkasının yıldızı" derler. Nevruz / Yenigün'den sonra görünmeyen ülke mevsimlik yemeklerin yapılması için bir dönüm noktasıdır. Yeni doğan ince kısmı sola bakar ise, havaların iyi gideceğine inanılır. **Dolunayda** evlenilir. İş başlatılması, büyük hastalıkların tedavisi ayın 8'inden sonraya bırakılır. Ay **hilal** iken evlenilmez, önemli işler yapılmaz. "**Kukurt**, Yıldırım, Tanrının kükremesi olarak kabul edilir. Gök gürlemeden ışık saçarsa "Gök aş pişiriyor" deriz. Bu durumda tarla mahsullerinin bereketli olacağına inanılır. Gök gürleyince insanlar **başlarını** bağlarlar. "Huday da baş bolsun" (Huda: büyük olsun: Tanrı uludur) denilir. **Ateş** yakılır. Ateşe **ardıç** ağacı atılır. Ayrıca 1-2 damla süt saçı edilir. **Gök kuşağına "solonı"** denilir. Solonı görününce yağmurun yağacağına inanılır. Kamizmde kutsal sayı olmamakla beraber, 2-4-6 gibi çift sayılar itibar görürler. "Çift olsun"denir. Tek sayı istenilmez. "Eser bolsun" (eşli olsun) denilir.

Anadolu'da 3-5-7-9-40 gibi sayıların kutsiyeti üzerinde durulur ve bunlar eski Türk inanç sistemi ile ilgilidir. Bazı kesimlerde 7 ve bazı kesimlerde 9 itibarlıdır. "Teklik Allah'a mahsustur, çift olsun"inancı vardır, ancak yaygın değildir. bu durumu ile tespit irdelenmeye muhtaçtır. Saha bölgesi Aiy Tengri İnanç sistemi 3-9 lu olarak izah edilir. Ayın görünüşü ile ilgili inançlar iklim bilgisi itibariyle Anadolu'da yaygındır. Dolunay hilal ay, Aylık kesmek inançlarını ayın durumuna göre "Yıldızım yerinde"deme ihtiyacı duyar. Halk arasında bunu demeyenin öleceğine inanılır. Gök gürleyince demir ısırılıp taş duvara dayanılır. Böylece dişlerin sağlam olacağına inanılır. Yıldırım göğün kamçısı olarak bilinir. Gök gürler ve yağmur yağmaz ise, toprağın korkutulup mahsülün artacağına inanılır. Gök gürleyip yıldırım çalınca, "Allahü Ekber –Allah büyüktür" denir. Gök kuşağı ile ilgili inançlarda, onun altından geçenin cennete gideceğine inanılır ve ilk gören "yeşili benim" der.

Kamizm'de **kırmızı, yeşil** ve **beyaz** renkler inanç bakımından itibarlıdırlar. Siyah renk toprak altı ruhlarına aittir. Bunlar sadece Şamanlar /Kamlar görüşebilir. Hıristiyan vaftiz babaları kamlar arasında her yıl belirli bir miktar Kam'ı Hıristiyan yapmak için planlar yaparlar.

Büyük kamlar yıldızlara bakarak o yılın ve gelecek yılların nasıl geçeceğine anlarlar, büyük bir Şaman olan **Nadya Yuguşeva'nın** dayısı Türk yıldızına bakarak Ulug Türkistan Türk Halkları arasında ciddi ihtilafların çıkacağına ve bunu büyük ölçüde geçmişte kaldığını anlar. Kırmızı, ateş iyesi'nin rengidir. Altay kadınının 5 bin yıllık genlerindeki gücü anlatır. Altay'ın %30'u Altay Türkü ve bu miktarın %28'i Kamizm inançlıdır. Kamizmde, yazılı inanç bilgisi yoktur. İnanç dünyası sözlü geleneklerle sürdürülür. Eskiden dini merasimler büyük **dağ tepelerinde** ateş yakılır, buralarda kutsal ağaçlara **süt, et** atılır. Halka süt, şeker, tuzlu, sütlü kaymaklı çay, ikram edilir. Süt ve et **ateşin ruhuna** da saçı edilir. Güreş ve at yarışları yapılır. Altay'ın en güzel kızları toplanıp şarkı söylerler. Müsabakalar koyun ve **at derileri** üzerinde yapılır. İkramlarda **kürek kemiği**, eti ile birlikte en ağırbaşlı konuğa verilir. Bu kemiğe bakılarak yılın nasıl geçeceğinin **falı** ve yorumu yapılır. Ayrıca taş falına bakılır. Uzmanlar özel **kamçıları** ile çocuklara tedavi seansları yaparlar.

Kamizmde **suyun ruhu** beyaz, **toprağın ruhu** yeşil, **güneşin ruhu** sarı, **od/ateş**'in ruhu kırmızıdır. Saçılar önem sıralarına göre, **süt, kurut (peynir), talgon** (arpadan yapılır), **rakı** (ayrandan yapılır)."Ateşe süt damıştım", ateşe süt damıttım demektir. Ateşe olduğu gibi, toprağa, ağaca da saçı yapılır. Ayrıca beyaz, yeşil, mavi, sarı renklerden 60 cm uzunluğu ve 2 cm genişliğinde **adak bezleri** asılır.

Ağaca adak bezi saçı yapmak, Anadolu'da da vardır. Türbelerde de yapılır. Belirli sulara para türünden saçı yapılır. Keza kutsal kayalara da saçı yapılır. Ateşe yapılan saçı bazen şeker, tuz ve et olabildiği gibi, yağ da atıldığı olur.

Kamizmde insan toprağa verildikten sonra mezarına gidilmez. Zira ölenin ruhu "bu beni çok seviyor, bunu da yanıma alayım" der inancı vardır. Ruhlar için kesilecek kurbanın türünü ruh tayin eder.

Anadolu'da ölen birisinden bahsederken "beni çok severdi" denilmez. Toprağını sevsin denir. Aksi halde ölünün sevdiği kimseyi yanına alacağına inanılır.

Kamizmde, yeni dünyaya gelmiş bebeğin **göbek bağı** kurutulur. Bu parça maske gibi bir beze dikilir. İçine kuru taneli besinler konulur. Bu **özel muska** evin temiz yerine konulur. Kam buna bakarak sahibinin geleceğini tahmin edebilir. Bir nevi faldır.

Anadolu'da çocuğun geleceğinin tayin edeceği inancından hareketle, bebeğin eşi, cami, okul, çarşı gibi yerlerin duvar diplerine gömülür.

Kamizmde **tırnağın** inanç bakımından önemi vardır. **Tırnak** gelişi güzel atılmaz, toprağa gömülmez. Büyükbaş hayvanların mide yapısı tırnağa sindirmeye müsait değildir. Tırnaktan sakınmak için "sen beni cinlere söyleme, ben de seni ineğe söylemeyeceğim"denir.

Anadolu'da tırnakla ilgili inançlar vardır. Büyü malzemesine tırnak konur. Tırnaktan hareketle nazarlık yapılır. Büyüler tırnağın üzerine yazılır. Tırnak her yere atılmaz. Gece tırnak kesilmez.

Kamizmde, **dul kadına** özel önem verilir, himaye edilir. "Allah bunu kesdi, sen kesme" denir. **Kındık Enesi** (ebe) anneden daha fazla önemsenir. Kındık Ene, çocuğun annesinden önce gördüğü için itibarlıdır. "Bebek ebesine benzer inancı vardır. Sütü olmayan annenin bebeği ebesinin sütü ile beslenir.

Anadolu'da ebe, bazen anne kadar, bazan de anneden de önemlidir. Esasen ebe ana, halkın her kesimi tarafından itibar görür. O bir canlının hayata gelmesinde rol almıştır. Ebeler, doğum saptırdıkları insan sayısı nispetinde kutsanırlar. Birçok ebe mezarı türbe olmuştur. Bunlar Türk halk sufizminde "bibiler" olarak bilinir.

Kamizmde eşik **“Çocko”**da oturulmaz. Oturan öksüz kalır inancı vardır. **Eşikte** ayakta da durulmaz. “eşik ömrü ölçer” denir. Ayrıca eşiğe asılınmaz, asılmak hayır getirmez.

Anadolu’da eşiğe basılmaz, eşikte oturulmaz, oturanın kısmeti kesilir inancı vardır. Türk dünyasının birçok yerinde evin eşeğinde görüşülmez, vedalaşılmaz, içeri girmeli veya dışarıya çıkmalı inancı vardır.

Kamizmde insanın adı ne kadar güzel ise, o şahsın hayatta o derece mutlu olacağına inanılır. İlk iki çocuğu yaşamayan aile, üçüncü çocuğuna çirkin bir isim koyar ise, çocuğun yaşayacağına inanılır.

Kamizme göre, Tanrı yer üstünde ruhları, yeryüzünde bitkileri hayvanları ve insanları, yer altında ise cinleri yarattı. Tanrı ve cinlerle ilişkiyi sadece Kam kurabilir, Kam gerçek tabirdir. Şaman açıklandığı üzere Hıristiyan terminolojisi olup, Ruslar tarafından çıkarılmıştır. Şaman ile Kam eş anlamda kullanılmıştır. Atabö, Kamizmde yer altı inanç sistematiğinin en büyük gücüdür. Yeryüzünün hakimi Huday’dır. Her ikisinin güçleri eşittir.

Şamanizm / Kamizm din değil, inançtır. Ruhun göçüşü ile Şaman/Kam olunur. Kam telepati ile cinlerle, toprakla, ağaçlarla ilişkiye geçip konuşabilir; yer altının kötü/ kara ruhları ile görüşebilir. Gelecek hangi bölgeden kaç Kam’ın çıkacağını ünlü Kamlar gününden evvel bilir, açıklama yaparlar. Onun bir işareti vardır. Aynı dönemde iki kam çıkabilir. Kam erkek ve bayan olabilir. Bayan Kamlar daha etkilidir.

Gök Tengri, Ai Tengri, Kamizm, Baksicilik gibi isimlerle bilinen ve yörelere göre tezahür biçimleri bazı farklılıklar gösteren eski Türk inanç sistemi ile ilgili çalışmalarımız sürdükçe, konunun mahiyeti de açıklık kazanmaya yüz tuttu.

Bayan Kam Nadya YUGUŞEVA’nın verdiği bilgilerle, bu konuda yaptığımız çalışmalar yeni bir halka kazanmış oldu.

Türkiye’de eski Türk İnançlarının daha ziyade Alevi ve Bektaşi inançlı kesimlerde sürdürdüğü kanaati hakimdir. Anadolu’dan yaptığımız karşılaştırmalar göstermiştir ki, eski inançlarımız bütün kesimlerimizde canlılığını korumaktadır.

EL-OYUN KÜLTÜR ETKİNLİKLERİ VE DAĞLIK ALTAY GEZİ NOTLARI

Dr. Yaşar KALAFAT
ASAM Kafkas Araştırmaları Başkanı

GİRİŞ

Türklüğün Anayurdu Altay'a gitme isteğim sürekli artıyordu. Türk halk inançları ile ilgilenmeye başladığım 1984-85 yıllarından sonra bu arzum iyice artmıştı. Bu büyük arzunun çalışmalarımla ilgili kısmını El-Oyun'a götürdüğü bildirimde anlatmaya çalıştım. Bildirimi bu yazımın kapsamına aldığım için konunun bu safhası üzerinde tekrar durmuyorum. Altaylara gidebilmek için RF'nundan vize alınması gerekiyordu. Bunun için de müracaat gerekçesine ihtiyaç vardı. Ey-Oyun, bu seyahat için çok uygundu. Seyahat için takip ettiğim diğer imkanları erteleyip El-Oyun'a katılmaya öncelik verdim. Saygıdeğer Nadya Yuguşeva'dan davet için söz aldım. O sözünde durdu. Ancak Türk Kültür hayatının bu tür imkanlarını ellerinde tutanları aşmak imkanı yok. Ayrıntıya girip güzel yazıma hoş olmayan tespitleri almak istemiyorum. N.Yuguşeva bu seyahatin her safhasında şahsi ve ailevi imkanlarını bana ve arkadaşlarımıza hasretti. Öyle ki ondan kaynaklanmayan ve seyahat boyunca fasılasız devam eden parazitlere de sevecen, sabırlı ve mert göğsünü siper ederek aştı. Seyahat Antalya'daki Pan Ukrayna Havayolları ile Tim Tur turistik firmasının organizesinde oldu. Ancak bizim vize almamızda Kuşağaç'da ekibimizin diğer katılımcılarına rağmen özel davetli muamelesi görmemizi Doç. Dr. İbrahim Dilek'in katkıları sağladı. Hocamıza Eskişehir Yunus Emre Sempozyumu'nda arzumuzu açmış onun yardımı ile Dağlık-Altay Kültür Bakanı sayın Karakız Yablokova'dan davet almış ve katılım isteğimizi teyiden bildirmiştik. Karakız-Yablokava teşekkür ederken onun T.C. Kültür Bakanlığı'na iletilmesini istedikleri mesajlarını yazımıza alıyoruz. "Dağlık Altay çağdaş normlarla temsil edilen Türk sahne sanatları; musiki; televizyon, tiyatro ve halk dansları sanatçıları vardır. Türkiye'de Dağlık Altay Türk kültürünü alanların da temsil etmek istiyorlar, Türkiye'de yapılan kültürel etkinlere katılmaları sağlanır ise, kültürel katkısı olur....; Bu arada İbrahim Dilek'in Dağlık Altay'da eşi ile nasıl fedakarca çalıştığını, Altayların nasıl kalbini kazandığını birçok kimseden dinledik.

Seyahatimiz Antalya'dan Moskova'ya uçarak başladı. Firma iki ekibi biraraya getirmişti. Katılımcılar arasında Prof. Dr. Reşat Genç, Prof. Dr. Sadık Tural, Doç. Dr. Ramazan Korkmaz, Doç. Dr. Abdullah Şengül MHP milletvekili Yalçın Kaya, Araştırmacı Murat Bircan, Nadya Yuguşeva ve Dr. Yaşar Kalafat vardı. Ekipteki diğer iki arkadaşımıza Moskova gezisinde sorun çıkarıldı ve onlar Türkiye'ye dönmek zorunda kaldılar.

Antalya'dan Moskova hava yolculuğumuz 3 saat sürdü. Saatlerimizi bir saat ileri alıp iç hatlardan Bornoval'a gidebilmek için tekrar 4.5 saat uçtuk ve orada saatlerimizi 3 saat daha ileri aldık. Bornoval (Çöl Altay'ın başkenti) dan Dağlık Altay'a gidebilmek için 5 saatlik karayolu yolculuğu yaptık. Dağlık Altay'da giderken ve dönerken birer gece kaldık. Dağlık Altay ile El-Oyun'un yapıldığı Koşağaç arasında ise 12 saatlik bir karayolu vardı. Bu mesafeyi giderken ve dönerken Nadya Yuguşeva'nın annesinin köyü olan Çolman'da birer gece kalarak katettik. El-Oyun'un yapıldığı Kuşağaç'da ise 3 gece kaldık. Böylece 7-10 Temmuz 2000 tarihleri arasında yapılan o El-Oyun faaliyetleri için 4-12 Temmuz 2000 tarihleri arasında Rusya Federasyonu'nda bulunduk.

Dönüşümüzde Moskova'da kaldığımız 11 saati daha iyi değerlendirdik. Büyükelçimiz sayın Nabi Şensoy bize güzel bir jest yaptı. Ekibin ikiye ayrılması yolundaki girişimleri Yalçın Kaya bey çok asil bir hareketle önledi. Büyükelçimizin öğle yemeğinde kendisi bize Türkiye'nin dış Türkler konusunda halk kültürü dayanışması itibariyle dikkate alması gereken hassasiyetlere dair çok nefis bir değerlendirme yaptılar. Bu konuda Rusların hassasiyetlerini anlattılar. Özetle şu mesajı veriyorlardı. RF birlikte yaşadığı Türk soylu halkların kültürel hakları itibariyle bir uyanış içerisinde olduğunun farkındadır. Çağdaş dünyanın bu konuda geldiği nokta ve RF'nunda demokratikleşme itibariyle, halkların kültür halkları itibariyle gelinen noktanın da farkındadır. Bu noktadan sonra baskı yapmasının tepkiye yol açabileceği ve tamamen serbest bırakması halinde de istimar edilip önüne geçilemeyecek gelişmelerin olmasından çekinmektedir. Özellikle Türkiye'den gelecek Türkçülük muhtevalı telkinler konusunda çok hassastırlar. RF içerisindeki Türk soyluların kültür birliğine yönelik girişimleri tepki ile karşılaşabilir. Bu tür bir gelişme Türk-Rus ilişkilerine başka sahalarda da olumsuz yansımalar yapabilir. T.C. nin çok gerçekçi bir politika geliştirip, nerede kiminle neyi nasıl yapacağını iyi belirlemesi gerekir. Türk soylu Rusya halkları ile sürdürülecek temasın ve konunun ihmali mümkün değildi dediler ve ancak faaliyetler merkezi disiplinler dahilinde yürütülmesi gerektiğine değindiler. Mavi Akım projesi ile ilgili açıklamalarına ise ben şahsım katılmıyorum. Kendisine bu konuda Nejdet Pamir'in kitabını göndermeyi vaad ettik.

Büyükelçimizin ekibe tahsis ettiği iki araba ile Moskova'da bir hayli dolaştık. Kızıl Meydan'a Lenin'in Mozalesine Kremlin'e bazı tarihi kiliselere gittik ve Moskova nehrinin kolları arasındaki turistik yerleri gezdik.

El-Oyun Bayramı Halk Kültürünün zenginlikleri ile dolu idi. Çok iyi bir organizasyon vardı. 7000 kadar iştiraklinin içerisinde Amerikan, Alman, İtalyan, Koreli temsilciler de vardı çok ciddi bir güvenlik sağlanılmıştı. Üç kişi kaldığımız içi kilim döşeli, köşesinde sandık bulunan keçe çadırımızın çıkışında seyyar musluk biraz ilerisinde seyyah tuvalet ve duşlar vardı. Bizim gibi özel davetliler için "Yemek çadırı" hazırlanmıştı. Yer yer açılmış sergilerde elişi Dağlık Altay hediyeleri satılıyordu. Sayın Bakanımız Karakız Yablokava bize Bakanlıkta vedaya gittiğimizde bize kopuz ve yayınlarından (Murad Adji, Türkler, Büyük Sitep, Moskova, 1998) ve (Murad Adji, Kıbcaklar, Türklerin ve Büyük Sitebin Eski Tarihi, Moskova, 1959) künyeli eserleri hediye verdiler. Ayrıca şenlikler esnasında çadırında bir yemek ve daha sonra çaya davet edip "Balzam" hediye ettiler. Hatırıma hocam Kırgızıoğlu'nun "Kıpçaklar" kitabı geldi. Türk tarihi dünyanın farklı bölgelerinde farklı vefalı ve dillerde uzmanların biribirinden haberdar olmadan incelendiğine şahit olduk.

El-Oyun'un birinci günü (07 Temmuz 2000) Koşağaç Bölge Başkanının misafirlerini yerleştirmesi ile geçti. Saat 22.00-24.00'e kadar Od bayramı (Dostlar Ocağı) yapıldı.

Bu bayramda meydanda çok büyük bir odun yığını vardı. Bahadırlar atları ile ellerinde meşaleler dağdan inip odun yığınının etrafında toplandılar. Bu dokuz atlı bahadır. Odunların etrafında yer aldılar. Sonra meşalelerle bu odunları tutuşturup yaktılar. Yanan ateşin etrafında dokuz tur atıldı. Sonra atlardan inilip ateşin etrafında halka oluşturup diz üste durdular. Etraftaki binlerce halk coşku ve heyecanla bu anı izledi. Sonra atlara binilip oradan ayrıldılar.

24.00 ile 04.00 arasında disko vardı. Disko diğer gecelerde de sabaha kadar sürdü. İsmine neden disko denilmiş bilmiyorum. Burası üzerinde her türlü müzik yapılan bir platformdu. Müzik hoparlörlerle açık havada toplanan halka yayın yapıyordu. Oturulacak bir yer ve yapılan bir ikram yoktu. Çevre pek aydınlatılmamıştı. Ancak her yaşta insan meydana toplanmış coşku ile musiki izliyordu. Anlaşılabilen kadarı ile Ruslar Moskova gibi büyük şehirlerde Türklere **"Karabaş"** veya **"Karakafa"** diyorlar. Bu biraz tefrik ve biraz da aşağılama amaçlı bir ifade. Bu ifade Altay Türkleri arasında adeta bir kod oluşturmuş. Altay Türkleri içerisinde bu kelime geçen birçok parça bestelemişler. Bu parçaları genç Altay Kişi sanatçılar seslendiriyorlar. Bunlar okununca bütün gençler okunan parçalara iştirak ediyorlar.

El Oyun'un İkinci Günü (08 Temmuz 2000) saat 08.00-09.00 arasında Gököre köyünün aksakalları bayram meydanını kutsadılar. El-Oyun her yıl Dağlık Altay'ın bir bölgesinde kutlanmaktadır. Geçmiş yıllar başka illerde kutlanmış gelecek yıllarda da başka yerlerde kutlanacak. Meydanın kutsanması ise Aksakalların **kara iyeleri** kovması ve onların yerlerini onlara yardım eden erlerin (ak iyelerin) alması şeklinde oluyor. Çok kere **tütsü** veya ateşle yapılıyor. Bu yıl da bu itibarlı görev Gököre köyünün aksakallılarından istenilmişti. Biz daha evvel Türkmenistan milli bayramında bayram alanının tütsülenişine ve Özbekistan ile Kazakistan'da Pazar esnafı ve müşterilerin tütsülenişine şahit olup resimlemiştik.

Nadya Yoguşuva'nın annesi Rose ana, Sadık Tural'ın başı ağrıdığı için özel otunun dumanı ile obsunlandı. Sonra Yalçın Kaya, Yaşar Kalafat ve diğer arkadaşlar obsunlandılar. Altay'da eve bir yabancı gelince gelmeden evvel ve o gittikten sonra ev tütsüleniyor. Böylece muhtemel fenalıklardan ev ve ev halkı korunmuş oluyor.

Saat 10.00-12.00 arasında Altay Cumhuriyetinin çeşitli bölgelerinden gelen Türk gruplarının geçit töreni yapıldı. Bu geçide Altay Cumhuriyetinin **Todow, Sagal, Kıbcak, Saptı, Köbök, Kergil, Munays, Irkit, Töölös, Tanjaaan, Moyman** gibi el ve boyları katılmıştı. Bunların hepsinin flamaları ve flamalarında ongunları vardı. Mayman'ınki kuyruğu kıvrık geriye dönük **it (iyit)** resmi vardır. Köpek; sadakatin, cesaretin, teyakkuzun, simgesidir. Maymanların Atası, Kahraman Bor, sarı-beyaz benekli siyah benekli itten tekrar törüyeceğine inanılır. Altayın kutsal hayvanları ve onların **tongaları** vardır. Onların beheri bir kabileye işaret eder. Bu tongalar, göze gelmek ve sonsuzluktan koruduğuna inanılır. Kutsal hayvanlar, ağaçlar ve kuşların geçmişte cetlerin koruyucusu olduğuna inanılmıştır. Ağaç, kuş, diğer hayvanlar ve insanların birbirine dönüşebileceklerine inanılan dönemin ürünüdürler. Kutsal hayvanlar mitolojik cet, savunucu, sempatik koruyucu totemleridir. Maymanların tongası **imbiktir**.

Todoşlar, bunların kutsal hayvanı **koyan (tavşan)**dır. Tavşan en saygın hayvanlardan biri olup, Altay'ın sahibi ve ruh için en sevimli hayvan olarak kabul edilir. Todaş boyunun aile ocağının koruyucu olarak kabul edilir. Tongası **yalak (tekne)** dir. Todaş Türkçesinde buna **Toskçur** denilmektedir.

İrkitler, bunların kutsal hayvanları **Murkut**, **kartaldır**. Kartal, teyekkürün, aklın, kahramanlığın simgesi, Bolvadır'ın yardımcısı ve sadık muhafızıdır. Tanrı Kaynakan inancına göre Todoş boyundan bir kızla genç bir kartalın aşkı, kartak insanı çevirmiş ve onların evliliğinden irkitlerin Ataları türemiştir. Bunların tangası **Yaa (yaydır)**

Kıpçaklar bunların kutsal hayvanları **börü (kurttur.)** Kurt, güç, akıl, haşin, affetmezliğin simgesidir. İnanca göre Kıpçaklar insanla dişi kurt ilişkisinden doğmuştur. Bu birleşmeden 15 çocuk dünyaya gelmiş, bunlar Kıpçakların 15 Atasını oluşturmaktadır. Tamgaları **suluk (gem'dir).**

Çaptılar, bunların kutsal hayvanı elik (karaca) dır. Doğu halklarının inancına göre Karaca, diğer hayvanlarla birlikte dünyanın oluşumuna katılmıştır. Çaptı ismi **çaal (yavru karaca)** dan gelmektedir. Tamgaları **Sırga (Küpe)**dir.

Köbökler, bunların kutsal hayvanı **Kuu (kuğudur)** Altay mitolojisine göre Kuğular ve Karlar özel bir saygı görmektedir. İnanca göre kuğu ve kaz, kutsallığı, ilahiliği dişiliğin simgesidir. Tomgaları **sapagay (haç'tır.)**

Kergiller, bunların kutsal hayvanı **Karadas (Kara ağaç Kakan)** dır. Yiğitin, kahramanın sadık yardımcısı olduğuna inanılır. İnanca göre Kergil boyunun, kergilden büyük karaağaç kakandan, geldiği ve kergil Altın gölün yanında yaşamaktadır. Tamgıları **Kas (kaz)** dır.

Munduslar, bunların kutsal hayvanlar **buka (öküz)**dür. Öküz olağanüstü gücün ve kudretin simgesidir. Altay inançlarına göre yer altı dünyası, yeryüzü suları hakiminin binek hayvanıdır. Tomgaları **Ay (ay'dır.)**

Almatlar, bunların da kutsal hayvanları **kas (kaz)** dır. Tomgaları **kamalı haçtır**.

Altayların genel mitolojik kuşlarının ismi **Kan-Kerededir**.

Altay'da çadırların sağ ve sollarında büyük ağaç sütunların başına yontularak kadın heykeli yapılıyor. Bu heykeller çok kere çadırın insan yaşamları mekanların önüne koyuyor. Tipik Altay kişiyi remzeden bu heykellerin yekpare ağaç kaideleri 3-3,5 metre yüksekliğinde oluyor. Altay'da yapılan arkeolojik kazılarda benzerleri de bulunan bu kadın heykellerin sol elleri göğüslerinde bir kupa tutar vaziyette oluyor. Atların bulunduğu mekanlardaki benzeri heykellerin kaidesi daha kısa oluyor. Bunların başında ise **at kafası** heykelleri oluyor.

Tanjaanlar, kutsal hayvanları **attır**. Bu at, hızın gücün, kahramanlığın vefanın güzelliğin, kızıl afetin ve sihrin simgesidir. Altay Mitolojisinde Kahraman atı, onun yardımcısı akıl danışmanı, dövüş arkadaşıdır. Doğu halklarında geleneğinde at gençler için önemli bir hediyedir. Tongaları koç boynuzu şeklindedir. Tölös, kutsal hayvanları geyiktir. Bozkırın sahibidir. Kahramanın kalbinin koruyucusudur. Altay mitolojisine göre bu güneş geyiği temizlik ve tanrısallık simgesi olarak Tölös kabilesince kutsaldır tongaları **şire (tat)** dır.

Sagal, amblemleri **Ayu'dur**. Ayu gücün, aklın, saygının simgesidir. Bozkırın sahibidir. Şaman'ın ulaşım aracıdır. Tongası Tajuu şarap için **deri mataradır**.

Altay Türk boylarının kutsal hayvanları onların özellikleri, temsil ettikleri vasıfları ve damgaları düşünürken günümüz Anadolu Türk halk inançları itibariyle hayrete düşmemek mümkün değildir. Maymanları düşünürken köpek ile ilgili, Ağaç-kuş ve diğer hayvanların biribirlerine dönüşmesini düşünüp "don değişme" ile, Todoş'ları düşünüp tavşan ile, İrkitleri düşünüp Kartal ile, Kıpçakları düşünüp kurt ile çaptıları Karaca-geyik ile, köbökleri düşünüp kuğu-kaz, kergilleri düşünüp Karaağaçkakan ile, Mundushar'ı düşünüp öküz ile, Almatları

düşünüp keza kazı ile Tanjaanları düşünüp at ile, Töölös'leri düşünüp geyik ile, Sagalları düşünüp ayı ile ilgili inançların kaynağını bulmak zor değildir.

Bir Altay Destanının tiyatral gösterimi El-Oyun bayramının geleneklerinden birisidir. Bu yıl da **Oçı Bala Destanı** sahneye konuldu.

Saat 12.00'de folklor grupları gösteriler yaptılar. El-Oyun'un açılışı bundan sonra yapıldı. Bu münasebetle; halk oyunları oynanıldı. Çeşitli güreş gösterileri yapıldı. **Satro** (bir nevi Altay santracı) karşılaşmaları yaşandı. **Ok atmala;** Taş kaldırma ve Taş Atma, **Tebek** (Sportif bir oyun) **kamçı**, (sportif bir oyun) **Give** (Halter türü bir karşılaşma) müzelerin gezilmesi (Altay, Kazak, Rus kültür ürünlerinin çadırlarda sergilenmesi) yemek türlerinin teşhiri, yapıldı. Faaliyetlerin büyük bölümünü resimledik yemeklerini tattık. Ancak yemek kültürlerine dair ayrıntılı bilgi maalesef alamadık. Bu faaliyetlerin tümünü bir Ufa-Başkurdistan'da Saban Toyunda izlemiştik. 1989 yılında da bunların büyük bir kısmı Prof. Dr. Dursun Yıldırım Hıdırellez'de Hacattepe'de bölüm öğrencileri birlikte yaşattı.

Altay'da bu sportif faaliyetlerin arasında yere düşürmeden top sektirme yarışı da var. Bu tip lastik veya meşin değil, 500-700 defa top sektirebilen yarışmacılar var.

Saat 15.00-19.00 arasında bölgenin diğer kesimlerinden gelen grupların gösterilerine yer verildi. Bunların arasında çocuk dansları, salanı (Gökkuşağı Oyunu), Tan Çolmon (Tan Yıldızı Oyunu) Tostarakoy (ünlü bir güldürü ustası) spor oyunları, Atın ehlileştirilmesi (kement atılarak yakalanan vahşi atlara binme yarışı) At ve Yak yarışmaları vardı. Yakın yarış bineği olarak kullanıldığını ilk defa burada soydaşlarımızdan seyrettik. Altay Türklerinde güçlü bir gök kültürü var. Bunu anlamak esasen hiç zor değildi. N. Yoguşuva'nın köyüne saat 02.00'de indiğimiz zaman sanki yıldızlar başımıza omuzlarımıza dökülecek gibiydi. Bir yıldız kayınca insan maytap atıldı sanıyordu. Çam ormanlığı içindeki köyde mavi gök o kadar parlak, yıldızlar yakın ve gökyüzü aşağıda idi ki insan kendisini büyük bir salonda yılbaşı merasiminde imişçesine hissediyordu.

Saat 21.00-22.00 Batırlar (Kahramanlar) yarışı yapılmıştır. 22.00-23.00 arasında ise kuşaklar arasında yarışmalar yapılmıştır.

9. gün saat 9.00-14.00 arasında modernize edilen Altay halk giysileri defile ve at yarışları, güreş, tuba (tuva değil) çeşitli Altay güreşleri yapılmıştır. 14.00-16.00 modern müzik konseri 16.00-18.00 halk spor oyunları (Tanjaanlar yarışı) yapıldı. Altay'da çok çeşitli Türk güreş türleri var. Tonjaonların yarışı çok ilginçti kapanışta açılış kadar güzel oldu. Açılışta Başkan Yardımcısı Altaylıların Ruslarla birlikte yaşamaktan çok mutlu olduğunu belirtti. Kuzey ve Güney Sibirya silahlı birlikleri adına konuşan bir general Varşova Paktı dağılınca da bu paktın halkları birlikte yaşayacaktır dedi. Kültür Bakanının konuşmasında milli kültürlerin değil coğrafyaya yansımış halkların Hümanist kültürünün önemi vurgulanırken üzerimizde bir askeri helikopter tur atıyordu.

Disko kültürü münasebeti ile ilginç bir tespitimiz oldu. Çadırımızın etrafında; Şor, Tvua, Euba, Felenit, Telengit, Tölös, Komandı gibi Türk boylarından halkların çadırları vardı. Karşılıklı ziyaretler yapıyorduk. Dağlık Altay'dan gelmiş bir Rus gazetecinin bizimle görüşmek istediği haberi dolaştı. "buyursun" dedik bir gece gelip bizimle 3 saate yakın bir görüşme yaptı.

Nikolay Vıtovtsev isimli bu genç gazeteci bir grup arkadaşı ile birlikte Dağlık Altay'da 6 yıldan beri post-Schriptum isimli bir gazete çıkarıyorlarmış. Bize yönelttiği sorular bir köşe yazarı veya tefrika yazarından ziyade kültürel sorgulama mahiyetinde idi. İrdelediği hususlar arasında; pop müziğinin halk müziği de tehdit edip etmediği diskoların halk kültürünü nasıl etkilediği TV. gibi yaygın, yabancı iletişim vasıtalarının Altay halk kültürünün nasıl etkileyeceği, kültürel asimilasyon ve kültürel dejenerasyon konusunda ne düşündüğümüz Altay'daki kültürel entegrasyon için mabvekilisih he oyruğu El-Oyun'un geleceğine dair görüşlerimizin neler olduğu El-Oyunu'nun uluslararası nitelik kazanması ile neler yapılabileceği, bir şansının olup olmadığı, Bir sosyal antropolog olarak bu tür faaliyetlere neden ilgi duyduğumuzu, evvelce benzerlerine de gidip gitmediğimizi, Türkiye'de de El-Oyunu benzeri kültürel etkinliklerin olup olmadığı gibi konular vardı.

El-Oyun'da ismi Sergey Planano olan bir genç yanımıza sokuldu. Elinde yapılmış bir kongrenin zabıtları vardı. Bölge Başkanına, delegelerden birisi imzalamadığı için onaylatamadığını söylüyor ve bizden yardım istiyordu. Yakasında BBP'nin rozeti vardı. Nereden bulmuş ise yakasına takmıştı. Türkiye Türkçesini iyi konuşuyordu. Sonra bize kongre daha yapalım siz de bulunun diyince ciddiyetsizliğini ve pek iyi niyetli de olmadığına ihtimal verdik.

Altay'da Altay Türkü'nün genel adı **"Altay Kişi"** dir. Altay kişi de bir söz var "ev sahibi kendi evinde aç kalmaz" Altay kişinin inancına göre yaşı sorulan kimse 40 yaşında ise, 40 yaşındaymış demez 41 veya 39 yaşında olduğunu söyler. İnanca göre 40 rakamı ölünün kırkını yapmaya çağırım yaptığı için, kişi kırkındayım demekle "40 gündür ölüyüm" demiş olur. Altay kişi de kişi ölümünden sonra 3 gün evinde tutulur 3. gün toprağa verilir. Ölünün yedisi yapılır. Yedisinde çağrılan cinlere ölünün akrabaları ne konuştuğu sorulup öğrenilir.

Altay kişi kırsal kesimden şehir merkezlerine rahatlıkla gelip yerleşmez öyle bir hürriyeti yoktur. Müracaatı dikkate alınmaz. Fakat Ruslar için böyle bir sorun yoktur. Altay kişi adeta kırsal kesimde yaşamaya mahkum edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak şehir merkezlerinde Rus nüfus % 70'i bulmuştur. Rus her nedense birden fazla eş alabilir. Altay kişinin bu hakkı yoktur. Kırsal kesimden gelen Altay kişi şehirdeki akrabasının yanına yerleşemez. Şehirdeki küçük evini büyültemez karşısına çıkılır. Eşi ölmüş bir Altay kişi hanım tekrar evlenemez. Rusların etnik baskı politikası toponomiye de yansımış bir çok topografik isim Rusça isimlerle değiştirilmiştir. Bütün bunlara rağmen "kadın suyu" ve " Baburgan Dağı" bize yol boyu eşlik yaptı. Bu arada netice bir itirafta bulunmak lazım. Altay kişinin yurdunun işgali mukadder ise iyi ki işgalci olan Çin değil Rumlar olmuş, denilebilir.

Altay'da keşif bir Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri var. Sadece Dağlık Altay'da biz üç kilise inşaatı saydık. Komünizm'in organizasyonu konusunda karşı mücadele için yetebileceği konusunda bizim tereddütlerimiz var. Adeta her kam kendi vaazını yapıyor. Kamlar arasında ihtilaf yok. Ancak bütün kamların ittifak ettikleri bir programı takip edilen bir müfredat da yok. Nadya Yuguşeva bazı gençlerin bölgeyi dolaşıp problemleri yerinde görüp çözüm aradıklarını söylüyor. Ancak bunun misyonerlik karşısında yeterli olabileceği konusunda ben pek ümitli değilim.

Bu arada Nadya Yuguşeva'nın üzerinde çalıştığı bir konu var. Anadolu'da bir söz vardır. "Kötülük yapan eninde sonunda kötülük bulur. Haram yiyen ya canından ya malından çıkar. Kendisinden çıkmaz ise, çoluk çocuğundan çıkar" N. Yuguşeva, bu inancın komünizmdeki sistematiğini ve zamanlamasını irdeliyor.

Kadın suyunun kenarında üç kaya var bunlar için **"üç kardeş"** oldukları inancı vardır. Kadın suyunun ileri kilometrelerinde üç kardeşin kardeşi olduğuna inanılan üç saygın kaya daha vardır. Kadın veya Anası'nın Dağlık Altay'a giderken sağından kalan dağın arka kısmında **Ay Gölü** vardır. Üç kardeşin diğer üçü burada yatmaktadır. Halk bu kayalara odak ve sacı bezleri bağlamaktadır. Yol boyunca keşif çam ormanı ve bu ormanda **kayın ağaçları** vardı. İnanca göre kayın ağacı sakızı arabayı ve taban yarığını kötü ruhlardan korumaktadır. Bu Burgan dağının tepelerinden birinde **"oba taşı"** nın hemen önünde Hıristiyan çok büyük bir kitabeli anıt taş dikmişlerdir. Bu taşı kitabesinde bölgeye Hıristiyanlığın 1856 yılında girdiği iftiharla belirtilmiş ve bu taş 1917 ihtilalinden yani komünizmin bölgeye girişinden sonra dikilmiştir. Böylece denilebilir ki, bölgede Ateist-komünizm döneme rağmen Hıristiyan misyonerliği devlet politikası olarak Altaylara sokulmuş ve Gök Tengri inancı aleyhinde gelişmesine yardımcı olunmuştur.

Altay kişinin inancına göre burada **Obo'ya** adak, **saçı taşı** atılmadan ve buradaki kutsal **Kızıl Çam'a** adak, saçı bezi bağlanmadan vadiye gidilmiyor, o tepeden geçilmiyor. Bayan Kam arkadaşımız Nadya Yuguşeva bu ve benzerlerinde dini vecibesini yerine getirdi. Yol boyunca onlarca akar sudan geçtik arazi meyilli olduğu için sular akıntılı, zemin kaya veya taşlık. Vadiler sağlı-sollu tamamen çam ağaç. Sular berrak ve buz gibi. 4.600 metrede sular başka nasıl olabilir.? Sık sık arabamızı durdurup çay suyu içiyoruz. Altay'da Kamizm inancına göre, "bir akarsu 9 metrede 9 taş geçer ise, o su pislik tutmaz"mış. Bir ifadeye göre de "arkadaş ölmüşlerimizi susamışlar, su kabı al da onları bir sula" mezarlara su dökmek sevaptır.

Koşağaç yol güzergahı üzerinde Tuygahtı Catın, (malın tırnak kısmı) köyünün içerisinden geçtik. Yolun solunda koyu yeşil adacıklar var. Altay Kişi inancına göre bu yeşil öbeklerden beheri bir Cengiz Han'ın şehit bir komutanına aittir. Beher adada şehit komutanı temsil eden bir ağaç vardır. Cengiz Han'a ait olan yeşillik adası uzun bir şerit oluşturmuştur. Yeşil adaların doğrultuları, sefer halindeki ordunun sefer yönünü göstermektedir. Altay'ın bu bölgesinde Tülnet Türkleri yaşamaktadır.

Bu inanç; **"dönüşüm"**, **"don değiştirme"**, **"Anamaygıl"** ve Anadolu'daki **"Yeşil Sarıklılar"** inancı ile ilgilidir. **"Kutsal Ergenekon"** inancı da bundan pek farklı değildir.

Güzergahımızın üzerindeki kutsal kabul edilen mekanlardan birisi de **Aryansu/Kutsal** su idi. Burada bir kısmı dere oluşturmuş, bir kısmı boru içine alınmış, bir su ile ayrıca oldukça büyük bir kaya var. Dallara binlerce çaput odak-sacı niyetine bağlanılmış. Burada piknik yapanlar suya saçı niyetine ekmek de atıyorlar. Biz bez bağlayandan ziyade bağlanmış bezleri gördük. Burada konu biraz da turistikleştirilmiş.

Yol boyunca geçtiğimiz ikinci kutsal geçidin ismi **Çiketaman (Çike taban)** idi. Burası da **Aşuğ başı (Yol iyesi)** ile ilgili idi. **Gem (kutsal büyük su) Ulugem (kutlu büyük su)** demekti. Burada da sacı yapılıyordu.

Altay Kişi (Altay Türkü) için dini ve milli anlamı olan bir yer de Ak Boğum'dur. Burası Türk-Rus harbinde Altay Türklerinin kahramanca savaşması sonucu Rus askerlerinin geçemediği bir vadidir. Biz böyle bir vadide Karaçay-Kafkasya'da ziyaret edip resimlemiştik.

Altay Kişi'nin inancına göre yanyana oturan 3 kişiden ikisi solak ise üçüncü kişi onlardan bir şey çalmalıdır. Aksi halde uğursuzluk olabilir. Bizim aramızda solak yoktu ama, gerçek bir salak vardı. O'nun tutarsızlıkları karşısında biz bir şey çalmadık ama, Allah bize sabır verip hamd olsun yardım etti.

Altay Kişi halk inançlarında evi **kötü ruhlardan** korumak için **ist kulak (itin kulağı)** ın arkasından alınan kıllar saklanır. Bazou'da kuzunun kulağından kesilmiş bir parça aynı amaçla kullanırı. Erkek kuzunun kulağını delmek için kullanılan zımbanın pulu bir ipe dizilerek hayvanın seceresi tespit edilir.

Altay Türkleri halk inançlarından da tespitler yapmaya çalıştık. Çeyneş (Çiçek ismi) Münküley (karlı dağ tepesi) Mümüney (Gümüş, Çolmon, Çolpan (Yıldız), Aydarak (Konuşan) Gence (Genç, Kucuk), Çorkok (Kambur, Çarpık), Emil (Çekirdek), Çiğ balday (ağaç yongası) Altınsoy (Altın Çekirdek), Dolunay (Kızak), Ayu (ayı) Altay Kişi insan isimlerinde maalesef çoğunluk Rus ismidir. Türkçe isimlere 1992 yılından sonra sınırlı da olsa sınırlı bir dönüş var. Altay insan isimleri büyük çoğunlukları ile tabiattan seçilmiştir. Biz bu isimleri Altay'ın Kızıltaş mevkiinden Koray köyünden tespit ettik. Bu Altay Köyünde de 3-5 hane Rus aile vardı. Rusu olmayan köy hemen hemen yok gibi bir şey. Köyümüz 300 hane idi. Köyde tek ilkokul ve bir gösteri salonu bulunan bina köyün kültürüne hizmet ediyorlardı. Bu binanı duvarlarında geçmişte Kolhoz'a hizmet etmiş yaşlı hanımların ve çok çocuk doğurmuş madalyalı annelerin resimleri vardı. Biz bu notları evinde misafir kaldığımız ve dönüşümüzde bize yaylada koyun kesip kaymak ikram eden Nadya Yuguşeva'nın kızkardeşinin evinde tuttuk. Evin önünde Çakrı vardı. **Çakrı** evlerin önünde misafirlerin atları bağlamaları için çaktıkları kertikli 2-3 metre uzunluğunda yontulmuş bir ağaç kazıktır. Çakrı'daki **Kertik/boğum** sayısı o ev sahibinin kaç misafir ağırlayabileceğini gösterir. Köyün, ertesi gün El-Oyun'a katılacak bezenmiş kız ve kadın halkı bize çeşitli folklorik gösteriler sundular.

Altay kişiyi evinde veya köyünde karşılayan kimse gelen kimseye "kanca su geçtiniz, kaç da dolay aştınız" ne kadar su, deniz aşarak geldiniz" denilir. Asılan bu nispetinde kötü niyet ve uğursuzluklardan arınılmış olunur. **Su** aşmak **büyüyü** nazarı bozar inancı vardır.

Altay kişi gece **tırnak** kesmez. Tırnak kesilirken tırnağa "sen beni kötü ruhlara söyleme, ben de seni ineğe söylemeyeceğim" denir. İneğin en fazla çekindiği şeyin tırnak olduğuna inanılır. Tırnağı ineğin dahi midesi eritememektedir.

Altay kişi de yapılan bir espriye göre, "elinizde getirdiğinizi karnınızda götürüyorsunuz" denir. Bu söz daha ziyade ziyarete gelirken ev sahibine getiren hediye yiyeceğin misafir tarafından yenilmesi halinde söylenir.

Biz Koşağaçda'da Altay insan isimleri tespit ettik. Bunlar: Atabas, Bulunat, Ançe, Arçin'di. Arçin'den aldığımız bilgiye göre **tütsü** yapılırken "Huday-Huday-Huday" denilir. Görünmeyenlerden bir kötülüğe veya nazara uğrayan kimse için yapılmış tütsünün yabuk söneceğine inanılır. Anadolu'da nazara uğradığı için birisi tarafından okunan kimse, nazar kuvvetli ise okuyan çok esner, inancı vardır.

Altay'da Kazak bölgesine doğru gidildikçe ormanlar seyrekleşmekte ve büyükbaş hayvancılık daha fazla artmaktadır. Terek kültürü basmalık, teşek galağı, buralarda da uygulanmaktadır. Karayolu oldukça iyi tabiat şahane. Sürekli yol bakımı, asfaltlama ve faaliyetler sürdürülüyor.

Altay kişinin hayatı tabiat ile bütünleşmiş. Nadya Yoğuşeva, bize annesinin köyünü annesi ile babasının tanıştıkları yeri, babasının bir trafik kazasında öldüğü tarlayı ve çocuk hali ile nasıl kilometrelerce ağlayarak koştuğunu, anneannesinin köyünü, kilosunda dünya şampiyonu olan eşinin nasıl esrarengiz bir biçimde trafik kazası sonucu öldürüldüğünü, çok sevdiği iki oğluna yazdığı şiirde ismi geçen dağ ve tepeleri gösterip anlattı.

Altay köylerinde geçerken mezarlıkların da yanından geçiyoruz. Bazen ben resim çekmek için mezarların yanına sokuluyorum. Bu esnada arabanın teybinin sesini kısıyoruz, "mezar da mezarlık da müzik saygısızlıktır" deniliyor.

Nadya Yuguşeva Koşağaç'a yaklaşırken sardakbayla ilgili efsanevi inancı anlatıyor. **Sardakbay** mucizevi gücü ile ovayı kutsamaktadır dağların ruhu ona – oğlum bu gece eşinle birlikte yatma, derler o bu öğütü dinlemez ve ertesi gün gücünü yitirdiğini anlar. Bu ovaya **ak kuş** ve **yılan** gelemez. Ancak savaş olunca buraya ak kuş ve yılan girebilir. Burası kutsal **Turna** kuşları arasındadır. Buradaki Akturunun dağının buzu hiç erimez. İnanca göre bu bölgeden göç eden Türklerin göçü üzerine dağın tepesi kar tutmuştur. Karın erimesi halinde göç etmiş geziye döneceğine inanılır. Bu ovadaki taşların Cengiz Han'ın askerleri oldukları inancı vardır. **Cenedü dağı** ile ilgili inanca göre onun bir yüzünde ot bitmez burada maden/cevher vardır, diğer yüzünde diz boyu ot vardır. Bir başka inanca göre **Karkut Baba** aç susuzlara yardımcı olmak için bu dağda bir ev kurmuştur.

Bir Obadaş'da Ajuda iki buradaki Obo'da ateş yaktık, odak-sacı bezi bağladık, aynı amaçla taş attık. İnanca göre buraya atılacak **taş çift** olmalı, tek taş atılmıyor. Keza **adak bezi** de çift olarak bağlanılıyor.

El-Oyun'da taktim esnasında her oba ve bölgeden bir temsilci taktim edilerek karteyden geçtiler ve temsilcileri teker teker platforma çıkıp konuştular. Anonslar Altay Türkçesi ile yapıldı. Rus ve Ermeni musikisi programda izleyebildiğimiz kadarı ile yoktu. Bir çok kimse gibi ben de programı ayakta durarak izliyordum. Altaylı bir hanım yanıma gelip "Ayakta durarak uzama yaşın geçmiş otur" diyor. Böyle bir olayda yemekte rastladım "Yemek masasının üzerinde kilitin olması iyi değil kavga çıkar inancı" var.

Dağlık Altay Cumhuriyeti Kültür Bakanlığında Altay Halkla İlişkiler Dairesi'nin üç yardımcısı var. Bunlardan birisi Rus'ları diğeri Altay Türklerini ve üçüncüsü de öteki halkları temsil ediyor. El-Oyun Amblemindeki **Ejder**, bu yılın Ejder yılı olduğunu gösteriyordu.

Program başlayınca Abırga isimli çalgı ile yapılan fon müziği ile kötü ruhları temsil eden çocuklar alanda koşuştular. Sonra Atlı bahadırlar gelip **iyi ruhları** temsilen Atlı bahadırlar gelip kötü ruhları kovdular sonra **Almış Emugen'ın** 6 çocuğu temsil edildi ve hizmetli iyi ruhların eşliğinde ejderha uzun kuyruğu ile kıvrıla kıvrıla sırtlardan alana doğru geldi.

Bayram bayrağında kız kafasını andıran bir resim vardı. Bu bayrağı dünya şampiyonu olan bir binici atı üzerinde tepeye çıkardı. Burası 60-70 meyilli 2-3 kilometrelik bir tepe idi. Etrafında sağlı sollu sıralanmış yaya gençler vardı. Onlar da koşarak iştirak ettiler. Gençlerin sayısı yaklaşık 200 kişi kadardı bu tür bayramlara milli

bayram deniliyor bunlar resmi ve dini bayramlardan farklı kabul ediliyor. Bunlar resmi ve dini bayramlardan farklı kabul ediliyor. Burada Rus ve Altay cumhuriyetlerinin bayrağı yoktu. Zira bu devlet bayramı değil halkın bayramı idi. Bayrak tepeye dikilince ona iştirak gençler de belden yukarı çıplak vücutları ve kırmızı bantlı başları ile tepede yerlerini aldılar.

El-Oyun'da 2000 yılında sahneye konan destan **"Ocı Bala"** destanı idi. Ocı Bala bir kadın kahraman 1994 pazarcık kazısında çıkan bir kadın kahramanın destanı yazılmış. Rahmetli Ögel'in resimlerini verdiği yüksek tekerli arabalar burada temsil edildi.

"Altay Dini Hayatının Türk Kültürü İtibariyle önemi" isimli bildirimiz ile katıldık. Bildirimizde, Türk dünyamsında, özellikle Orta- Doğu, Ön Asya Türk bölgesinde halk arasında yaşayan bir çok inancın izahı "Eski Türk Dini'nden geldiği şeklinde açıklanmaktadır. Eski Türk dini ile kastedilen çok kere Şamanizm olmuştur. Ancak ilk Türk inanç sistemi olarak kabul edilen eski olan bir çok inançla da Türkler tanış olmuşlardır, ayrıca Türklere rağmen Türklerin bu dinine yaygın olan Şamanizm ismini Ruslar koymuştu. Kelimenin anlamı, inancın dini görevlisi veya dini temsil edeni karşılığında kullanılan Şamandan geliyordu. Rusların yakıştırdığı anlamda Şaman kelimesi, birazda büyücü, falcı, kendinden çekinilen kimse anlamı taşıyordu. Bu tanımlama üzerinde durulan inanca yüklenilen genel mahiyet itibariyle çelişki içeriyordu. Bu konuya tekrar dönülecektir.

Türkiye'de, Türk Dünyası ile ilgili yapılan çalışmalar yoğunlaştıkça, Akdin, Gök Tengri dini, Eski Türk İnanç Sistemi, Şamanizm'le eş anlamda kullanılır olmuştur. veya bu husus bazı yazarların yazılarına bu şekli ile yansımıştır. Biz doğrudan inceleme imkanı bulduğumuz Çuvaşistan'daki Şamanizm, üzerindeki Hıristiyan perdesi aranılarak çıkarılan inanç yapılanması idi. Kırgızistan'da Atalar Kültü ağırlıklı Baksilik, Kazakistan'da ruhlar inancı ağırlıklı inanç yapısı çok kere Şamanizm adına anlatılıyordu. Kazak Baksiliği de bazı farklılıklara rağmen aynı idi. Bir kısım Kırgız aydını da Şamanizm'in tanımı konusunda farklı düşünüyorlardı. Şamanizm'in, çağının İslamı olduğunu düşünenler, Şamanizm'in Türklere has inanç içerikli dünya görüşü olduğu kanaatinde olanlar vardı. Türk dinler ve kültür tarihçileri de geçmişte Şamanizm'e bir mana vermişler, çoğunluk eski Türk dininin Şamanizm olmadığı konusunda birleşmişlerdi. Vehbi Ecer bu görüşleri bir arada toplamıştın. Son dönemde Harun Güngör Türklerde Şamanizm'in yanısıra onula adeta yaşıt eski Türk dininin de olduğunu açıklamıştır. Bu hocam Şaban Kuzgun'un da tespitleri vardır.

Esasen bizim bu yazımızla anlatmak istediğimiz Türkiye'de Şamanizm konulu çalışmaların neler olduğu ve aralarındaki farklılıklar değildir. bizim Şamanizm konulu görüşleri karşılaştırdığımız çalışmalarımız oldu. Türkiye'de yapılmış Şamanizm konulu çalışmaların künyeleri veren bibliyoğrafya çalışmamız da oldu. Biz bu yazımızda Türkiye'de hala farklı anlamlarda Şamanizm'in kelimesinin kullanıldığı anlatmak istedik. Bu seyahatimizle biraz da bu – konuya açıklık getirmeyi amaçladık.

Kanaatimize göre bütün yeni dinlerde olduğu gibi eski inançlar kendi gerçeklikleri itibariyle haklı nedenlerle aşağılanmışlardır. Müslüman olan Türkler Orta Doğunun dinlerine izah getirerek yeni dine yer açmak zorunda idi. İsevilik ve Musevilik evveli ve bölgenin çok ırağında yaşayan inançlar ise, gündemde değillerdi ve çok kere onlar için genel tanımlar kullanılıyordu. Türklüğü inceleyen batılı araştırmacılar ise, Türklüğün Müslüman olmakla medeni toplumla tanıştığını iddia etme tercihinde oldular.

Konuyu görüştüğümüz dostumuz Uhan, Türk inanç sisteminin bir tane ve onun da Aii Tanrı İnancı olduğunu, Şamanizm'in ilk gününden itibaren sahneye çıktığı coğrafyada dahi yanıldıklarını, batı mentalitesi ile farklılıklar bir çatı altında toplamaya kalkışmanın yanlış olacağı kanaatindedir. Biz kendisi ile yaptığımız söyleşiyi yayınladık.

Bizim yayınlarımız arasında Nadya Yuguşeva'nın görüşleri de yer aldı. O, eski Türk inancının Şamanizm değil, Kamizm olduğu, zira hala yaşayan bu inancın din adamının Şaman değil Kam olduğu kanaatindedir. N. Yuguşeva'dan yapılan tespitlerin Anadolu'da aynen veya şekil değiştirerek yaşadığını biz anılan yazımızda belirttik.

Bize göre Türklerin ilk inanç sistemi Gök Tengri İnanç Sistemi idi ve onun din görevlisi Kam idi., bu dine Kamizm denilebilir. Şamanizm bir dinden ziyade büyücülüktü. Ancak Türk halkı arasında, aman inancı da vardır. kam ile Şaman'ın çağı, coğrafyası ve hitap ettikleri toplum aynı kullanıldığı da oldu. Türk inanç sistemi aynı zamanda Türklüğün tefekkürü, dünya görüşü ve büyük ölçüde de teşkilatlanma biçimi idi". diyorduk.

TUVA – ALTAY – HAKAS TÜRKLERİNDE HALK İNANÇLARI

- ATLAS DERGİSİ TESPİTLERİ -

Sinan Anadol Tuva ve Hakasya Türklerinde Şamanlığı dair bilgi verirken;

“En eski inanç sistemi.....Türklerin, Moğolların, Asya Göçebelerinin eski dini.... Bir yanda gökyüzünü mesken tutmuş iyilik Tanrıları, bir yanda yeraltının karanlığına gömülmüş kötülük tanrıları, Ağaata, dağda, suda, ateşte, ayda, güneşte uyuyan ruhlar. Bu Tanrı ve ruhlarla insanlar arasında aracılık yapan Şamanlar....Avcı toplayıcı döneme köklenen ve Asya Göçebeliğinin ayrılmaz bir parçası olan Şamanizm, günümüzde de varlığını sürdürüyor.

“Sibirya Bozkırları ile Moğol çöllerinin birbirine karıştığı düzlükler için su kaynakları hayati bir önem taşıyor. Tuvah Kam (Şaman), yer / su ruhlarına yakarıyor. Gelecek yıla bereket versin diye. Şamanizm Güney Sibirya’da yaşayan Türkler arasında hayli yaygın. Moğolistan’ın kuzeyindeki Tuva’da halk, Lamaizmi benimsemişse de Şamanist İnanışlar sürüyor. Sovyet döneminde yasaklanan Şamanizm, bugün en eski biçimlerinde yaşatılıyor.”

“Tuva’nın başkenti Kızıl yakınlarındaki Kayrakan Dağı. Bu ad, aynı zamanda büyük Tanrı Ülgen’in de adı. Dağın eteklerinde kutsal ateş yakılmış. Ateşin bir ruhu olduğuna, herşeyi temizleyip kötü ruhları kovduğuna inanılıyor. Eskiden ateşin ruhuna kurban sunulurdu. Bu törende Tuvalılar yiyecek ve içecek sunuyorlar. Ateşin ruhunu besliyorlar. Ayin ve sunular daha sonra Kayrakan Dağı’nın ruhuna yönelecek.”

“Ulu Kamlar (Şaman) kadındı. Bu da Şamanlığın ana erkil dönemin ürünü olduğunu gösteriyor. Kadınların bugün de Kamlık yapması, Kam giysilerinde görülen kadınsı ögeler, özel Kam giysisi bulunmadığında kamın Kadın entarisi giymesi, Kamların genellikle uzun saçlı olması bu ilk dönemin kalıntıları olarak değerlendiriliyor. Tuvalı kadın Kam Ay Çürek (Ay Yürek), Vurgaylığ denilen bir su kaynağının başında “Kan bağı olan kardeşleri” Türkiye Türkleri için “Kamlıyor” ruhlara yakarıyor. Marmara depremine neden olan “toprak ananın sakinleşmesi ve Türk kardeşlerin yaralarını hızlı sarması için”

“Hakasya, Tuva’nın komşusu Türk kabilelerin oluşturduğu bu küçük ulus, 17. yüzyılda Rusların baskısıyla Hıristiyanlığı kabul edinceye kadar Şamanistti. Ama Lamanist Tuva’da olduğu gibi burada da halk, eski inanışlarını devam ettiriyor. Şamanist olduğunu kabul edenler bir yana “Hıristiyanım” diyenler bile Şamani geleneklere bağlılığını sürdürüyor. Uçsuz bucaksız bozkırlarda eski Türklere ait kurganlar (mezar alanları) Hakaslar için kutsal alan. Buralarda törenler düzenlemek, adak ve dilekte bulunmak hala çok yaygındır.”

“Valeri Nikolayeviç , ataları Kam olan bir Hakas. Çocukluğunda acı bir süreçten geçtiğini atalarının ruhunun onu kam olmaya zorladığını söylüyor. Kam olduktan sonra da baskılar nedeniyle tören düzenleyemediğinden, Kam olduğunu saklamak zorunda kaldığından yakınıyor. O dönemlerde resim ve heykel yaparak yaratılıcılığını açığa vurmuş. Şimdi özellikle Kurgan alanlarında rahatça ayin yapabiliyor.”

“Kurganlarda eski Türklere ait pek çok heykel de bulunmuş. Mezar Taşı olarak kullanıldığı da sanılan bu heykellere Tuva’da “Köjee”deniyor. Ağaçlara, taşlara, su kaynaklarının etrafına bez bağlamak Tuvalılar buna “Çalama” diyor. Şamanizmde önemli bir rütüel. Gökteki Tanrılara beyaz, yer/su ruhlarına kırmızı, yer altı Tanrılarına ve ruhlarına ise siyah bez parçaları kullanılıyor. Bu yolla, Tanrılara dilek ve isteklerini ilettiklerine

inanıyorlar. Hastalar ise, o hastalığa neden olan “kara bulutları” vücutlarından temizlemek için, elbisenin bir parçasını yırtarak kutsal alana bağlıyorlar.”

“Bir tepenin en yüksek noktası, onun ruhunun açılım noktası olarak kabul ediliyor. Bu noktalarda oluşturulan “ovaa” lar – taş yığını- tepe ruhunun fetişi aslında. Bu türden bir fetiş etrafında yapılan ayinde, ateşe ve civarındaki ruhlara saflığın, temizliğin sembolü süt saçılıyor. Şaman ayinleri öncesinde yapılan işlemler arasında kutsal sayılan İrben otunun yakılması da var. Ot yakılarak bir tür tütsü oluşturuluyor ve ayine katılanların arınması sağlanıyor. Şaman inancında toprak, hava, su, dağ, ateş gibi pek çok şeye kutsallık atfedilir ve bunların bir ruhu olduğuna inanılır. Toprak ananın tepeye, çukura, mağaraya dönüştüğü, oluşumlar ise, ruhsallığın daha yoğunlaştırdığı daha kutsallaştırdığı mekanlar olarak kabul görüyor.”

“Şamanizmde put/ fetişlerinde önemli bir yeri var. Altaylıların töz,tös – dediği fetişler genellikle atalar ruhu anısına yapılır. Bir kısmı çocukların oynadığı bebeklere benzer, bir kısım hayvan tasvirleri olarak karşımıza çıkar. Bunları duvarlara yada direklere asılır. Ziyaret edilen bu direkler zamanla bir inanç merkezine dönüşür. Leonid Gorbatov, Hakasya’nın Askis şehrinde yaşayan genç bir Kam kliniğinde, tansiyon dinleyerek hastalara teşhis koyuyor, kafa masağı ve kibrit ateşi ile tedavi uygulanıyor. Bozkırdaki doğal bir kaya parçası Gorbatov’un kutsal noktalarından biri. Şamal davulu çok özel bir davuldur ve sadece kamlar kullanabilir. Bu davula Hakasya’da tüür- Tuva’da- düngür, tüngür deniyor. Tokmak ise orba”

“Şamanizme inananlar özellikle dağ doruklarında yada geçitlerinde taşları üst üste yığarak kutsal alanlar oluşturur. Her gelip geçenin yığına bir taş koyması ya da bez bağlayarak ruhlara sunuda bulunması gerekir.”

“Ayin sırasında kamlar – vecd ve cezbe – “ekstaz, kendinden geçiş” halindedir. Bu en önemli özellikleridir. O anda kamın ruhunun göklere çıktığına ya da yeraltına inip cehennemler gördüğüne inanılır. Bu gücün gökten bir bulut olarak gelip ebemkuşağı – gökkuşağı – şeklinde kamın vücudunu doldurduğu kabul edilir. O yüzden Kam davulunda ebemkuşağı da simgelenir.

“Şaman İnanışının gereklerine kadınlar daha çok uyuyor. Tuva’da kadınlar, geleneklere daha sıkı bir şekilde sahip çıkıyorlar. Şaman törenlerine en çok rağbet edenler de onlar.....Çok eski çağlardan kalmış kaya resimleri şaman ayinleri hakkında önemli bilgiler veriyor” “Yazı ve fotoğraf Sinan Anadol, Şaman Türkler Tuva ve Hakasya Atlas, Ocak 2000, s. 82 sh. 30 – 52”

Atlas’ın Kuzey Türklüğü İnanç Kültürü araştırmalarına yaptığı katkı inkar edilemez. Özellikle dokümanlar çalışmaları profesyonelce olduğu için alan çalışması yapacak akademisyenler için de bir kaynak niteliğindedir. Bu tür çalışmalara seyahatlerimizde bizlere hediye edilen Rusça yazılmış akademik yayınların tercümesi de eklenebilmesi halinde, sadece bölge dinlerine dair bilgi edinmiş olmakla kalmayacağız aynı zamanda Anadolu halk inançlarından birçoğunun kaynağına inebilmiş olacağız. Aynı zamanda, Türk Dünyası kültür köprülerinden olan halk kültürü köprüsüne ve ışık tutmuş olacağız. Ayrıca birilerince çok rahatlıkla “bid’at, şirk, hurafe” teşhisi ile aşağılanan inançlara bir izah getirebileceğiz. Bu itibarla biz Atlas’dan spot alıntılar yapmaya devam edeceğiz. Bu alıntıların hepsini ayrı ayrı yorumlama cihetine gitmiyoruz. Zira biz yorumlarımızı bu konulu diğer bölümlerde yapmaya çalıştık.

“Büyük göçebe imparatorlarını kuran kavimlerin doğduğu efsanevi dağlar........Halkın Tanrı belleyip dua ettiği, ölümsüz hayat dileyip kurban kestiği, “Mukaddes büyük Altay” ak yüzlü halkın ülkesi Altaylar, bir zamanlar tatlı dilli, yıldız gözlü oymakların yayıldığı kutsal topraktı. Türk adının ilk ortaya çıktığı coğrafyaydı. Göçlerle ve savaşlarla biçimlenen hareket halindeki bozkır kültürünün ana durağıydı.”

“At, Türkün kanadıdır. Sadece Türklerin değil, bozkır kavimlerinin kaderini bağladığı Idık (kutsal) hayvandır. Etinden yiyecek, sütünden içki, derisinden giyecek, dışkısından yakacak yapılırdı. Bozkır ordularını rakipsiz kılan bir savaş aracıydı. Yılkı denilen at sürücüleri uzayıp giden bozkırın en çarpıcı rengiydi. Altaylarda eskisi kadar olmasa da at sürüleri önemini koruyor hala. Ama daha çok eti ve sütü için”

“Tarih boyunca dalgalar halinde bir o yana bir bu yana savrulan bozkır kavimlerinden biri de Türklerdir. Bin yıldan fazla süren büyük göç hareketleri sonunda Çin’den Avrupa’nın içlerine kadar yayıldılar. Akrabalarının bir kısmı da anayurt diye bilinen, Altaylarda kaldı. Ama bugün o kadar azlar ki, Dağlık Altay’daki nüfusları sadece 65 bin.”

“Kutlu dağ, Üç Sümer dağının zirvesi, Rusça adıyla Beluha......Moğolistan, Çin, Kazakistan ve Rusya sınırlarının yakınlaştığı bir coğrafyada yer alıyor. Kadın Nehri’nin doğduğu dağ olduğu için Kadınbaşı’da deniliyor. Altaylar bu dağın adını söylemiyor. Bunun umursuzluk ve dağa saygısızlık olduğuna inanıyorlar. Altay boylarının her birinin özel kutsal dağları bulunmakla birlikte Üç Sümeri’de içine alan Altay Sıradağları tüm boylar için kutsal sayılır. Altaylar Eski Türklerce kutsanmış dağlardır.”

“ Kımız yapımı sırasında en güç iş, sütun sağılması. Bu işlem için atın arka ayağı bir kement ile yerden kesiliyor., bu sayede çiftelemesi engellenen at, iki kişi tarafından yumuşakça mırıldanılan bir şarkı eşliğinde sağılıyor. Sütünü vermek istemeyen at, yavrusu kısa bir süre için emzirtilerek kandırılıyor. Kımızın mayalanmasında kullanılan fıçı da özel bir işlemden geçiriliyor. Fıçı ters çevrilerek ocağın üstüne yerleştiriliyor ve islenerek mikroplardan arındırılıyor.”

“Her yolculuk öncesi evlerde “çalama” denen bezler hazırlanır. Ruhlara bir sunu olarak yol üstünde kutsal kabul edilen su kaynaklarının etrafında, dağ tepelerindeki taş yığınlarına ağaçlarda bağlanmak üzere”

“........kendi soylarını ifade eden, hayvan ve insan şekilleri yontulmuş (çakı)lılar dikildi.”

“Geline (Kelin) diyor Altaylılar Damada ise (Kyubala), ...düğünlerde gelin ve damadın gözleri bağlıyken biribirlerine bir portakalın iki yarısının yedirilmesi. Bu gelenek, evlilikleri boyunca hayatı paylaşıp **birleşeceklerinin** bir göstergesi” Gelin ateşe saçı sunuyor, kayın ağaç etrafında ayin yapılıyor, güç gösterilerinden sonra tüm “ köy halkının katıldığı ziyafet ve toy yapılıyor.” Damat evinin bir odası özel olarak gelin için hazırlanıyor. Gelin ipekli kumaşlar ve tüllerle bezeli odaya getirildikten sonra, Görümcüler tarafından yatağının önünde saçı örülüyor. Boncuklarla süslenen saç, iki taraftan at kuyruğu yapılıyor. “Saçtın çıkın açtı” denilen bu töre, gelinin o günden sonra iki kişi olarak yaşamına devam edeceğine simgeleniyor.”

“ Gelinin saçları görümceleri tarafından örüldükten sonra, damat tarafının kadınlarının ikram ettiği yiyeceklerden tadıyor. Şaman ayinlerinde ruhlara ve Tanrı’ya en fazla sunulan ayran, et ve süt bu tören sırasında geline sunuluyor. Böylece bu törenin ruhlar katında da görüleceğine inanılıyor. Düğünün en önemli anı...... Gelin, ateşe “saçı” sunuyor. Şölen başlamadan önce gelinin şölen ateşi ile buluşmasını sağlayan bu törende, ateşin ve ocağın sarı yağ (tereyağı) ve üç ayağı için kullanıyor. Bu tören, evlilikle kurulan yeni ailenin bereket ve bolluk içinde yaşaması için ruhlara bir yakarış aslında. Aynı zamanda ateşin ruhu, eve bir gelinin geldiğinden haberdar ediliyor.”

“Düğün sırasında pek çok oyun sergileniyor. Bunlardan biri de kız tarafının son anda vazgeçmesi ve gelini kaçırmaya kalkması. Bu oyunda damada düşen rol ise onları engellemek. Amaç aslında damadın gücünü ve geline bağlılığını sınamak.”

“Düğünlerde geleneksel sporların da yeri var. “Taş Koydurgeni” denilen ağırlık veya taş kaldırmanın yanında, en çok ilgiyi güreş çekiyor. Kazananın ortada kaldığı oyunlarda, yeni yarışmacıya önce hangi soydan geldiği soruluyor. Güreşe soylarına göre tutuşuyor sporcular, seyirci de soylara göre tezahürat yapıyor. Altaylılarda diğer Sibirya Türkleri gibi ağacı kutsal sayıyor. Düğün evinin önündeki bir kayın ağacının etrafında dönerek yapılan törende, ağaçtaki ruhlara süt ve araka saçıldıktan sonra, bu içecekler törene katılan aile fertleri arasında paylaşılıyor. Damat evinin bahçesinde kurulu uzun masalarda tüm köy halkının katıldığı sir ziyafetle sürüyor düğün. Belki de bu ziyafet yüzünden Altaylılar düğüne “toy” diyor. Toy, bugün Anadolu’da olduğu gibi eski Türklerde de ziyafetler için kullanılan bir sözcük. Düğün süresince kazanlarda pişen pilav, çorba ve et, değişik

salatalar, meyveler, çay, araka (damıtılmış ayrandan içki) ve votka konuklara sunuluyor. Gelin ve damat içinde özel bir masa kuruluyor."

"Klara Kıpçakova adlı kam kadın, Kırlık köyünde yaşıyor. Evinde kabul ettiği hastalara için ocak ateşine ve ardıç dallarına danışarak şifa dağıtıyor. Onu tavsiyesi ile ardıç banyoda kullanılıyor, çay olarak içiliyor veya tütsü olarak yakılıyor (solda). Şamanlarda kurbansız ayin yapılmaz. Kurban için ya at, koyun, sığır gibi hayvan kesilir ya da süt, kımız, yağ, buğday, darı gibi kutsal sayılan nimetlerden saçılır."

"Moğolistan'dan yayılan Lamacılığın etkisi altında 1900'lü yılların başında, Altaylıların Ak Yang (Ak Din), Rusların ise Burhanizm dediği bir inanç sistemi ortaya çıktı, aynı zamanda Rus egemenliğine direnişin ideolojisiydi ve Şamanizmi ıslah etmeye, zamanın gereklerine uydurmaya dönüktü. Kamlığı yasaklayarak Şamanizmin hiyerarşik düzenini ortadan kaldırmaya yönelen bu girişim, bugün yer yer Altay'da kendini gösteriyor. Rus egemenliğiyle birlikte Altaylıların toplumsal yapısı ve inanç sistemi büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı. Altaylılara bir yandan baskı ve şiddetle, bir yandan da Rus misyonerlerin propagandaları ile Hıristiyanlaşmaya çalışıldı."

Atlas, araştırmasına Altay ve Hakas Türkleri gibi Tuva Türklerini de almış, biz bu seri yazıdan da spot alıntılar yapacağız, diğer bölümlerde olduğu gibi özel yoruma gitmeyeceğiz. Zira bu konulara dair yaptığımız karşılaştırma, kaynaklar da yerini gösterme ve yorumları malzemesi kendi araştırma ve tespitimiz olan yazılarımızda yansıttık. Atlas'dan yaptığımız alıntılar, teyit, zenginlik ve var ise yaklaşım farklılığı bunları da yaptırabilmek içindir. Bu tarz tespitler bu derece zengin olmasa da Yesevi dergisince de yapılmıştı.

"Moğol çölleri ile Sibirya taygalarının kucaklaştığı topraklar.... Yenisey Nehri'nin damar damar tohumlandığı sınırsız bozkır... Tanyeri diye anılan bir ülke....Dilde, törede, geleneklerde ve inanışlarda yaşayan uzak geçmiş.. Türklerin anayurdu Güney Sibirya Tuvaları, "Ötüken'i il tutan" bir Türk Kavmi."

"Tuva'nın resmi dini, Tibet Budizminin bir kolu olan Lamaizm. Halkın çoğunluğu da bu dini benimsemiş ama Şamanizmin hala büyük etkisi var. perestroika sonrasında uygulanan özgürlük politikası, diğer inançları olduğu gibi Lamaizmi de kurumsallaşmaya, yeniden yapılanmaya yöneltmiş. Kızıl'da son birkaç yıldır yeni tapınaklar inşa ediliyor. At yarışları yaşamın önemli bir parçası Tuva'da, bu köyde de hayatını at yetiştiriciliğine adamış bir Tuvalı her ölüm yıldönümünde at yarışları ile anılıyor."

"Tuva Rusya Federasyonuna bağlı özerk bir cumhuriyet. Sınırlı olanaklarıyla kendine yetmeye çalışan bir yandan da kendi kültürünü yapılandırma uğraşı veren bir ülke. Güzellik yarışmaları da bu çabaların ürünü. Yezgenya Ondar, 1999 Tuva Güzeli seçildi. Moskova'da Tuva'yı temsil edecek ama Rus olmadığı için Avrupa ya da dünya güzellik yarışmalarına katılması mümkün değil."

"Tuva Bozkırlarını renklendiren yurtlar, özellikleri ile dikkat çekiyor. Yurdun tepesinde geniş bir açıklık var. Bu açıklıktan süzülerek ışık, yurt içinde güneşin hareketine bağlı olarak belli noktaları aydınlatıyor. İş ve zaman bir bakıma buna göre belirleniyor. Aydınlanan noktalar, ışık oraya düştüğü zaman kullanılıyor. Örneğin uyanma vakti, güneşin yatağın üstüne düştüğü an. Işık mutfak kısmındaysa kahvaltı yapılacak, silahların bulunduğu bölüme geçmişse ava çıkılacak demek. Yurt kendi içinde bir organizmaya dönüşüyor."

"Göçebe yaşamını sürdüren Tuvalılar, yurt denilen çadırlarda yaşıyor. Yurtların kapılar doğuya bakıyor. Kuzey taraf kadının kullandığı mutfak, bakım, temizlik malzemelerine, güney taraf ise erkeğin kullandığı aletlere ayrılmış. Yurtlarda en rağbet edilen içecek sütlü ve tuzlu çay..."

"Budist Kültürünün ayrılmaz bir parçası kadak, ipek veya günümüzde suni ipekten yapılan ince uzun bir kumaşa verilen ad. Özellikle hediye sunulurken kullanılıyor.Tuva'nın Başkenti Kızıl'daki bir düğünde gelin annesi, kızı ve damadını "kadak"ın içine oturtulmuş iki tas süt ile karşılıyor. Beyazlığıyla kutsal sayılan süt aynı zamanda temel gıda (üstte). Ormanların zenginliği, satış amaçlı da olsa toplayıcı kültürünün devamını sağlamış. Pazaryerlerinde çeşit çeşit yabani meyve bulmak mümkün.(sağda, üstte)."

“Kures (Güreş) ve at yarışı... Tuvaların değer verdiği en eski iki gelenek. Gençler özellikle güreşe ilgi gösteriyor, her yıl düzenlenen yarışmalara katlıyorlar. Güreş karşılaşmaları bir güç gösterisi olmanın ötesinde aynen kırkpınar’da olduğu gibi kültürel bir şölene döşüyor. Tuva güreşinde iki ayak dışında vücudun herhangi bir noktası yere değerse karşılaşma sona eriyor. Galip gelenin heybetini gösterdiği kartal dansı ile gösteri tamamlanıyor. Güreşlerde hakemler de milli kıyafetleri ile görev yapıyorlar.”

ÇUVAŞ TÜRKLERİNDE ŞAMANİZM

Biz**,** bu yazımıza aldığımız tespitlerimizi 1998 yılında Çuvaşistan – Başkürdistan ve Tataristan’da yaptığımız inceleme gezisinde tespit etmiştik. Bu tespitlerimiz “Çuvaşistan – Başkürdistan – Tataristan” (Türk Dünyası Araştırmaları Nisan 1998 s. 113 sh.69 –86) diğer hususlarla birlikte yayımlamıştık. Şimdi bu yazımızın ilgili kısmını aktarıyoruz.

Çuvaşistan’da Şaman inançlı Türk dostlarımızla birlikte Arif Nihat Asya’nın bayrak şiiri okunuldu ve sonra da;

“Şaman tepesi boş değil
Orda bir bayrak bekliyor
Orda bir bayrak var
O bayrak açılmış, rüzgar bekliyor
O bayrak hazır, rüzgarını bekliyor” denildi.

Çuvaşistan’da köklü bir milli şuurlanma var. Bu faaliyetin kadrosu İdil – Ural’ın sair kesimlerinde de aktiftir. Bu faaliyetin sınırları bu bölgenin de dışına çıkmıştır. Nitekim **Şaman Tepesinde** yapılan ayine birkaç heyecanlı genç değil, bir kısmı üst seviyeden bürokrat ve akademisyenler de katılmıştır. Bu hareket özünde millilik olan dini bir mayalanma hareketidir.

10.08.1997 günü Şubaşkar’da bir liseden davet aldık, evvelce bu liseye Turan Yazgan hocamız bazı sorunlarının çözümü için yardım vaat etmişti. Ziyaretimizde Çuvaş Devlet Üniversitesi Rektörü, İktisatçı Milletvekili Prof. Dr. Lef Kırakof da vardı;

Prof. Turan Yazgan heyetimiz adına konuşmada; Çuvaş bayrağında motifin hayat ağacını temsil ettiğini bu ağaçtaki üç yıldızın gök yüzü, yer üstü ve yeraltını, böylece alemi temsil etmiş olduğunu, **Şubaşkar** kelimesinin **Yer – Sub,** kutsiyetinin **Gök Tengri** inancı ile Türk Kimliğinin göstergeleri olduğunu belirttikten sonra, Türkiye Türkü – Çuvaşistan Türkü ekonomik ve kültürel ilişkilerinin önemini belirtip Türk elleri arasında Türkiye Türkçesi ehemmiyetini vurgulayıp, Çuvaşistan’da vakıf olarak yaptıkları kültürel hizmetleri kısaca anlattı. Okulların seksen kadar mezun verdiğini belirtti. TDAV olarak hedeflerini belirtip, Türk dünyasında faaliyet gösteren bazı sahtekarlardan bahsedip birlikte geldikleri işadamlarına güvenebileceklerini ve sair özelliklerini anlattı. Konuşmasında “Biz Vakıf olarak tüccar değiliz. Biz ticaret için tüccarları desteklemeyiz. Sadece ideolojimiz, milli davamız için destekleriz”dedi.

Z.Ahlulin’in fikirlerini şu şekilde toparlamak mümkündür. Neden Avrupa’nın ve İslamın peşine takılıyoruz? Neden Milli Türk Çizgisi yok? Neden katılacağımız topluluk, Ural-Altay kültürüne daha yakın bir Japonya değil, Japonlar Ural-Altay kültürüne daha yakın, ayrıca Japonya dünyada adeta müttefik arıyor.

Yeltsin, Çallı’ya geldiğinde, kendisi karşısında hareket içinde bulunan Z.Ahlulin ile görüşmek ister, daveti yapan memura Z.Ahlulin, “Ben bir Rus’a gitmem, ben bir Tatarım” der.

Z.Ahlulin milliyetçi görüşlerini, iki noktada topluyor. Türk alfabesi ve Türk felsefesi (Tengricilik). Ona göre Atatürk ve Hitler, milliyette öze indikleri için milli liderdirler. Tezini “Ülkü öncelikli bir Türk dünyası olarak

özetliyor. Japonya Çin ve İsrail'in, milli alfabe ve milli dinlerinden ayrılmadıkları için başarılı olduklarını ifade ediyor. Z. Ahlulin'e göre Türk milli dini Tengricilik, Türk milli alfabesi ise Köktürk alfabesidir.

Zinnur Ahlilun ile yaptığımız görüşmede Latinceden kaynaklanan Avrupai dilleri misali verilmiş, Almanların ve Fransızların çağdaş ayrı milliyetler olmadıkları anlatılmıştır. Çağdaş Hıristiyan ülkelerinde hiçbirisinin Hıristiyanlıktan evvel dinlerini aramadıkları, eski Türk dini ve eski Türk alfabesine geçirilmesinin kültür birikimi itibariyle israf sayılabileceği gibi uygulama imkanı da bulamayacağını açıklamaya çalıştım. Z. Ahlulin'e göre, önemli olan düşünmek ve hedef göstermektedir. Şubaşkar'da şahit olduğumuz Şaman ayininden sonra, Z.Ahlulin'in bu fikirlerinde yalnız olmadığı söylenebilir. Z. Ahlulin, düşündüren saygı telkin eden, istikbali olan bir arkadaştı.

Hıristiyan Çuvaş Türkleri ile İslam Tatar Türkleri arasında düşmanlığa varan ihtilafın temelinde, Rusların Çarlık döneminde uyguladığı yayılma ve Ruslaştırma politikası vardır. Rus Çariçesi Katharina döneminde hızlandırılan Ruslaştırma uygulamasında Moskova, kiliseyi de kullanmış, Tatarlara Hıristiyanlığa girmelerini teklif etmiş, ancak Tatarlar bu teklifi reddederek isyan etmiştir. Aynı teklif Çuvaşlara yapılınca miktarları az olan Çuvaşlar Hıristiyanlığı mecburen kabul etmiştir. Rus yönetimi, Hıristiyan Çuvaş Türklerini , bir kısmı Gök Tengri ve büyük bir kısmı da İslam olan tatar Türklerinin üzerine sevk etmiştir. Rus ve Çuvaş güçleri karşısında yenilgiye uğrayan tatarlar, hala devam eden Rus egemenliğinin sebebi olarak, Çuvaşları görüp onları suçlamaktadırlar.

İfade edildiğine göre ABD Çuvaşistan'ın başşehri **Şubaşkar'da**, manastırı da olan bir kiliseye, 6 milyon dolar yardım yapmıştır. Uzun süre terkedilmiş olan bu tesisler, tekrar faaliyete geçmiştir. 3 yıllık ve kısa süreli din eğitimi ve din adamı yetiştirme programları vardır. yatılı bölümü de faaldir.

10.08.1997 günü yapılan bir görüşmede ünlü Çuvaş bilim adamı, dostumuz "Çuvaşistan'da, Şamanizme dönüş çok güçlü bir akım olarak gelişiyor. Gençler **Şamanizme** milli din olarak sarıldılar. Çuvaş milliyetçiliğinin Şamanizm dinamiklerinden birini oluşturdu. Bu biraz da Ruslar gibi başka milliyetlere karşı bir tedbir idi. Rusların dilini de, dinini de, alfabesini de istemiyoruz diyen Çuvaşlar, İslamiyete de girerek, bu tepkilerini gösterdiler. Türkler bu arada Türkiye Türkleri müslüman, biz de müslüman olalım dendi. Bu akım devam ediyor. Ancak müslümanlığa Arap dini olarak bakıldı. Milli kimlik için, milli din denildi. Şamanizm'e döndük" diyordu.

Çuvaşlarda din konusu bu arada Çuvaş Şamanizmi ilgili literatür ile birleştirerek A.A. Aslan tarafından yayınlandı. Biz Şubaşkar'da katıldığız, Çuvaş Şamanizmi ile ilgili gözlemlerimiz ile konunun Çuvaşistan'daki mevcut otoritesi durumundaki olan Ultiyar (Alek) Siplonkov'dan bu konuda dinlediklerimizi aktarmaya çalışacağız.

Ultiyar SİPLONKOV, Çuvaş Gençleri Birliği Başkanı, Çuvaş Milli Kurul Kongresi yöneticisi, pedagog ve hukukçudur. 37 yaşındadır. Birçok Çuvaş milliyetçisi gibi onun da Rus ismine (alek) rağmen, bir de Çuvaş ismi vardır. Atletik yapılı, güven telkin eden, kibar ve saygılı bir kimse. Bize Şaman dinine geçişini sebepleri ile birlikte anlattı. Şamanizmin Çuvaşistandaki uygulama biçimi ve kendisinin bu din içerisindeki yerine dair geniş bilgi verdi. Verdiği bilgilere göre, Şamanizm bizim ilk ve milli dinimizdir. Ruslar bizi zorla Hıristiyanlığa sokmuşlardır. Hıristiyan olurken bize çok acı çektirmişlerdir. Daha sonra da din kardeşliği motifinden hareketle bizi sürekli sömürmüşlerdir, hala da sömürmektedirler. Biz Hıristiyan olarak kalıp milli kimliğimizi ve kişiliğimizi bulamazdık. Karar verip Hıristiyanlıktan çıktık. Çuvaşistan'da bir hayli Şaman Çuvaş vardır. Bilhassa köylerinde başlangıçtan beri Şamanlığı muhafaza eden vardır. Ayrıca Çuvaşistan dışındaki Çuvaşlar'da da Şamanizme inanan çoktur, giderek artıyoruz. Hıristiyanlıktan çıkınca din arayışına geçtik, İslamiyet üzerinde durduk, bize çok zor ve katı geldi. Şamanizme geçmeye karar verdik. Bu arada Japon dinini inceledik. Şamanizme karar verdik. Altay'lara araştırmacılar gönderdik ve Şamanizmi incelettik, onların yeni ve bizim eski alfabemiz üzerinde de duruyoruz.

İbadet yerimiz Kiremet (Keramet) Tepesi diğer ismi Şaman Tepesidir. Burası, Subaşkar (Çeboksari)ın sanatoryum ormanları istikametinde 20 – 30 km mesafede, İdil nehrinin Sanatoryum köprüsünü geçtikten sonra, tamamen ağaçlık olan dağlar arasında oldukça yüksek bir yamaçtadır. Burası 30 x30 m. etrafı çitle çevrilmiş bir alandır. Köşelerinde ve kenarlarında **at, koç** ibadet heykelleri vardır. Ortasında oldukça büyük bir çam ağacı

bulunmaktadır. Ayinlerde, bu çamın gövdesine ve dallarına **niyet çaputları ve adak bezleri** bağlanmaktadır. Burada kesilen **merasim kurbanı** sonradan yenilmektedir.

Bizim de izleme kısmen de katılma imkanı bulduğumuz ayini Ultiyar Siplonkov yönetti. Çamın dibinde çalılardan bir ateş yakıldı. Kurban edilmek üzere getirilen koyunun dört ayağı iple bağlı idi. Kurban **doğuya** dönülerek kesilirdi. Kurbanını **kanı** itina ile bir kaba alındı ev bu kan itina ile üç defa **sağdan sola** dolaşılan çam ağacının dibine döküldü. Duaya niyetlenirken, Mucaver ön safta yalnız, diğer katılar onun arkasında bir saf oluşturdu. **Mucaver** sesli dua yaptı; katılanlar amin anlamında Şadlık Bulsun (Şadlık olsun) dediler. Duadan evvel Şaman Tepesi – Şubaşkar'da 10 – 08 – 1997 günü Türk heyetine akşam yemeği verildi. Yemekte Başkan Prof. Nasili Andrey, Viyaceslev Timofeyev, Ultiyar (Alek) Süplonkov, Prof. Dr. Atver Kuzanbey bir grup Çuvaş Türkü ve heyetimiz vardı.

Yemekte Çuvaşlar yaptıkları konuşmalarda Ruslar tarafından zorla hıristiyanlaştırıldıkları üzerinde durdular. Çuvaşistan'da Nartlar, Mariler, Utmurtlar bulunduğu RF içerisinde %75 ile en fazla Türk bulunan Cumhuriyetin Çuvaşistan olduğu açıklandı.

Gecede Bakanın nezaket konuşmasından sonra Prof. A. Kuzanbay; Çuvaşların Ruslaştırılmasını protesto eden mahiyette ifadelerde bulunmuş Çuvaş milli renklerinin siyah, beyaz, kırmızı, sarı ve yeşil olduğunu belirtmiştir. En önemli rengin Çuvaşlar için sarı olduğunu, Rus folklorunda albenizli kızların yer almasına karşılık Çuvaş folklorunda Sarıbenizli kızlara itibar edildiğini, Rusların kızıl güneşe itibar etmelerine karşılık, Çuvaş Türklerinin **Sarı güneşi** önemsediğini söylemiştir.

Evvelce **Şamanizm** konulu açıklamaları ile "Şaman, merasiminde kurban kesmeden evvel üzerine su ve un döküldüğü hayvan titrerse Tanrı'nın kurbanı kabul ettiğini, adak çamına mendil veya peşgir bağlama şeklini tarif etmiştir. Kendisi ile farklı düşünse de kurbanın akşamdan sonrada kesilebileceğini dair malumat vermiştir. Kendisine sorulması üzerine Çuvaşların Tengri dinine dönüşlerinin sebebini; "Bu dinde de Tanrı'nın bir oluşu idi. İbadet halinde ayakların çıplak veya giysili olunması neticeyi etkilemiyordu. Alkol oranı düşük içkiler içilebiliyordu. Kutsal hayvan **kurttu**. Domuz da yenilebilirdi, oruç vardı ancak belirli gün ve sayıda değildi" şeklinde açıklandı. Açıklamaları bu konuyu incelediğini gösteriyordu. Gençler arasında onun ve Timofey'in büyük prestiji var. şaman ayini sonunda olduğu gibi yemekten sonra da Çuvaş milli marşı ayakta okundu.

Macaver, "Herkes içerisindeki kini nefreti atsın düşmanına dahi kötülük düşünmesin. Bu an başkasına fenalık düşünenin başı felakete bulaşır" dedi. Sonra başta macaver merasimine katılan herkes secde verip üç defa toprağı secde ettiler. Sonra Macaver tekrar Çuvaşça sesli dua okudu ve katılanlar sesli olarak, Şatlık bolsun dediler.

U. Şiplonkov'un verdiği bilgiye göre, Şaman ayinlerinde Allah'a dua edilir. İbadet her yerde olur. Ayda bir defa yapılan toplu ayinin yanı sıra evlerde isteyen hergün dua ve ayin yapabilir. Ayrıca doğum günlerinde kederli günlerde dua edilir. İsteyen günde bir çok defa da ayin duası yapabilir., gece başlayan ibadet çok kere gün doğana kadar devam eder. Ayrıca baharda tabiat uyanmaya başlayınca, yağmur dualarında, hastalara şifa dilemek için keramet tepesine gidilir, ibadet edilir. Bazen de çok yağıp zarar verecek yağmurun durması, hamile kadının sağlıklı doğum yapabilmesi, ev sahibi olmak gibi bazı dileklerde bulunmak için merasim yapılır.

Çuvaş Şamanizminde din adamlığını temsil eden ayinlerdi idare eden kimseye Macaver denilmektedir. Arapça olduğu ifade edilen Macaver'in kelime manası bilinmemektedir. Çuvaşistan'da 6 Macaver vardır. Ultiyar Siplonkov bunların en gencidir. Macaver olmak için mutlaka Çuvaş olmak gerekmektedir. Macaverler evlenebilirler. Macaver'in çocuğu mutlaka Macaver olmayabilir. Macaver'ler Bulgar ve Suvar gibi tarihi Çuvaş şehirlerinde dine kabul merasimi ile bu kimliği edinirler. Bu merasimler her yıl 6 ayda bir yapılar ve bu merasimleri daha büyük Macaverler idare ederler. Macaver adayı için evvelce bir hazırlık yapılır. Adayın dini sistemi öğrenmesi gerekir. Aday idil boyunca Hac yapar olgunlaşınca dualar eşliğinde Macaver olur. Duaların ve ibadetin dili Çuvaşçadır. Dini Tevrat, İncil gibi dini kitabı yoktur. Çuvaş inanç kaynakları incelenirken bir kitap

hazırlanmaktadır. Kıble doğudur. Eller göbeğin tam üstünde üst üste bağlanılarak ayakta (kıyam) ibadete durulur. İbadet esnasında bazı özel hareketler vardır.

Çuvaş Şamanizminde herşeyden canlı, cansız kurban olur. Mesela, horozdan kurban olabildiği gibi ekmekten de kurban olabilir. Kurban kesmenin, vermenin belirli bir zamanı ve kurbanlığın belirli bir türü yoktur. Çuvaş Şamanizme yönelmiş olmanın sebebi, insanın kendi kimliğinin kendisinin dini ile kurabileceği inancıdır. Slavlar bizi zorla Hıristiyan ettiler. Bunu Çuvaşlar olarak içimizde sindiremiyoruz. 18. asırda zorla Hıristiyanlaşmaya direnirken Orenburg'a, Başkurdistan'a ve bir çok yere kaçmak zorunda kaldık, Çuvaş Şamanları, din konusunda Macaver'i en bilgili kişiler olarak kabul ederiz. Ekim zamanı, evlenme dönemi, gelecekten, gök bilimden istifade ile bilgi edinmede ona başvururuz, demektedirler.

Türklerin eski dini yaptığımız incelemelere göre Şamanizm değil, **Gök/Tengri Ulu Tanrı** inancıdır. Şamanizm, Gök-Tengri inancı çağlara ve coğrafyalara göre mevzu farklılıklar göstermiş, bazen de iki inanç karışmıştır. İslamiyete kabulü kolaylaştırmak için ilkin Arap kaynakları, ve sonra da Türkleri ilkel göstermek için batılı kaynaklar eski Türk inancını aşağılamışlardır.

Bizim de takip ettiğimiz Çuvaş Şamanizmi olarak sergilenen inanç modeli,bize göre inancın özünden ve sistematiğinden bir hayli sapmıştır. Daha ziyade bir kısım Çuvaş aydının tespiti yapabildikleri ritüeller ile, ideolojik arayışın dini boyutunu inşaa ediliyor.

Bu konu görülen şekli ile basit sanılabilir. Türk milliyetçiliğinin inşaası itibariyle olumlu ve olumsuzluklarıyla; inanç, kültür ve siyaset itibariyle üzerinde çok durulması gereken bir konudur.

Doç.Dr. Almas Galimcan Ulı Şeyh-Ul(ov)'un değerlendirmesine göre; "Çuvaşlar 370 yılında Oğuzların ve Hunların batıya gelen kollarının ürünüdür. Onogurlar İdil nehrine ulaşırken diğer kolları Tuna boylarına ve Karpat bölgesine yerleşmişlerdi. Bunlar Karadenizin kuzeyindeki Hun devletinin bakiyeleri ile birleşip Bulgarları oluşturmuştur. Bulgarlar ilk olarak Tuna Havzasında küçük Bulgaristan'ı kurdular. Büyük Bulgar devleti 1237'de Moğollar tarafından yıkıldı. Çuvaşlar bunların soydaşı olan Türklerdir.

İleri vadede Avrupa hatta Dünya Siyasetini etkileyecek bir "Tuna – Karpat – Bulgar Havzası" Türk Kökenlilerin ittifakı veya bu ittifakın önlenilmesi itibariyle muhtemel gelişmeler itibariyle bu husus özel önem arzetmektedir. Amerikan'ın Çuvaşistan'daki kiliseye büyük yardım yapması, buradaki misyoner merkezini destekliyor olması, bu bölgede söz sahibi olabilmesi şeklinde değerlendiriliyor. Çuvaşlar arasında Şamanizm diye adlandırılan Gök Tengri inancının canlandırılmak istenmesi de önemli bir gelişmedir. Çuvaşlar arasında Hıristiyanlıktan ayrılıp İslama geçme faaliyetleri de var. Böylece bölgedeki Tatar muhtevalı Türk potansiyel üzerinde farklı siyasetlerin uygulandığı gözlenilmektedir.

SONUÇ

Günlük hayatımızda her vesile ile karşılaştığımız ve çok kere bunları din adına yaptığımız veya dini olduklarına inandığımız bir takım uygulamaların nereden ve neden geldiklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bunların din dışı olduklarını beyan etmek ve bu beyan için normları hergün daha çok tartışılan hale getirilmiş İslamiyeti esas almak yetmemekte ve duyulan ihtiyacı karşılayamamaktadır. Şüphesiz bir dine aykırı olanların tespiti, o dini esaslarından ve bu esasları koyan kaynaklardan yola çıkılacak yapılacaktır. Ancak; aykırılığın beşeri-felsefesi kaynaklımı olduğu, yaşayan çağdaş dinlerdin mi etkilenme olduğu, halishane olmayan menfaat kaynaklı mı olduğu veya tevhidi dinler tasnifi dışında mütalaa edilen veya tevhidi dinler tasnifinin dışında mütalaa edilen dinlerden mi kaynaklandıklarının yerli yerine belirlenmelerine ihtiyaç vardır. Gerçeğine uygun şekli ile tevhit inancının başlama dönemi tespit edilip ölçüleri zaman ve mekan faktörü de dikkate alınarak açıklanmadıktan sonra hurafelerin dinin geniş manadaki anlamında yerini bulmak ve onlarla mücadele etmek kolay olmayacaktır.

Bu tür mücadeleler de yanlış bir mücadele yöntemi sadece hatalı davranış olmakla kalmaz telafisi zor gelişmelere de yol açabilir. Bir milletin içerisindeki inanç ve din farklılıkları sadece o milletin ilgi alanına girmektedir.

Kültürel savaş, ideolojik ve politik savaşın asgari ikiyüzyıllık bir süreden beri asli unsurlarından olmuştur, sizin olan, sizi siz yapandır. Sizin olanı tanımadan nasıl ona sahip çıkabilirsiniz. Sahip çıkılamayan zenginlik fakirliğe yol açabilir. Günümüzde dünya aileleri büyük aile tipinde bütünleşmeye götürülürken, aile fertlerini kültürel özellikleri ile birlikte tanımadan bu yeni sosyal yapıya dahil olmaları halinde akrabalığın getirdiği milli kültürel benzerlikler yerlerini milletler üstü, kültürel benzemezliklere bırakacaktır. Yeni kültür değerlerinin kaynatıldığı bu kazanda milli kültürlerinin tapusunu çıkaramamış uluslar adeta kültürel varlıklarını ortaya koymadan kültürel başkalaşıma tabi olacaktır.

Misyonerlik faaliyetlerine gelince milli misyonunu benimseyip belirlememiş topluluklar doğal olarak kendilerine sunulan misyonun cazibe dairesi kapsamına girecektir. Yeni misyonerliğin bize göre faaliyet alanı büyük milletlerdeki sayıca küçük nüfuslarla yaşatılan dinler ile Türkler gibi bu türden milletlerin bünyesinde yaşamını sürdüren geçiş dönemi inançlardır. Büyük çoğunluğu müslüman olan Türkler yerlere göre değişen, geçen yüzyıllara rağmen eski ve yeni inançlarının karmasının yaşamaktadırlar. Esasen dinlerin değişmeleri ile bir inanç katmanı oluşturmaları bütün toplumlarda görülen sosyolojik bir gerçektir. Ne var ki ben envanter ve uzman kadro kimin elinde ise, toplum mühendisliğini o ulus veya uluslar üstü güç yapmaktadır. Bizim, bizde olması gereken envartere sahip olduğumuzu ve uzmanlar itibariyle de yeterli olduğumuzu söylemek oldukça zordur.

Günümüz dünyasında semai dinler, gelişmiş dinler ilkel dinler gibi tasnifler yapılmış ve bu tasnifi yapanlar kendilerinde tasnife dair kanaatimiz bir yana, dinler geçmişte vardı ve halen de vardır. Dinler arası dialog diye bilinen ve gündeme oturmuş olan husus konumuzla ilgisiz değildir. Dinlerin ayrıcalıklarının ihtilaf unsuru olmamasını sağlamak dinleri, din dışı unsurlardan ve istismardan arındırmak çok saygın bir fikir ve davranıştır, ancak mezhepleri arasındaki dialog kuramamış toplumlar için dinlerarası dialog öncelik alırken halk inançları önem kazanmaktadır.